AYLIK
SOSYALİST KÜLTÜR
DERGİSİ

Birikim

- bilim ve bilimsellik üzerine
  bir deneme
  yavuz çizmeci
- şiirler
  can yücel
- can yücel'le konuşma
- türkiye'de okutulan iktisat
  hakkında bazı düşünceler
  kenan atalay
- türkiye'nin "doğu—batı" sorunsalı
  ve kültür
  murat belge
- beyaz—yerli kolonyalizmi ve
  yatırım emperyalizmi miti
  arghiri emmanuel
- emmanuel'in yazısı;
  anti—kolonyalizm ve
  anti—emperyalizm üzerine
- talât paşa
  aubrey herbert
- değinmeler/kültür olayları
  sanat olayları/kitaplar
  filimler/dergiler

2

BİRİKİM
YAYINCILIK
KOLL.ŞTİ.

NİSAN 1975
10 LİRA

Birikim

AYLIK SOSYALİST
KÜLTÜR DERGİSİ
CİLT 1/SAYI 2
NİSAN 1975

BİLİM VE BİLİMSELLİK ÜZERİNE BİR DENEME — 5 — YAVUZ ÇİZMECİ

TÜRKİYE'DE OKUTULAN İKTİSAT HAKKINDA BAZI DÜŞÜNCELER — 10 — KENAN ATALAY

ŞİİRLER — 15 — CAN YÜCEL

CAN YÜCEL'LE KONUŞMA — 17

TÜRKİYE'NİN «DOĞU-BATI» SORUNSALI VE KÜLTÜR — 20 — MURAT BELGE

BEYAZ-YERLİ KOLONYALİZMİ VE YATIRIM EMPERYALİZMİ MİTİ — 28 — ARGHIRI EMMANUEL

EMMANUEL'İN YAZISI; ANTİ-KOLONYALİZM VE ANTİ-EMPERYALİZM ÜZERİNE — 45

TALÂT PAŞA — 47 — AUBREY HERBERT

KARTAL BELEDİYE SEÇİMLERİ VE «SOL»/ TÜRK-İŞ KURULTAYI/İŞ ADAMLARININ LİBYA VE İRAN GEZİLERİ/GENÇ «ARKADAŞ»/ ÜCRET/FAŞİZM VE BÜYÜK SERMAYE/ YAKIN ÇAĞLAR TARİHİ/«MEMLEKETİM» ÜSTÜNE — 58

Birikim

Sahibi
Birikim Yayımcılık Kollektif Şirketi adına
M. Kâmil Yüksel

Yazı İşleri Sorumlusu
Ömer Laçiner

Yöneten
Murat Belge

Yazı Kurulu
Murat Belge, Yavuz Cizmeci, Onat Kutlar,
Ömer Laçiner, Can Yücel

Redaktör
Selçuk Satur

Teknik Sorumlu
Ferit Erkman

Yönetim Yeri
Ankara Caddesi, Güncer Han 45/18 Sirkeci
İstanbul

Yazışma Adresi
P.K. 538 Sirkeci

Abonesi
Yıllık 100 TL. Altı aylık 60 TL.
Dış ülkelere Yıllık 200 TL. Altı aylık 100 TL.

Posta Havalesi
P. Çeki Hesap no. 20092001

İlan
¼ sayfa 200 TL./½ sayfa 400 TL./1 sayfa 800 TL.

Dizgi-Baskı
Yelken Basımevi

Klişeler
As Klişe

Kapak Baskısı
Reyo Basımevi

Cilt
Nümune Ciltevi

Basıldığı Tarih
2/Nisan/1975

Gönderilen bütün yazılar yazı kurulunun kararıyla basılır. Basılmayan yazılar geri alınabilir, gönderilmez.
Yayımlanan yazı ve resimler kaynak gösterilerek aktarılabilir.

Bu ayın dünya olayları arasında en ilginç gelişmeler Portekiz'de görüldü. Spinola'nın önderlik ettiği söylenen başarısız sağ darbe girişiminden sonra Portekiz'de sol daha güçlenmiş gibi görünüyor. Seçimler, Portekiz'in bundan sonraki gelişmeleri için önemli bir gösterge olacak. Sosyalist Portekiz devletinin kurulması daha bir hayli zaman çeşitli sarsıntılar atlatmak zorunda olabilir. Ama şimdiden önemli mesafe alınmıştır; hareket, aslî tabanına oturmuştur.

Birikim'in dördüncü sayısında Portekiz üstüne oldukça geniş kapsamlı bir çeviri yayımlayacağız.

Uzakdoğu'da, Vietnam ve Kamboçya'da bir süredir duraklamış gibi görünen devrimci güçler geçtiğimiz ay içinde önemli ilerlemeler kaydettiler. Yakında Hindiçini'nin tamamının emperyalizmden arınmış olacağı anlaşılıyor.

Yakın Doğu'da, bizi de yakından ilgilendiren bir olay Irak'da Barzani'nin sonu oldu. Kürt liderinin, Arap ülkeleri arasında en tutarlı rejime sahip olduğunu söyleyebileceğimiz Irak'a karşı giriştiği «ulusal kurtuluş» hareketi, burjuva güdümünde olan bütün benzeri hareketler gibi son analizde emperyalizmin çıkarlarına uygun düşüyordu. Yenilgiye uğrayan Barzani'nin **Amerika**'ya sığınması bu şaşmaz özelliği belgeledi. Irak'taki mücadelenin vardığı bu nokta, Kürt halkının sorunlarının ülke sınırları içerisinde ve sosyalist bir yolla çözüm bulacağını göstermesi bakımından ciddî ve önemli bir işaret, bir dönemeçtir.

Türkiye'deki olaylara gelince, bu ayın sorunu Milliyetçi Cephe'nin Süleyman Demirel'in başkanlığında hükümet kurması sorunuydu. Demirel'in girişiminin nasıl bir sonuca ulaşacağı bu yazının yazıldığı günlerde henüz belli olmadı. Sonuç, Demokratik Parti içinde Milliyetçi Cephe'ye sempati besleyen grubun yapacağı tercihe bağlı.

Milliyetçi Cephe hükümeti kurulursa, her biri ayrı yöne çeken ögelerden oluşan, merkezkaç kuvvetlerin eğilimini bütün şiddetiyle duymak zorunda olan böyle bir kuruluşun uzun süre iktidarda kalabilmesi çok güç olacaktır.

Süleyman Demirel'in de böyle bir hükümette uzun süreli iktidarı düşünmediği tahmin edilebilir. Hatırlanacağı gibi Irmak hükümetinin bütçesini sağcı partiler desteklemiş, hattâ bu bütçeyi yapmışlardı. Demirel'in görüşmeler sırasında bütçeye koydurduğu ek paranın, kurulması durumunda Milliyetçi Cephe hükümeti için en büyük koz olacağı, şeker, kağıt, gaz ve pamuklu fiyatlarının indirileceği söyleniyor. Böylece, «zamcı» CHP'ye karşı Süleyman Demirel ucuzluk sağlayan başbakan olacak. Bu kozu oynadıktan, sola karşı birtakım anti-demokratik tedbirler alıp oraya buraya birtakım adamlar yerleştirdikten sonra, Süleyman Demirel muhtemelen seçime gitme kararını verecektir. Hükümet içinde, bir kere iktidara geldikten sonra zorla iktidarda kalma yanlısı olan ögeler yok değildir. Hattâ, kıyısından bulaştığı iktidara sımsıkı yapışıp kalmakta üstün maharetini ispatlamış olanlar da vardır. Ama Türkiye ve Türkiye'yle ilişkili dünyanın bugünkü konjonktüründe bu gibi heveslerin egemenlik sağlayamayacağı tahmin edilebilir.

Sağ partiler ancak sola karşı geçici ittifaklarda birleşebilir. İş «hükümet etme» ye gelince, kargaşalık kopacaktır. Çünkü sağ içindeki uyuşmazlık bir kişi sorunu değil, egemen sınıflar arasındaki köklü çıkar kutuplaşmalarının sonucudur. Bu bakımdan, Milliyetçi Cephe'nin şimdi hükümet kurması hiç de yerinilecek bir şey değildir. Sağı halkın gözünde iyice küçük düşürecek, bu, solun halkın muhalefetini temsil etmesini kolaylaştıracaktır - tabiî solun bu temsilciliği hak ettiği oranda. Milliyetçi Cephe ancak muhalefete düştüğü zaman güçlenebilir. O zaman, tam bir faşist güç haline gelecek ve Şili Olayı'nı yeniden sahneye koyma denemesine girişecektir.

Tarihin akışı içinde, eşitsiz gelişme ilkesinin ürünü olan ufak tefek sürçmeler olabilir. Bunlar, nihaî akış hedefini çok fazla değiştirmezler. Milliyetçi Cephe'nin şimdi hükümet

kurması bu türden bir olaydır. Sosyal Demokrat iktidara karşı güç toplayan bir faşist cephenin müdahalesi ise daha büyük çapta bir olaydır. Süleyman Demirel'in attığı maya Türkiye'nin geleneksel olarak tutucu zümreleriyle açıkça faşist olan kesimlerini bir araya getirebildiği oranda, bu tür gelişmelere hazır olmak gerekir.

Türkiye'de bugünlerde uç vermeye başlayan ve uzun vadeli bir gelişmenin başlangıcı olduğu izlenimini yaratan bir olay da, petrol sorunudur. Ülkemizde petrol olduğu biliniyor, ama üstüne düşülmüyordu. Dünya petrol fiyatları fırlayınca, Türkiye'deki petrolün çıkarılması rantabl oldu. Bu gelişme, petrol tröstlerinin Türkiye üzerine ilgilerini yoğunlaştırmaları sonucunu verecektir.

Derginin bu sayısına gelince: Türkiye'de ne siyasî dergilerde, ne de edebiyat ve kültür dergilerinde «bilim» konusuna gerekli ağırlık verilmedi. Bu sayıda Yavuz Çizmeci'nin konuya genel bir giriş sayılabilecek yazısını yayımlıyoruz. Bu girişin devamı gelecektir.

Çeviri yazılarda ağırlığı kolonyalizm konusuna verdik. Bunun, Türkiye'nin geçmişine daha **teorik** bir gözle bakmakta yardımcı olacağı kanısındayız. Emmanuel'in bu sayıdaki yazısı ve özellikle başka çalışmalarda ileri sürdüğü bazı tezlerini ciddî ihtiyat payları koyarak değerlendirmek gerekiyor. Ancak buradaki yazı «beyaz göçmen» konusuna ve «kolonyalizm-emperyalizm çelişkisi» sorununa olumlu yaklaşımlar getiriyor. Talât Paşa ile yapılan konuşma da «anti-kolonyalist» ve «anti - emperyalist» tutumlar arasındaki derin ayrımın somut belgesi.

Üçüncü sayımızda Marksist teori açısından tarih kavramı üstünde duracağız. «Tarihî Maddecilik», burjuva tarih kavramını kökünden değiştirir. Tarihî maddecilik bir yana, «tarih» in ne olduğu konusu, Türkiye'de pek fazla tartışılmamıştır.

Geçen sayımızda mektubuyla tanıdığımız Althusser, bu konudaki yorumuyla Marksist dünyada önemli yankılar yaratmıştır. Onun tarih üstüne söylediklerinden bir derlemeyi, gene Fransalı bir Marksist olan tarihçi Pierre Vilar'ın eleştirisiyle yan yana yayımlayacağız. Marksist tarih yazımı konusunda ünlü Marksist tarihçi Hobsbawm'ın bir yazısıyla, bu konuda üç çeviri birden yayımlanmış olacak.

Derginin üçüncü veya dördüncü sayısında da, kitaplar bölümünde, Türkiye'de Osmanlı Tarihi üstüne yayımlanmış kitapları toplu olarak tanıtmak istiyoruz. ■

Birikim

YAVUZ ÇİZMECİ

Bilim ve Bilimsellik Üzerine Bir Deneme

Yıllardır süregelen bir tartışma, bugünlerde daha bir yoğunluk kazandı: Bilim ve Bilimsellik tartışması. Çok uzun bir süre oldukça sınırlı bir aydın gurubu arasında yapılan ve genellikle (egemen sınıflar tarafından) siyasî propoganda aracı olarak kullanılan bu tartışma, bugün bir yandan yoğunluk kazanırken, bir yandan da yaygınlaşıyor. Eskiden yalnızca üniversitelerde profesörlerin anlaşılmaz bir dille yürüttükleri, politikacıların demagojî aracı yaptıkları bilim tartışmaları, bugünün gelişen koşullarında, gelişen haberleşme araçları yardımıyla ve en önemlisi toplumsal gelişmenin ürünü olarak yaygınlaşıyor. Bilim, bilgi teorisi, bilim tarihi üzerine yayınlar ve yorumlar artıyor. Bilim için, halkımız için umut verici bir gelişme...

Bu umut verici gelişmenin maddesi, toplumsal pratiğin gelişmesinde, zenginleşmesindedir. Maddî üretim faaliyetinin, sınıfsal ilişki ve çelişkilerin gelişmesindedir. Çünkü insanın üretim faaliyeti, insanın başka bütün faaliyetlerinin belirleyicisi ve yönlendiricisidir. İnsanın bütün faaliyetleri gibi, insan bilgisi ve maddi üretim faaliyetine bağımlıdır. Türkiye'mizdeki üretim sürecinin eriştiği düzeyin zorunlu kıldığı bu «bilim ve bilimsellik» tartışmalarını, kavramak, sistemleştirmek ve bilimsel bilgi tabanına oturtmak artık zorunludur. Her cümlede birkaç kez «bilim, bilimsellik, bilgi teorisi» kelimelerini kullanmak, hayatımızı, toplumsal düşüncemizi bir adım bile ileriye götürmez. Tersine geriletir. Üstelik üstünkörü bir bilgi karmaşası ile ahkâm kesmek, her şeyi sözde izah etmek gülünçlüğün ötesinde zararlıdır. Bilim adına bilimsizliktir. Bilimsel düşünce ve bilimsel davranış için dünyada bilim adına söylenen her şeyi bilmek ve izlemek elbette imkânsızdır. Ancak, bilimin evrensel tanımını, tarihî gelişimini ve bilimsel yöntemi kavramak ve hayata uygulamak (bilimsel davranış ve düşünce için) zorunludur. Bilimsel düşünce ve bilimsel davranış için temeldir. Çünkü görev, üstünkörü bilgilere dayalı soyut bilim tartışmalarını yaygınlaştırmak ve kafaları karıştırmak değil, sistemli tutarlı ve kaynağını hayattan alan bilimi yaygınlaştırmaktır. Ancak böylece halkın, emeğin öz malı olan bilim yabancı ellerden kurtulacak ve esas görevi olan insan-doğa çelişkisinde insanın etkinliğini artırmayı, insanın maddi hayatını, toplumsal ve düşünsel hayatını her geçen gün bir üst düzeye ulaştırmayı gerçekleştirecektir.

Kaynağını hayattan ve toplumsal düşünceden alan her eleştiri ve yardıma açık bir anlayışla dünyadaki ve Türkiye'mizdeki toplumsal pratiğin zorunlu kıldığı «bilim tartışmalarında», yeteneklerimiz ölçüsünde, bir araştırıcı olarak incelemelerimizi sürdürmeye gayret edeceğiz.

BİLGİ ÜZERİNE ÜÇ FARKLI VE EKSİK GÖRÜŞ

Bilim tarihinin sergilediği farklı bilgi teorilerini, Türkiye toplumunun bugünkü kesitinde de görmekteyiz.

İlk çağdan beri varolan, Platon ve Aristo'nun geliştirdiği idealist bilgi teorisi bugün de tekrarlanmaktadır. Kaynağını hayattan, üretimden almayan ve maddeden önce ruhu, deneyden önce teoriyi birincil kabul eden idealist bilgi teorisi, genellikle egemen sınıf politikacılarının demagojî aracı olarak kullanılmaktadır. Teknolojik gelişmelerin her gün yüzlerce defa doğruladığı, dev laboratuvarların her gün yeni araştırmalarla kanıtladığı maddeci bilgi teorisine gözlerini yuman; hayatı, hayatın motoru olan üretimi, madde ve hareketini yadsıyan idealist bilgi teorisi karşımıza «sağ»ın sesi olarak çıkmaktadır.

Kendi dışında hiçbir varlığı kabul etmeyen, tek itici gücü «kâr» olan bu ekonomik yapının savunusu için idealizmi yücelten «sağ bilgi teorisi» gerçek bilgi teorisini çağdışılıkla, yüz - iki yüz yıl öncesi düşüncelerin tekrarı olmakla nitelemekte ve suçlamaktadır. Oysa, felsefe tarihleri göstermektedir ki, gerçekten çağdışı bir bilimsellik kavramı, çağdışı bir bilgi teorisi var ise o da idealizmdir. Kökleri en azından 22-23 yüzyıl önceki Platon'lara, Aristo'lara dayanan idealizmdir.

Bilimin eriştiği boyutlar ışığında sürekli gerileyen idealist bilgi teorisi, karmaşık teorilere, uzun matematiksel formüllere bel bağlamaktadır. Laboratuvarlardaki her araştırmanın maddeci bilgi teorisini doğrulayan yanlarını bir köşeye bırakmakta, sözümona anti-maddeler yaratmakta ve bunu dünyaya idealizmin zaferi olarak ilân etmektedir.

Bilimsel davranışın görevi, bilimsel gelişme ve değişmelerin getirdiklerini izlemek, söz cambazlıklarıyla uydurulan anti-madde teorilerinin temelini açıklamak, her gün doğrulanan maddeci bilgi teorisinin zaferini alçakgönüllü bir tavırla yaygınlaştırmaktır. Görev, nerede olursa olsun, dünyanın her ülkesinde, her laboratuvarında mad-

deci bilgi teorisinin üretildiğini, geliştirildiğini kanıtlamaktır. Gerektiğinde, karmaşık teorileri, uzun matematiksel formülleri sabırla incelemek, yanlış görüşleri kendi kaynağında kurutmaktır.

Sermayenin en önemli bilim kaleleri dev laboratuvarlarda en güvenilir bilim adamlarının bile maddeci bilgi teorisini yadsıyamaz duruma gelişi, gerçek bilgi teorisi adına önemli bir gelişmedir. Bu konudaki gelişmeleri ayrı çalışmalarla aktarmak görevimiz olacaktır.

DOGMACI GÖRÜŞ

Bilim ve bilimsellik kavramlarını çok sık kullanan, sol adına bilgi teorisi geliştiren dogmacı görüş, madde ve hareketin temeli olan değişimi yadsır. Onun için, yıllar önce ya da şimdi söylenmiş bir yığın «mutlak doğru» vardır. Bunlar dışında her şey, tartışılmaz olarak yanlıştır.

Zaman ve mekânın özel koşullarını, gerçeğin somutluğu ilkesini tanımaz. Genel olarak kabul edilen, değişmez kavram ve formüllere dayanan bir düşünce biçimidir.

Dogmatizmin kaynağı, Hıristiyanlık döneminde tartışılmaz gerçekler olarak ileri sürülen kilise dogmalarına inanış isteğinde de görülebilir. Kökü idealizmdedir.

Dogmatizm için, bilgi kesindir. Hayatın ve gerçek bilgi teorisinin yaratıcılığının reddine, sekterizme, sübjektivizme ve pratik hayat ile bağlantının ortadan kalkmasına yol açar.

Bağnaz bir Hıristiyan için İncil ne denli değişmez ve mutlak ise, bir dogmacı için de Engels'in *Doğa'nın Diyalektiği* o anlamda kelimesi kelimesine mutlak ve değişmezdir. Temel yapısı ve özü itibariyle bugün de geçerli olmasına karşın, bazı konularda, örneğin elektrikte son elli yılın hızlı gelişmesi sonucu olması gereken değişiklikler, dogmacı bir göz için önemsizdir. Dogmacılar, hayatı sadece kalıplarla açıklar; somut ilişki ve çelişkileri, bilimsel çalışmaların özünden koparılıp ayrılmış söz ve cümleler ile çözümlemeye çalışırlar. Özetle, diyalektik maddeci bilgi teorisini canlı, yaratıcı bir teori olarak değil, nihaî, değişmez kalıplar-kurallar yığını olarak görürler.

İdealistler, egemen sınıf politikacıları bu dogmacı görüşü esas alarak diyalektik maddeci bilgi teorisine saldırır. Bu yönüyle de, idealizme, egemen sınıflara malzeme veren dogmacı görüş, gerçek bilgi teorisi tarafından mahkûm edilmektedir. Bu yönüyle bilgisizlik, okuma ve araştırma eksikliğinden kaynaklanan dogmacılık, sabırlı çalışma ve ikna ile yok edilmeye muhtaçtır.

BİLİMSEL KUŞKU, SİYASAL GEÇERLİLİK VE BİLİMSELLİK

Bugün Türkiye'mizde «sol» adına söz söyleyen ve nesnel olarak bugünkü koşullarda halkla en canlı bağlarını kurmuş olan bir kesim vardır. Bu kesim, bilimsellik kavramına bir anlamda doğru tanımlar getirmekte ve özellikle yukarıda sözü edilen dogmatizmi hedef alarak, kendi dışındaki tüm sol hareketi dogmacılıkla nitelemektedir. Sağ'a karşı her tavır alışında, kendi dışındaki tüm sola karşı da tavır almakta ve bu politik davranışla zaman zaman bilimsellik adına bilimsel davranışa ters düşmektedir. Sol içinde varlığı tartışılmaz bir kesimin, dogmacılığı tüm sola genelleştirme eğiliminin, nesnel koşulları doğru değerlendirmemekten kaynaklandığı açıktır. Bu yanlış değerlendirmeleri de içeren ve bir kısmıyla soyut bir anti-dogmacı olan bu kesimin doğru ve yanlış yönlerinin incelenmesi gerekmektedir.

Bu kesimde, bilimsel kuşku konusunda söylenenler oldukça ilginç ve özünde diyalektik maddeci bilgi teorisi ile özdeştir. Şöyle denilmektedir:

«Bilimselliğin temelinde kuşkuculuk vardır. Kuşkuculuk derken, insanı karamsarlığa ve hareketsizliğe götüren kuşkuculuğu kasdetmiyoruz. İnsanları yanılgılardan kurtarıcı, insanları bütün doğru bilinenleri sınamaya yöneltici, yapıcı, ileriye götürücü bir kuşkuculuğu kasdediyoruz. Bu anlamda kuşkuculuk dünyadaki bilimsel gelişmenin daima itici gücü olmuştur.

«Eğer insanlar belli dönemlerde doğru bilinenlerin, gerçek bilinenlerin doğruluğundan, gerçekliğinden kuşku duymasalardı, dünyada bilim diye bir şey olmazdı...

«Kendi bildiklerinin ve bellediklerinin kuşku duyulmaz ve tartışılmaz gerçekler ve doğrular olduğuna inanan kimseler ve siyasal güçler, tarihin her döneminde görülmüştür. Solda görülmüştür. Sağda görülmüştür. İnsanlık en büyük acıları böylelerinin elinden çekmiştir...» *(CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit'in demokratik sol forumundaki konuşması)*

Bilim konusunda söylenenlerin bu kadarına katılmamak mümkün değildir. Çünkü doğrudur. Çünkü, bilimin temeli olan toplumsal pratiğin tek mutlağı olan değişim'den kaynaklanan ve değişimi bilimsel düşünceye aktarmayı sağlayan bilimsel kuşkuyu dile getirmektedir. Diyalektik maddeci bilgi teorisinin en büyük düşmanlarından biri olan dogmatizmi doğru bir biçimde eleştirmektedir.

Bu görüş ancak bu biçimiyle doğrudur. Gerçek dogmacıları hedef aldığı ölçüde doğrudur. Ve dogmacılardan başlayarak, soyut bir genelleme ile değişimi, bilimsel kuşkuyu ve mutlak doğrunun yanlışlığını bilen ve savunan diyalektik maddeci bilgi teorisini temel alan tüm solu hedef aldığı zaman ise yanlıştır. Yanlış bir genellemeye dayanan eksik, haksız bir eleştiridir. Nesnel koşulları değerlendirmeyen ve bilimsel olmayan bir tavırdır.

Ayrıca, bilim deyince, yalnızca bilimsel kuşkudan söz etmek önemli eksiklikleri içerir. Maddi üretim faaliyetlerini, doğa-toplum ve insan düşüncesinde madde ve hareketin yasalarını temel alan bir bilim tanımı daha doğru ve daha nesneldir. İdealist bilgi teorisinden farklılığı kesinlikle belirlenmeyen; madde-ruh, pratik-teori

ikilemelerinde önceliğin kime verildiği açıklanmayan bir bilimsellik tanımı eksiktir. Çünkü, gerçek bilim deneyi, yaşanan hayatı temel alır. Toplumsal pratiği hareket noktası almayan bilgi teorisi, idealisttir.

Bu anti-dogmacılığa bir başka açıdan da yaklaşmak mümkündür. Bu görüşte bilimsellik, geçerlilik (siyasette geçerlilik) olarak tanımlanmaktadır. Kanıt olarak da 1973 seçimleri ve sonrası gösterilmektedir. Amacımız, bu görüşü savunanların, gerçekten yaşadığımız başarılarını küçümsemek değildir. Tersine bu başarı demokrasi adına, bağımsızlık adına kutlanması gereken bir başarıdır. Ancak başarısızlıkları eleştirilerek, yanlışlarına karşı çıkılarak...

Belli bir süreç için siyasal başarı elde etmek siyasette geçerlilik olarak ele alınabilir. Ancak, bu siyasal başarının koşullarını ve kısa bir sürece bağlı olduğunu unutmamak gerekir. Ve kısa süreçli deneylere sıkı sıkıya bağlanarak, bilimsel teori ve yöntemlerin önemini küçümsemek ve durumu bütünüyle görmemek, giderek ampirizme götürebilir. Yalnızca siyasal geçerliliği, bilimsel doğruluk için ölçü almak, ya da geçerlilik kavramına ağırlık vermek geri dönülmez hatalara yolaçabilir. Kısa süreli bir siyasal başarı ölçüt alınınca, çok uzun süre iktidar olmayı siyasal başarı sananlar, uzun yıllar seçimlerde en fazla oyu alanlar, bilimsel olduklarını iddia edebilirler. Dünyadaki, sermayenin uzun süreli iktidarları, Yunanistan'ın yedi yıl iktidar olmuş faşist generalleri, hatta nasyonal sosyalist Hitler ve Mussolini'ler bilimsellik adına hak iddia edebilirler. Bu ise herhalde bilimsel düşünce ve davranış peşinde koşanların kabul edebileceği bir olay, bir tanım değildir.

ÇAĞDIŞI BİLİM VAR MIDIR? KİMİNDİR?

Bilim konusundaki tartışmalarda tanık olduğumuz bir başka tanım da çağdaşlık veya çağdışılıktır. Sermaye sözcüleri bir yandan, dogmatizme saldıranlar bir yandan, ortak bilim tanımları geliştirmektedirler. Kendi düşüncelerinin dışındaki her düşünceye «zaman aşımına uğramış», «çağdışı», «yüzyıl gerimizde olan teoriler» damgaları vurulmaktadır. Tabii bilim adına olmaktadır bütün bunlar.

Sormalıyız: Bilim nedir? Bilimin tanımı içinde zaman kavramı da içerilmekte midir?

Cevap oldukça ilginç olacaktır. Diyalektik maddeci ve idealist bilgi teorilerinin cevapları farklı olacaktır.

Diyalektik maddeci bilgi teorisine göre: Bilgi bir süreçtir. Pratik'le başlayıp, teori ile sistemleşen ve yeniden pratikte doğrulanan bir süreçler dizisidir. Bilgi durağan ve ölü değildir. Bilgi canlıdır. Değişir, gelişir. Bu değişim zaman içindeki değişimi de içerir. Bu açıdan bakınca zaman kavramı, çağ kavramı, bilginin öz tanımı içinde vardır. Ve çağdışı bilim yoktur. Ya da, bilim sürekli çağdaştır.

İdealist bilgi teorisine göre: Durum tamamiyle farklıdır. Bilim, kesindir. Durağan ve ölüdür. Somut koşullara ve bu arada zamana göre değişmez. Böyle bir tanımla bilim ele alınınca, zaman kavramı ancak dışarıdan eklenebilir. Her çeğ, her yıl, her dakikaya göre değişecek olan bilimin başına çağdaşlık-çağdışılık kavramları ilave edilebilir. Ama o zaman, idealist bilgi teorisine sahip olunduğu, değişim ve gelişimin inkar edildiği kabullenilmiş olur.

Ayrıca değişim, yalnızca zamana göre değerlendirildiği için, bilimsel bilginin tek kaynağı olarak zaman kabul edilmiş olacaktır. Maddi üretim, pratik değerlendirmenin dışında kalacaktır. Yine idealist bilgi teorisine kayılacaktır. En son yapılan, en bilimsel olacaktır. Toplumsal pratikle ilişkisi düşünülmeden en yeni olan en doğru olacaktır. Oysa, yüzyıllar öncesinin Heraklites'i bugünün birçok düşünüründen, ya da yüzyıllar öncesinin İbni Haldun'u bugünün birçok tarihçisinden daha gerçekçi, daha bilimseldir. Onun için, bilimselliği yalnızca zaman unsuru ile tanımlamak ve «zaman aşımına uğramış teori», «çağdışı teori» tanımlarını kullanmak, özellikle bilimsel olmayı hedefleyenler için, önemli ve düzeltilmesi gereken bir yanlıştır.

DİYALEKTİK MADDECİ BİLGİ TEORİSİ NEDİR?

Bilgi teorisi konusundaki farklı görüşlere değindikten sonra, sürekli olarak sözünü ettiğimiz diyalektik maddeci bilgi teorisi üzerinde kısaca durmalıyız. Diyalektik maddeci bilgi teorisi birçoklarının bildiği bir konudur. Diyalektik maddeci bilgi teorisinin tanımını yapmaksızın ve belki de içeriğini bilmeksizin eleştiri yöneltenlere şöyle bir açıklamada bulunulabilir:

Diyalektik maddeci bilgi teorisi bilgi sorununu, insanın toplumsal yaradılışından ve tarihî gelişiminden ayrı olarak ele almaz. Bilginin toplumsal pratiğe, üretime ve sınıf ilişki-çelişkilerine bağlılığını kabul eder.

İnsanın üretim faaliyetleri, onun bütün çalışmalarını ve bu arada bilgisini belirler. İnsan, doğa olaylarını, doğanın özellikleri ve yasalarını, insan-doğa, insan-insan ilişkilerini ancak üretim faaliyetleri içinde yavaş yavaş kavrar. İnsan bilgisinin geliştiği asıl kaynak, üretimdir.

Bilim toplumsaldır. Çünkü üretim toplumsaldır. Bilimin bu toplumsal niteliği bizi «bilimin gerçek sahibi halktır» doğrusuna götürür.

Doğa, toplum ve düşünce konusundaki insan bilgisi, yüzeyden derine, tek yanlılıktan çok yanlılığa doğru basamak basamak gelişir. Çünkü toplumdaki üretim faaliyetleri de basamak basamak yükselerek gelişir.

Diyalektik maddeci bilgi teorisine göre: Bilgi bir süreçtir. Bu süreç, pratikle başlar. Bilimsel bilginin tek ölçütü olan pratik, teorik bilgiden daha üstündür. Çünkü evrenseldir. Gerçekle içiçedir. Bizi çevreleyen nesnel dünyanın duyu organlarımızla algılanması, bilginin ilk aşamasıdır. Algılananların, yargı ve çıkarsama yoluyla akla-

uygun bilgi haline gelmesi bilginin ikinci aşamasıdır. Bu bilginin, bilimsel bilgi haline gelmesi ise, tekrar pratikle doğrulanmasıyla olur. Böylelikle bilgi pratikle başlar. Bu yolla teori düzeyine ulaşır ve bilimsel bilgi olması için yeniden pratiğe dönmek zorundadır. Bu süreç, insan bilgisinin zenginliği oranında tekrarlanmaktadır. Ve insan bilgisi yüzeyden derine, tek yönlülükten çok yönlülüğe doğru hızla gelişmektedir.

Bilgisizlikten bilgililiğe akış sürecinde mutlak ve kesin doğru yoktur. Sadece bağıntılı doğru vardır. Maddeci bilgi teorisinde tek mutlak değişimdir.

Bilim, daha önce de belirttiğimiz gibi, olgulara dayanır. Bilimin gücü, onun genellemelerindedir. Bilim karmaşık ve rasgele olanın ardındaki nesnel kanunları bulur ve inceler. Bilimin itici gücü, üretim gerekleri ve toplumun gelişme ihtiyaçlarıdır.

Yeni buluşlar ve yeni teoriler, diyalektik maddeci bilgi teorisinde, daha önceki teori ve sonuçları yoketmez. Ancak eski teorilerin kullanılma ve geçerlilik sınırlarını gösterir, genel bilimsel bilgi sistemi içindeki yerlerini belirler.

Son olarak, toplumun üretici faaliyetlerinin ihtiyaçlarından ortaya çıkan ve toplumun sürekli uyarmasına konu olan Bilimin, buna karşılık, kendisinin de toplumun gelişme seyrini kuvetli bir şekilde etkilediği söylenmelidir. Özellikle sosyalist ülkelerde bilim, toplumun doğrudan doğruya bir üretici gücü haline gelmektedir.

BİLİM VE TEKNİĞİN SON YÜZYILDAKİ GELİŞMELERİ:

Uzun bir tarihi olan insan düşüncesi, bilimsel bilgiyi Galile ile tanıdı. Galile'nin deneye ve gözleme dayalı çalışmaları ile insan bilgisi sistemleşme sürecine girdi. Kepler ve Kopernik'in astronomideki çalışmaları, Galile'nin çalışmaları ile bütünleşti. Ardından, çağına damgasını vuran Newton geldi. Tam iki yüzyıl tartışmasız kabul edilen Newton'un teorileri, ancak 20. yüzyıl başlarında belli değişikliklere uğradı. Evreni durağan, hareketsiz kabul eden Newton'un yerine, tüm evreni birbirine göreli hareketli bir sistemler bütün olarak açıklayan Einstein geldi. Özel ve genel görelilik teorilerini geliştirdi.

Yine 20. yüzyıl başlarında Kuantum teorisi ve belirsizlik ilkesi geliştirildi.

Astronomi, fizik, biyoloji, ve öbür bilimlerin yanında, 1900'lerden sonra, 20. yüzyılda, bilimin üretimdeki etkinliği arttı. Maddenin en küçük parçacığı olarak kabul edilen atom bölündü. Madde-enerji ilişkisi berraklığa kavuştu. İnsanlık tarihinin başından 20. yüzyıla kadar ulaşılan gelişmenin çok üstünde bir bilimsel ve teknik gelişme oldu. Bu önemli gelişmeler öylesine arttı ki, 20. yüzyıla bir yığın isim verildi. Kimi elektronik çağı, elektronik beyin çağı demeye, kimi uzay çağı, sibernetik çağı, haberleşme çağı demeye başladı. Bu isim çokluğu, bir bakıma, 20. yüzyıl insanının bilimsel ve teknolojik gelişmeler karşısındaki şaşkınlığını göstermektedir.

BİLİMSEL VE TEKNOLOJİK GELİŞMELERİN BİLGİ TEORİSİNE YANSIMALARI:

Bilimi bir süreç olarak aldığımıza, bilimde tek mutlağın değişim olduğuna inandığımıza göre, son gelişmeler ışığında diyalektik maddeci bilgi teorisini ve öteki bilgi teorilerini gözden geçirmek gerekmektedir. Bilimi, donmuş kalıplara hapsetmeyen görüşün gereği budur. Bu, özellikle son yüzyıldaki gelişmeleri soyut bir şekilde bahane göstererek hiçbir bilimsel araştırma yapmadan diyalektik maddeci görüşü eleştirenlere karşı yapılmalıdır; diyalektik maddeci bilgi teorisi, özünde, dogmacılığa karşı olduğu için yapılmalıdır. Kısaca: Bilimi değişmez kabul eden, mutlak doğruların varlığına inanan dogmacı teoriler, bilimsel gelişmeler ışığında iflâs etmiştir. Çünkü, evrenin hayatının sürekli değiştiği inkâr edilmez bir biçimde kanıtlanmıştır. Teoriyi pratiğe, ruhu maddeye, özneyi nesneye göre birincil kabul eden idealist görüş ise, maddenin varlığı ve madde-enerji ilişkisi kanıtlandıkça bilim alanında geri çekilmektedir. Bugün artık kapitalist ülkelerin bile göklere çıkardığı bilim adamları, maddeyi, pratiği, gözleme dayalı bilimi tek bilim olarak kabul etmektedir. Çünkü atomun parçalanması, Einstein'ın görelilik (Rölativite, izafiyet) teorisi maddesiz bilim olamayacağını kanıtlamıştır.

SON GELİŞMELER IŞIĞINDA DİYALEKTİK MADDECİ BİLGİ TEORİSİ VE DOĞANIN DİYALEKTİĞİ

Özellikle doğa bilimleri konusundaki görüşleri diyalektik maddeci bilgi teorisi ışığında inceleyen ve sistemleştiren en temel eserlerin başında, 19. yüzyılda F. Engels tarafından yazılan *Doğanın Diyalektiği* gelmektedir.

20. yüzyıl gibi, 19. yüzyılın başı ve daha çok ortaları da, matematik, fizik, astronomi, kimya ve biyolojide önemli buluşlara ve ilerlemelere sahne olmuştur. Doğanın, madde ve hareketin yeni gerçekleri bulunmuş, yeni doğa yasaları, yeni teoriler ve varsayımlar geliştirilmiştir. Yeni bilim dalları ortaya çıkmıştır.

Bu bilimsel gelişmeleri ve 19. yüzyıl ortalarına dek toplanan bilgi birikimini F. Engels sistemleştirmiş ve bilimsel bilgi haline getirmiştir. Bu bilimsel çalışma, o dönemin her alanındaki isim yapmış bilim adamlarının çalışmalarından 100 kadarını içeren bir bilgi birikimine dayanıyordu ve dönemine göre, oldukça zengin bir bilgi birikimiydi.

Bu bilgilerin sistemleştirildiği *Doğanın Diyalektiği*'nde temel fikir, maddenin hareket biçimlerinin ve buna uygun olarak hareket biçimleriyle uğraşan bilimlerin sınıflandırılmasıdır.

Bilimsel gelişmeler ışığında şu soru sorulmalıdır: Diyalektik maddecilerin temel eser olarak kabul ettikleri *Doğanın Diyalektiği*, yazıldığı

dönemden beri söz konusu olan gelişmelerden etkilenmemiş midir?

Cevabı F. Engels'in kendisi vermektedir:

«Her büyük bilimsel buluşta, doğa bilimlerindeki her dönüşümde materyalizm yeniden ele alınmalı, derinleştirilmeli, onun temel kavramları doğrulanıp geliştirilmelidir.»

İşte bilimsel tavır. Dogmacılığı yadsıyan diyalektik maddeci bilgi teorisi... İşte diyalektik maddeci bilgi teorisini, dogmacılıkla suçlayanlara cevap...

Görev her zaman bu bilimsel davranışa sahip çıkmak ve hayata uygulamaktır. Bunun gereği olarak da, 1975 yılına kadarki gelişmeler ışığında bilgi teorisi yeniden ele alınmalıdır. Bu gelişmelerin diyalektik maddeci bilgi teorisini doğrulayan ve ona ters düşen yanları bulunup geliştirilmelidir. Tahmin edileceği gibi bu, bilimsel çalışmaların özünü kavramış bir gurubun yürütebileceği ayrıntılı ve çok yönlü bir çalışmadır. Bizim amacımız, dünyanın çeşitli köşelerinde bu tür çalışmaya kendini adamış bilim adamlarının çalışmalarını imkânlarımız ölçüsünde aktarmak ve kendi toplumumuzda bu tür çalışmaları teşvik etmektir.

Bundan böyle dönem dönem aktarabileceğimiz ayrıntılı çalışmalar bir yana, konunun önemi gereği, şimdilik özetle şunu diyebiliriz:

Engels'in *Doğanın Diyalektiği*'nde kullandığı belli başlı yasalar, bilgiler, doğa bilimlerindeki hızlı ve devrimci gelişmeler sonucu eskimiştir. Bunun örnekleri pek çoktur.

Mekanik boşluk varsayımı tümüyle reddedilmiştir. Elektrik akımı hızının ışık hızını aşamayacağı kabul edilmiştir. O zamanlar henüz gelişmemiş bir bilim dalı olan elektrik teorileri bugün çok değişmiştir. Örneğin, elektrotlardan çıkan «maden parçacıklarının» yayılmasını kıvılcım elde etmek için başlıca şart sayan Engels, bu konuda yanılmıştır. Ama bunun yanında, elektriğin, maddenin hareket şekillerinden biri olduğu yolundaki Engels'in düşüncesi bugün bilimce doğrulanmıştır. Yani, değişen ve gelişen bilim, *Doğanın Diyalektiği*'ndeki belli noktaları bugün için yadsımıştır. Ne var ki, bu noktalardan hiçbiri, eserin özünü etkilemez. Eserin genel yöntemi ve fikri bugün de geçerlidir. Önemli olan da diyalektik maddeci *yöntemin* doğru olarak kalmaya devam etmesidir.

20. yüzyıldaki bilimsel başarılar, diyalektik maddeci doğa kavramını doğrulamış ve bu kavrama destek olmuştur. Fizikteki buluşlar, maddenin sürekliliğine ve karşıtların birliğine ilişkin diyalektik önermeyi bilimsel yönden doğrulamıştır. Einstein'in görelilik (rölativite) teorisi, Engels'in madde, hareket, zaman ve yer üzerindeki tezlerini somutlaştırmıştır. Sibernetik ve birçok yeni bilimin, örneğin fiziksel kimya, biyokimya, jeofizik, v.b. farklı bilimlerin bir araya gelmesiyle büyük başarılar elde edilebileceğine dair düşünceler ileri süren ve hattâ biyokimya'yı öngören Engels'in diyalektik maddeciliği doğrulanmaktadır.

BİLİMSEL GELİŞMELERİ BAHANE EDEN İKİ SAPMA VE SONUÇ

Bilimsel tavır, her bilimsel buluşta diyalektik maddeci dünya görüşünü gözden geçirmeyi, daha gerçekçi bir hale getirmeyi gerektirir. Bu, genel ve uygulanması gereken bir doğrudur.

Ancak, bu genel doğrudan hareket etmek bazen diyalektik maddeci yöntemi ve bilgi teorisini ve giderek maddeyi, hareketi ve hayatı inkâra kadar gitmektedir.

Aslında bu sapmalar doğaldır. Çünkü üretim sürecindeki çelişkiler, elbette bilime yansıyacaktır. Ve çelişik yönlerin mücadelesi, kendini bilimsel alanda da gösterecektir. Bilimin, diyalektik maddeci bilgi teorisini her fırsatta doğrulamasına rağmen, bu olacaktır. İdeolojik çatışma bu alanda da kendini gösterecektir.

Temeli, bilimi pratikten soyutlamaktan kaynaklanan bu sapmaların en belirgin ikisinden sözetmek gerekir:

Birincisi; sağ'ın geleneksel bilim dışı tavrı, ruhu maddeye, teoriyi pratiğe yeğ tutan ve bunu her fırsatta beyin yıkamak için yaygınlaştıran tavırdır. «Bilim gelişiyor, değişiyor» kılıfı ile maddeyi ve hareketi sürekli yadsıyan idealist tavırdır. Bu tavra örnek olarak son gelişmelerden, «ışık paketi olan foton'un bir elektronpozitron haline gelişinin» anti-maddenin bulunuşu olarak müjdelenmesini gösterebiliriz. Madde-hareket ilişkisini açıklayan ve diyalektik maddeci bilgi teorisini kanıtlayan bu gelişmeleri, anti-maddenin icadı olarak dünyaya müjdelemek oldukça ilginçtir. İdealizmin, bilim ve maddeyi ne denli rahatça ve fütursuzca yadsıyabildiğinin bir örneğidir.

İkinci sapma ise bizzat sol'un içinden gelmektedir. Her dönemde ve özellikle devrim mücadelesinin sürdüğü ülkelerde, devrimci hareketlerin darbeler yediği dönemlerden sonra gelişen bu sapmaların da dayanak noktası «bilimsel gelişmeleri», «modern bilim», «modern pozitivizm» v.b. dir. Ama çıkış noktası idealizmdir. Çünkü, «bilimsel gelişme ve değişme diyalektik maddeci bilgi teorisini gözden geçirmeyi gerektirir» genel görüşünden hareket eder ve fakat sonunda soyut gelişme tartışmaları içinde evrenin temelinin madde ve hareket olduğu gerçeğini unutur. Bilimsel gelişmeyi ve hayatın gelişimini gözden geçirirken, hayatı gözden kaybeder. Ve insanın düşünce tarihinin çeşitli dönemlerinde çeşitli kılıflarda çıkmış olan idealizmin yeni bir yüzü olarak boy gösterir.

Sonuç olarak görev: Bu iki sapmaya karşı dikkatli olmak, bilimsel değişim adına evreni ve bilimi yadsıyan düşünce biçimlerini, bilimsel planda mahkûm etmektir. Gelişim ve değişim gereği düşünmeyi öneren, fakat yalnızca soyutu düşünmeye saplanan her düşünce akımının ayağını yere bastırmaktır. «Düşünüyorum, o halde varım» diyerek düşünmeyi ön plana çıkaranlara, «var olduğu için düşünebildiğini» sürekli hatırlatmaktır görev. ■

Türkiye'de Okutulan İktisat Hakkında Bazı Düşünceler

I. GELENEKSEL YAKLAŞIMIN EVRİMİ

Tüm bilim dallarında olduğu gibi, iktisatta da yapılan bilimsel çalışmaların ele aldıkları konular, kullandıkları yöntemler ve ulaştıkları sonuçlar belirli bir «konum»un ürünüdür. Bu konum «yer ve zaman» boyutları içinde söz konusudur. Belirli üretim biçimleri ve bunların etkileri ortaya çıkıp geliştikçe bunlar üzerindeki bilimsel çalışmalar gerek sayı, gerek derinlik olarak yoğunlaşır. Bu ilişki içindedir ki· kapitalizmin sistematik şekilde incelenişi 18. yüzyıl sonunda ve Batı Avrupa'da başlamış (A. Smith, Büyük Britanya) ve yine bu ilişki içindedir ki, emperyalizmin sistematik incelenişi de 20. yüzyıl başında gerçekleşmiştir (Hobson, İngiltere; Lenin, Rusya). Bununla birlikte, bilimsel çalışmaları tek yönlü olarak «toplumsal nesnel koşullar»ın mutlak bir yansıması veya «türev»i kabul etmek de mekanik bir görüş olur. Çünkü, tarihsel gelişimin dinomiğini kavrayan bilim, gidişin yönü hakkında da sağlam tahmin ve açıklamalarda bulunur.

Toplum bilimlerindeki çalışmaların çoğu «saf bilim» iddiasıyla ortaya çıkmakla birlikte, bu çalışmaları yapanların verili toplumsal yapı içindeki ideolojik ve maddi bağlarının ve ilişkilerinin etkisi altındadır. Örneğin, 18. yüzyıl ortalarında egemen görüşün sahibi olan Fizyokratlar, servetin tek kaynağının toprak olduğunu ve net ürünün ancak tarımda yaratıldığını ileri sürmekle kalmıyor, bu görüşe dayanarak devletin tek bir vergi alması gerektiğini ve bunun da arazi üzerinden alınmasını savunuyorlardı (Fizyokratların öncüsü F. Quesnay ünlü eseri Tableau Economique'i 1758'de yazmıştı). Bu görüşün gerçek işlevi ve nesnel sonucu feodal beylerin elindeki artık-değeri diğer sınıflara aktarmak ve feodalizmi zayıflatmaktır. Aynı Fizyokratlar sanayi kapitalizminin serpilip gelişmesi için gerekli teorik çerçevenin temelini de atmaktaydılar. Bu· toplumda bir doğal düzenin varolduğu görüşü ve buna dayanarak devletin esas olarak bu doğal düzeni ve mülkiyeti korumakla görevli olduğu iddiasıydı.

Kaptilazmin bu döneminde doğal düzen ve devlete asgari rol görüşlerinin egemenliklerini sürdürmeleri kaçınılmazdı. Nitekim, Klasikler diye bilinen akım da bu çizgide ilerlemeye devam etti. 1776'da *Ulusların Zenginliği* adlı eserle klasik iktisadın temel kitabını yazan Adam Smith'in devlete verdiği üç görev, savunma, adalet ve bayındırlık işleriydi.

Klasik iktisatçılar, piyasa mekanizmasının otomatik olarak ekonominin etkin işleyişini sağlayacağına inanmakta ve şu varsayımları benimsemekteydiler:

a) Piyasada tam rekabet vardır, yani: alıcı ve satıcılar çok sayıda olup tek tek fiyatı etkileyemezler; mallar homojendir; alıcı ve satıcılar piyasa hakkında tam bilgiye sahiptir; piyasaya giriş ve çıkış hem üreticiler, hem de tüketiciler için serbesttir.

b) Piyasa mekanizması kaynakların (emek, sermaye, toprak) tam kullanımını sağlar ve âtıl kaynak kalmaz.

c) Piyasa mekanizması kaynakların en verimli alanlarda kullanılmasını sağlar (örneğin, verimsiz firmalar iflâs eder, kullandıkları emek ve sermaye verimli alanlara aktarılır) ve optimum gelişme hızı sağlanır.

d) Piyasa mekanizması haklı gelir dağılımını sağlar (örneğin yüksek verimli emek türleri daha yüksek, düşük verimli emek türleri daha düşük ücret alır).[1]

Bu görüş çerçevesinde devletin iktisadi hedefleri de şunlar olmalıydı:

a) Bütçenin denk olması· yani devletin normal gelirleri (vergiler) ile giderleri arasında bir eşitlik bulunması.

b) Devlet harcamalarının en düşük düzeyde tutulması.

c) Vergilerin tarafsız olması, yani üreticilerin ve tüketicilerin iktisadi kararlarını etkilememesi, başka bir deyişle, piyasada ortaya çıkan kaynak dağılımına ve gelir dağılımına etkide bulunmaması.[2]

Yukarda özetlenen bakış açısı sanayi kapitalizminin gelişmesi için gerekli ortamı sağlamaktaydı. Klasiklerin devlete adeta «Gölge etme, başka ihsan istemez» deyişleri aynı zamanda burjuvazinin güçlenmesi için ileri sürülmüş bir talepti. Dolayısıyle, Klasikler bir yandan çok dar bir tarihsel dönemi analiz ederken (tarihsel açıdan yetersizlik), diğer yandan analizlerinde —açık veya kapalı— ağırlıklarını belli bir sınıftan yana koymaktaydılar. (Bu iktisatçıların önemli bir bölümünün bizzat aktif iş adamları oldukları gerçeğine de işaret edelim).

Tarihsel yetersizliği gidermek, yani ekonominin tarih içindeki yerini inceleyip, bunun belirli

yasaklarını bulmak ve burjuvazi lehine analiz yapma eğilimini terketmek yönünde Marks son derece ciddî bir adım attı. Bununla birlikte, akademik çevreler genellikle geleneksel akımı devam ettirmekteydiler. Geleneksel akım 1870'lerde bir «sözde aşama» yaptı. L. Walras, S. Jevons ve C. Menger'in öncülüğünü yaptıkları «Marjinalizm» akımı bireylerin tutumlarını etkileyen sübjektif etkenlere önemli bir yer veriyor ve iktisadî birimlerin (tüketici, üretici) denge noktaları hakkında daha gelişmiş açıklamalar getiriyordu. Bu arada geleneksel akım değer konusunun emekle bağını kopardı ve emek-değer teorisi geçersiz kabul edildi. Özellikle mikro-iktisat alanına giren konularda günümüzde egemen olan yaklaşım temelini bu akımda bulmaktadır. Bu yaklaşım analizlerinde sosyal sistemi veri kabul eder, yani tüm toplumsal (politik, ideolojik...) kurumları analizin dışında tutar ve bu dar çerçeve içinde şu üç soruyu cevaplandırabildiği iddiasındadır:

1) Neler, ya da hangi mal ve hizmetler üretilecek? (Tüketim teorisi);
2) Bu mal ve hizmetler nasıl ve ne kadar üretilecek? (Üretim teorisi);
3) Bu mal ve hizmetler kimler için üretilecek, ya da üretimden kim ne kadar pay alacak? (Bölüşüm teorisi).

Bu soruların cevabı şu mekanizmayla aydınlığa çıkar: Tüketiciler ellerindeki geliri, bu gelirden maksimum faydayı sağlayacak şekilde kullanırlar (değişik kullanım almaşıkları arasında dağıtırlar), firmalar da belirli bir üretimin maliyetini minimum kılacak şekilde hareket ederler. Emek, sermaye ve doğal kaynak sahipleri bu faktörleri sunarken, sunacakları son birimin sağlayacağı gelir ile yol açacağı kaybı karşılaştırırlar; bu faktörleri talep eden firmalar da her faktörün kullanılacak son biriminin maliyeti ile bu son birimin sağlayacağı geliri karşılaştırırlar. Üreticiler ve tüketiciler rasyonel oldukları için, birinciler kâr maksimizasyonu, ikinciler de fayda maksimizasyonu peşinde koşar ve buna ulaşmak için gerekli tedbirleri alırlar. İşte bu hareket tarzı ekonominin etkin işleyişini sağladığı gibi, herkesin de üretimden hakkettiği payı (katkısı kadar) almasını mümkün kılar. Eh, bu kadar güzel bir sonuç ortaya çıktıktan sonra insan daha ne ister? Demek ki, ekonominin kendi işleyişi temel iktisadî sorunları gayet güzel çözümlüyor, dolayısıyle sisteme eleştiri yöneltmek geçersiz ve yersizdir! P. Sweezy'nin belirttiği gibi «1870'lerin 'marjinalist devrim' adı verilen döneminde iktisat artık bir bilim olmaktan çıkmış ve esas olarak (sistemi) mazur gösterici bir ideoloji durumunu almıştı».[3] Geleneksel teorinin önde gelen mensuplarından hiçbirinin işçi sınıfı hareketi ile bir bağı ve ilişkisi olmadığı gibi, bunların çoğu (Böhm-Bawerk, von Wieser, Jevons, Marshall, J. B. Clark, Pareto vb.) işçi sınıfı hareketinin muhalifleriydiler.[4]

1929 Büyük İktisadî Krizi geleneksel iktisat literatüründe (ve özellikle makro analizde) yeni bir gelişme yarattı. Batı ekonomilerini derinden etkileyen bu durgunluk sırasında milli gelir ciddî şekilde geriledi, yatırımlar durakladı, iflâslar aldı yürüdü, işsizlik önemli ölçülere ulaştı ve ekonomik sistem temelinden sarsılmaya başladı. (Örneğin ABD'de 1929 ile 1932 arasında toplam üretim % 30 geriledi. 1932'de işsizlik % 25'i buldu; mevcut kapasitenin ise ancak % 42'si kullanılabiliyordu. 1940'a gelindiğinde işsizlik oranı % 15'e düşürülebilmişti, işsizlerin sayısı ise 8 milyonun üstündeydi). Sistemi Büyük Buhranın etkilerinden çekip çıkartmak görevi «devlet» tarafından yüklenildi. ABD'de 1932 sonunda başkanlığa seçilen F. D. Roosevelt 1933 içinde önemli adımlar atmaya başladı. Bir yandan açık finansmanla kamu harcamalarını arttırdı ve kamu kesimini genişletti, diğer yandan özel kesimin faaliyetlerini destekleyici sübvansiyonları arttırdı. Başlangıçta burjuvazinin dar görüşlü kesimleri Roosevelt'i aşırı müdahalecilik ve diktatörlük eğilimi taşımakla suçladılar. Fakat Roosevelt'in politikası kısa bir süre sonra etkili olmaya başladı ve Roosevelt bu hizmetinin karşılığında 1936, 1940 ve 1944 seçimlerini de kazanarak ABD tarihinde dört kez seçilmiş tek başkan oldu.

Büyük Krizin iktisat literatüründeki meyvesi da 1936 yılında olgunlaştı: J. M. Keynes'in *Para Faiz ve İstihdamın Genel Teorisi* adlı kitabı durgunluğu ve enflasyonu gidermek için devlete önemli görevler yüklüyordu. Mikro-iktisat alanında da 1920'lerin sonuna doğru ve 1930'larda tam rekabet modelinin gerçek-dışılığını ortaya koyan teorik çalışmalar önem kazanmaktaydı (P. Sraffa, E. H. Chamberlin ve J. Robinson'un çalışmaları). Keynes piyasanın otomatik olarak kaynakların tam kullanımını sağlayacağı görüşünü çürüttü ve gelişmiş ülkelerde izlenmesi gerekli anti-enflasyonist ve anti-deflasyonist politikaların sistematik açıklamasını yaptı (enflasyonda vergilerin arttırılması ve kamu harcamalarının azaltılması yoluyla toplam talebin kısılması, deflasyonda da vergilerin azaltılması ve kamu harcamalarının arttırılması yoluyla toplam talebin yükseltilmesi). Keynesgil açıklamalar geleneksel iktisat literatürünü geniş ölçüde etkileyip ders kitaplarına yerleştiği gibi, aslında sistemin özüne dokunmayan önemsiz rötuşlar olmalarına rağmen radikal teorik aşamalar olarak sunuldular.

II. Dünya Savaşından sonraki dönemde ise büyüme ve gelişme konuları ön plana geçti. Bu konuların işlenişi giderek matematikselleşti ve soyutlaştı. Çoğu durumda, kullanılan teorik araçlar inceleştikçe gerçeklerden daha da uzaklaşıldı.

II. GELENEKSEL YAKLAŞIMIN ÖNEMLİ YETERSİZLİKLERİ

Yukarıda gelişimini anahatlarıyla verdiğimiz geleneksel teorinin belli başlı yetersizlikleri aşağıda özetlenmektedir:

1 — Geleneksel iktisat teorisi kapitalist toplumu ele almakla yetinmekte ve bununla ilgili açıklama ve tezlerini her zaman ve her yerde geçerli (evrensel) gibi sunmaktadır. Tarihsel hiçbir açıklama yapılmamakta ve değişik tarihsel dönemler ele alınsa bile, bu çok yüzeyde kalan, deskriptif bir ele alış tarzı olmaktadır. Dolayısıyle, toplumların gelişmesinin içsel ve dışsal dinamiği konusu tamamen ihmal edilmektedir.

2 — İktisadın bir toplum bilimi olduğu ileri sürülmekle beraber, toplumsal içerik mümkün olduğu ölçüde kenara itilmektedir. Toplumsal kategoriler (sınıf, zümre vb.) söz konusu edilmemekte, genellikle sadece yüksek ve düşük gelir gruplarından veya sermaye faktörü sahipleri ile emek faktörü sahiplerinden söz edilmekte ve bu yapılırken de politik ilişkiler gözden uzak tutulmaktadır. İktisadî ilişkiler adeta toplumdan soyutlanmakta, iktisadî olmayan faktörlere (sosyal, politik, kültürel...) ve özellikle sınıfsal ilişkilere hiç değinilmemektedir, (örneğin gelir bölüşümünün faktörlerin marjinal verimliliklerine göre belirlendiği iddiası gibi). Bu eğilim o kadar ileri gitmektedir ki, çoğu ders kitabında burjuvazi, proletarya, emperyalizm, sömürü vb. kavramlar hiç yer almamakta ve bunlar «gayrı ilmî» addedilmektedir. Sayılan nedenlerden dolayı, iktisat neredeyse bir toplum bilimi olmaktan çıkmaktadır.

Toplumsal kategoriler şu veya bu şekilde ele alınsa bile, geleneksel yaklaşımda ilişkiler ve çelişkiler uzlaşmaz değildir, denge noktasına doğru bir gidiş söz konusudur ve bu denge noktası uyumu ve uzlaşmayı sağlar. Bu sayede de sistem yaşamaya devam eder.

Geleneksel yaklaşımın toplumu soyutlayışını eleştiren, ek açıklamalar getiren (ve Marksist olmayan) iktisatçılar da vardır. Günümüzde bunların başında G. Myrdal ile J. K. Galbraith gelmektedir. Galbraith, Amerikan ekonomisini inceleyerek, geleneksel iktisadın bu ekonomiyi ele alışını ve gelir dağılımını açıklayışını yetersiz bulmaktadır (özellikle *The Affluent Society-Bolluk Toplumu*, 1958 ve *The New Industrial State - Yeni Sanayi Devleti*, 1967). Tekellerin rolünü ve iktisadî hayattaki etkisini incelerken, geleneksel yaklaşımı belirli ölçülerde aşan Galbraith, tekellerdeki yönticilerin (kendi deyimiyle «teknostrüktür») rolünü abartmakta ve bunları üretim araçlarının sahiplerinden daha önemli ve güçlü kabul etmektedir. Şöyle diyor Galbraith: «Modern devlet burjuvazinin yürütme komitesi değildir, daha çok teknostrüktürün yürütme komitesidir». Böyle bir yaklaşım da, bekleneceği üzere, sınıf mücadelesini çarpıtmaktan ve kafa karıştırmaktan başka bir işe yaramamaktadır.[5]

3 — Devletin ele alınışı da gerçekleri yansıtmamaktadır. Devlet «tarafsız» ve «sınıflar-üstü» kabul edilmektedir. Örneğin, Keynesgil iktisat politikasında devlet toplumun çıkarlarını düşünen tarafsız bir otoritedir. Birçok yazar, daha da ileri giderek, devleti özel kesimin devamlı ve kesin rakibi saymakta ve kamu kesiminin gelişmesini ve genişlemesini olumsuz karşılamaktadır. (Belirli durumlarda bu iddia gerçekçi olabilir, örneğin emekçileri —az veya çok— temsil eden bir parti iktidarda ise ve kamu kesiminin genişlemesi emekçi sınıfların programının bir parçası olarak gerçekleştirilliyorsa). Fakat genellikle kamu kesimi burjuvazinin iktidarını sağlama almaktadır, örneğin Türkiye'de 1930'lardaki devletçiliğin kapitalizmin gelişmesinde önemli bir adım olması ve ABD'de Roosevelt'in New Deal politikası gibi.

4 — Yukarda değinilen etkenlerin de sonucu olarak, geleneksel teori günümüzdeki sorunların birçoğunu aydınlatmakta yetersiz kalmaktadır. Örneğin, gelişmiş ülkelerde son yıllarda enflasyon ile işsizliğin bir arada ve bu ölçüde ortaya çıkışları henüz tam olarak açıklanamamaktadır. Belli başlı iddia, petrol fiyatlarının yükseltilmesinin bu sonucu yarattığı şeklindedir. Oysa petrol fiyatlarındaki artışın bir rol oynadığı bilinmekle birlikte, sorunun daha geniş olduğu açıktır. ABD de Eylül 1974'te % 5,6 olan işsizlik oranı Ocak 1975'te % 8,2'ye (7,5 milyon kişiye) yükselmiştir. Fiyat artış hızı da % 11 civarındadır. 1974 yılında düşmüş olan milli gelirin 1975'te de azalma göstereceği —en iyimser tahminlerde bile— kabul edilmektedir. Bunalımın bugünkü ölçüleri aşacağı oldukça kesindir. Bu durum iktisatçılar arasında radikalleşme eğilimini ve radikal açıklamaların iktisat literatüründeki önemini artırabilir.

Aynı şekilde gelir bölüşümü de yeterli biçimde açıklanamayan konulardan biridir. Geleneksel yaklaşım tutarlı ve gerçekçi bir bölüşüm teorisine sahip değildir. Marjinal verimlilik teorisi gelir bölüşümü sorununu aydınlatmaktan çok gizlemeye yaramaktadır.[6]

Az gelişmiş ülkeler konusu da bu örneklere eklenebilir. Toplumsal gelişmenin dinamiğini ihmal eden geleneksel yaklaşım, az gelişmiş ülkeleri en kaba şekliyle sermaye stoku yetersiz ve emek stoku fazla ekonomiler olarak ele almaktadır. Yarı-feodal ilişkilere ve emperyalizme değinilmemekte ve sermaye birikimi belli başlı amaç kabul edilerek, yabancı sermaye ve dış borç öğütlenmektedir. Az gelişmiş ülkeler konusunda yavaş bir kanı şudur: Gelişmiş ülkelerin modelleri az gelişmiş ülkeler için geçersizdir, dolayısiyle bu ülkelere has modeller geliştirilmelidir. Bu iddia doğru bir noktaya varabileceği gibi, aldatıcı bir noktaya da götürebilir. Geleneksel yaklaşımdaki analiz tarzı ve araçları kabul edildiği takdirde, az gelişmiş ülkelere özgü etkenler (yetersiz sermaye stoku, hızlı nüfus artışı, gizli ve açık işsizlik, tarımın egemenliği...) gözönüne alınsa bile tam bir açıklamaya varılamaz. Gerekli olan hem bu faktörleri gözönüne almak, hem de analiz çerçevesini değiştirmektir, yani bu ülkelerin sınıfsal yapılarını ve emperyalizmle ilişkilerini analizin merkezine koymaktır.

III. TÜRKİYE'DEKİ DURUM

Yukarda evrimine ve bazı yetersizliklerine değindiğimiz geleneksel yaklaşım[7], bugün kapitalist ülkeler ile onların ekonomik, politik ve ideolojik baskısı veya etkisi altındaki ülkelerde resmi iktisat eğitimine egemen olan yaklaşımdır. Türkiye'de de iktisat öğretiminde egemen olan yaklaşım budur. İktisadı ana dal ya da yan dal olarak veren fakülte, akademi ve yüksek okullarda, derslerde ve kitaplarda anlatılanlar bu yaklaşımın bir tekrarından ibarettir. Genellikle kapitalist ülkelerin iktisat literatürü Türkçe'ye çevrilmekte, en iyi ihtimalle de adapte edilmektedir. Örneğin, Türkiye'de iktisat eğitimi veren kurumların çoğunda iktisada giriş kitabı olarak ya Amerikan ve İngiliz literatüründe önemli yeri olan ders kitapları (Samuelson, Lipsey vb.) İngilizce veya çeviri olarak okutulmakta, ya da yine bu tür kitapların benzeri olan yerli kitaplar kullanılmaktadır. T. Bulutay'ın deyişiyle, «... iktisat bilgisi Türkiye'de Batı dünyasının iktisat bilimini aktarmadan öteye geçememiştir. Zaman esnasında bu bakımdan sağlanan gelişme daha iyi kaynaklardan, daha iyi şekilde aktarmadan ibaret kalmıştır. Önceleri Alman ve Fransız kaynaklarından çok tatminkâr olmayan, zaman gecikmesi fazla aktarmalar yapılırken, sonraları İngiliz ve Amerikan kaynaklarından daha iyi, zaman gecikmesi çok daha az aktarmalar yapılır hale gelmiştir».[8]

Derslerde —Batı literatürüne paralel şekilde— sosyalist ekonomi teorisi ve sosyalist ülkelerdeki uygulama hemen hemen hiç ele alınmamakta, konuya kısaca değinenler de, çoğu zaman eleştiri amacını ön planda tutmaktadır. Derslerin ağırlığını gelişmiş ülkelerle ilgili modeller oluşturmakta ve çoğu konuların Türkiye ile bağlantısı bile kurulmamaktadır. Örneğin mikro-iktisat derslerinde en büyük pay tam rekabet piyasasına ayrılırken, diğer piyasa tipleri daha kısa geçilmekte ve çoğu zaman öğrenciye Türkiye'deki piyasa tipleri hakkında bilgi verilmemektedir. Gelir dağılımı konusuna ders kitaplarının çoğu teorik olarak —kısa da olsa— değinir, fakat Türkiye'de gelir dağılımı rakamları pek az kitapta yer alır. Türkiye hakkında verilen sınırlı bilgilerde de sınıfsal özü olan açıklamalara raslamak pek zordur. Örneğin, sermaye birikimi ele alındığında tasarruf oranı, yatırımların hacmi ve sektörel dağılımı gibi konular incelenmekte, fakat sermayenin kaç kişinin ve kimlerin elinde biriktiği noktası kapalı kalmaktadır. Değişik sektörlerde kâr oranları ve bu oranlardaki değişmeler gibi konular hiç ele alınmaz.

Bütün bu söylenenlerin kuşkusuz istisnaları vardır. Sözü edilen yetersizlikleri aşan öğreticilere bazı kurumlarda raslanmaktadır. Ayrıca eğitim kurumları dışındaki bazı kişi ve kuruluşlar da bu yetersizlikleri aşma ve doğru analiz yöntemlerini kullanma yönünde çaba göstermektedirler.

Türkiye'de iktisadî konuların incelenmesinde ne gibi adımlar atılabilir ve bu adımları kimler atacaktır? Bu iki soruyu sırayla ele alırsak, birinci soruyla ilgili olarak şunlar düşünülebilir:

1 — Geleneksel teoriye karşı «teorik» bir mücadeleye girmek. Geleneksel teorinin (yukarda kısmen değinilen) yetersizliklerini vurgulamak ve alternatif açıklamalar getirmek, diğer bir deyişle, ekonomik sorunları Marksist yaklaşımla açıklamak. Bunun için önce terminolojide önemli kavramları (artık-değer, artık-değer oranı vb.) yaygınlaştırmak. Ele alınabilecek belli başlı konulara örnek vermek gerekirse: a) Değer, artık-değer, ücret, sermaye kavramı, gelir bölüşümü mekanizması, kârın ve ücretin belirlenmesi, b) Kapitalist ekonomilerin bunalımları, dalgalanmalar, işsizlik, enflasyon ve bunların değişik sınıfları e göre işleyiş tarzı, c) Tekellerin rolü (a ve b'de belirtilen konularla ilişkili olarak), ayrıca reklamla tüketimi biçimlendirmeleri ve diğer etkileri, d) Az gelişmiş ülkeler, uluslararası ilişkiler, çok-uluslu şirketler, emperyalizm, e) Sosyalist ekonomilerin işleyişi, merkezi planlama...

2 — Türkiye'nin ekonomik yapısını ve özelliklerini ortaya çıkartmak. Burada elde edilecek bilgiler kısmen devrimci pratiğe ışık tutacak, kısmen de propaganda için yararlı olacaktır. Bu türden konulara birkaç örnek sayılabilir: a) Türkiye'de gelir bölüşümü (bu konuda T. Bulutay, S. Timur ve H. Ersel'in «Türkiye'de Gelir Dağılımı» başlıklı çalışmaları başarılı bir örnektir), çeşitli toplumsal kategorilerin gelir bölüşümündeki paylarının değişim yönü, b) Fiyat artışlarının nedenleri, bundan yararlanan ve zarar gören sınıf ve zümreler, c) İşsizliğin çapı ve önemi, kapitalist sanayileşme ile ilişkisi, işçi göçü, d) Dış ticaret konuları, kotaların saptanması, devalüasyon, dış borçlar, yabancı sermaye, AET ile ilişkiler, e) Kamu kesimi ile özel kesim arasında ilişkiler, teşvik tedbirleri kamu iktisadî teşebbüslerinin rolü, vergi sistemi ve vergi yükünün dağılımı, f) Sanayi kesiminin özellikleri — piyasa yapısı ve tekellerin piyasayı denetleme gücü, kâr oranları, sermaye piyasasının oluşumu, halk sektörü kavramı, g) Bankalar sistemi, kredi mekanizması, tefecilik...[9]

Bütün bu sıralananlar kimler tarafından yapılacaktır? Bilindiği gibi sermaye sınıfı ekonomik görüşlerini yaymak ve benimsetmek için yoğun çaba göstermektedir. «Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti», «Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği-TÜSİAD», «Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu» ve «İktisadî Kalkınma Vakfı-İKV» gibi örgütler kitap ve broşürler basarak, konferans ve açık oturumlar düzenleyerek kapitalizmin propagandasını sürdürmektedir. Bu çabalarla karşılaştırıldığında, işçi sendikalarının çalışmaları oldukça zayıf kalır. Bu durumda şu grupların sorumluluğu artmaktadır: İktisatla ilgili eğitim kurumlarındaki devrimci öğretim üyeleri, bu kurumlardaki öğrenciler, basında ve çe-

şitli kuruluşlardaki (sendikalardan bakanlıklara ve özel firmalara kadar) devrimci iktisatçılar.

Bu türden çalışmaların bir bölümü kişisel olarak, bir bölümü ise kollektif çalışma içinde gerçekleştirilebilir. Kollektif çalışma için başarılı bir örnek, 1974 yılı ortalarında kurulan ve bugüne kadar oldukça başarılı çalışmalar yürüten «Tüm İktisatçılar Birliği»dir. Aynı şekilde, eğitim kurumlarında kurulacak öğrenci örgütleri de bu alanda etkin olabilir, örneğin İstanbul İktisat Fakültesinin «Ekonomik Araştırma Derneği» gibi. Nihayet sendikaların da bu tür çalışmalara daha çok eğilmelerinin önemli rolü olacaktır. ■

[1] Daha sonra, tam rekabet koşulları var olsa bile, (veri gelir dağılımı altında) kaynakların etkin kullanımının gerçekleşmesini engelleyici başka etkenlerin önemli rol oynayabileceği kabul edildi. Bu etkenlerin en önemlileri «ölçeğe göre artan getiri» ve «dışsallıklar»dır.

[2] Piyasaya müdahalede bulunmaması istenen vergilerin incelenmesi Klasiklerin en yaygın konularındandı. Örneğin, A. Smith ünlü eserinin V. cildini vergilemeye ayırırken, D. Ricardo da en önemli eserine **Politik İktisat ve Vergilemenin İlkeleri** (1817) adını vermişti.

[3] P. Sweezy, «Toward a Critique of Economics», **Monthly Review**, Ocak, 1970, s. 1.

[4] G. Therborn, «The Economic Theorists of Capitalism», **New Left Review**, Aralık, 1974.

[5] P. Sweezy, «Galbraith's Utopia», **The New York Review Of Books**, 15 Kasım 1973 ve B. Fitch, «A Galbraith Reappraisal: The Ideologue as Gadfly», **A Critique Of Economic Theory**, der. E. K. Hunt ve J .G. Schwartz, Penguin, 1972, içinde.

[6] M. Dobb, «The Trend of Modern Economics», **A Critique of Economic Theory**, içinde.

[7] Burada sayılan eleştirileri artırmak mümkündür. Bununla birlikte geleneksel yaklaşımla ilgili eleştirilerde (ne bu yazıda, ne de başka bir yerde), geleneksel yaklaşımda söylenen şeylerin tümü yanlıştır veya boştur biçiminde bir sav ileri sürülmemektedir. Böyle bir şey saçma olurdu. K. Boratav'ın deyişiyle «... bu öğretiyi ... tümü ile red edemeyiz; zira onun bünyesinde bilimsel olanla olmayan sıkı sıkıya kaynamış ve kenetlenmiştir ve bunları birbirinden ayırmak güç, fakat zorunlu bir görev olarak karşımızda durmaktadır». K. Boratav, «Bilim ve İktisat Bilimi Üzerine Notlar», **Türkiye'de Üniversitelerde Okutulan İktisat Üzerine**, Der. F. Görün, O.D. T. Ü., Ankara, 1972, içinde, s. 86.

[8] T. Bulutay, «Bilim ve İktisat Üzerine», **Türkiye'de Üniversitelerde Okutulan İktisat Üzerine**, içinde, s. 81.

[9] Burada sayılan konuların önemli bir bölümü gerçi bugün geleneksel yaklaşımı benimsemiş iktisatçılarca da ele alınmaktadır. Fakat kasdettiğimiz şey, bu konuların sorunun sınıfsal yönü ile birlikte ve geleneksel analizin sınırlarını aşarak incelenmesidir.

Şiirler

ANAYASASI İNSANIN

Ustamız Eluard'ın izinden

Kan yasası bu, insanın:
Üzümden şarap yapacaksın,
Çakmak taşından ateş,
Ve öpücüklerden insan!

Can yasası bu, insanın:
Savaşlara, yoksulluklara
Ve binbir belâya karşın
İlle de yaşayacaksın!

Us yasası bu, insanın:
Suyu şavka döndürüp,
Düşü gerçeğe çevirip,
Düşmanı dost kılacaksın!

Anayasası bu, insanın,
Emekleyen çocuktan
Uzayda koşana dek,
Yürürlükte herzaman!

UKTE

Dünyamın güzeli martılar,
Sizden nasıl da yokyere korkmuşum
Koşık Adanın orda!..

Dalın üstüme, dalın,
Vurun beni, urun
Denizamı kokan gagalarınızla!

Ah sizden ben nasıl da yokyere korkmuşum!

Bılmiyordum ki çünki
Ben hem balığım, hem kuşum...

Ben ama hâlâ anlayamıyorum ki
Bunca zaman niye sizden ayrı oturmuşum?..

AY! AY! AY!

Şu gökteki ay var ya,
Şu boktan, şu yarım ay,
Bakarsan, bakarsan, bakarsan,
Bitek sözüme bakıyor benim
dolunay olmak için...

O bana bakıyor,
Ben ona...
O bana bakıyor,
Ben ona...
Hepimiz ama,
Hepimiz,
Hepimiz
Bakıyoruz hep, bakıyoruz,
Bakıyoruz hep birbirimize
ADAM olmak için hep...

Ay! Ay! Ay!

O bana bakıyor,
Ben ona...
O bana bakıyor,
Ben ona...
Canım yanarcasına...

Ne zaman,
Ama ne zaman olacak bu iş?..

Bakıyorum, bakıyorum da aya,
Bakıyorum da ayın ayaklarına,
Yatırmışlar yine Ahmedi falakaya...

ASLANDAN AL HABERİ

Romalılar aslanlara atarlarmış Hıristiyanları,
O Hıristiyanlar ki,
Romalılardan daha dürüst, daha düzgün, daha uygar
bir düzene inanmaktan başka suçları yoktu...
Romalılar oyalamak için işsiz yığınlarını,
O zamanın gazetesi,
Ve Hürriyeti olan Coliseum sıtadyomunda
Aslanlara atarlarmış sen gibi, ben gibi,
Mehmet Turgut gibi insanları...

Mehmet Turgut ki,
İşsiz olmaktan başka suçu yoktu,
İşsiz, parasız, evsiz-barksız,
Ve aslanın kafesine girdiğini farketmeyecek kadar
uykusuz...
O Mehmet Turgut ki,
Libyaya gitmek için sıra bekleyen bir Kunuri Aslanıydı,
Adananın Girne yolunda bir lünaparkta
Buldular parçalanmış vücudunu...
Sade Adananın Girne yolunda değil,
Romada da böyle,
Oyalamak için işsiz yığınlarını
—Ve belki de azalsın diye işsizlerin sayısı—
O zamanın gazetesi
Ve Hürriyeti olan Coliseum sıtadyomunda
Aslanlara atarlardı sen gibi, ben gibi,
Mehmet Turgut gibi insanları...
Ama Ali adındaki, o kendi de müebbete mahkûm aslan
—Aslanlar akıllanıyorlar mı nedir!—
Yemedi, kardeşim, yemedi
Kore Gazisi Mehmet Turgutun göğsündeki «Silver Star»
nişanını!...

Desen: Mehmet Sönmez

Can Yücel'le Konuşma

M. Belge

Günümüz Türk şiirinde, gerek yazılışı, yayımlanışı, gerekse okurların yazılan şiirle ilişkisi açısından bir tıkanıklık görülür gibi. Bu konuda düşüncelerini söyler misin?

C. Yücel

Bir tıkanıklık elbet var da, bu tıkanıklık tabii Türk toplumunda son yirmi yıldır görülen açılmaya görece bir tıkanıklık. Türkiye topal bile olsa bir kapitalistleşme süreci içine girmiş, sınıflar ve toplum katlarının kendi içlerinde çelişkiler yaratarak iç içe ve birbirine girdiği bir dönemde yaşanmasına rağmen Türk düşünce ve sanat hayatında bu değişiklikleri temelden yansıtabilecek çapta bir atılım görülmüyor. Elbet bu kapitalistleşme sürecinin tüketim alanında yarattığı genişlemeler birtakım değişiklikler getirmekte. Kitapların, yayınların kalitesinden tutun, radyo ve televizyon gibi haberleşme araçlarının yayılmasına dek bir sürü göz alıcı değişmeye karşın, özde bu değişmenin bam teline etkin bir biçimde dokunarak onu tınlatıp değiştirebilecek bir toparlanmayı ne yazık ki göremiyoruz.

M. Belge

O zaman, böyle bir tıkanıklığı yaratan, daha çok bugünkü yapının getirdiği engeller mi, yani bazı nesnel-yapısal engeller mi?

C. Yücel

İşin bir maddî, neredeyse teknik cephesi var. Bir de işin özüyle ilgili, yaratıcı yanıyla ilgili bir cephesi var.

M. Belge

Bunları kısaca açıklar mısın?

C. Yücel

İşin maddî cephesi, kitabın fiyatıyla, sanat yapıtının ücretiyle, dağıtımıyla, v.b. ilgili. Egemen gelişme süreci kapitalizm olduğuna göre, egemenliğinin kaçınılmaz olduğu ileri sürülebilir. Ama bizim ana işimiz bu sürece başka bir seçenek gösterme, dolayısıyla direnç gösterme olduğu için, bu alanda da kapitalistleşme sürecine teslim olmamamız gerekecektir. Bu her şeyden önce, geniş yığınlara açılabilme sorununu birlikte getirmektedir.

M. Belge

Bir dakika sözünü keseceğim ama, Can, hani genel bir inanç vardır: bu düzende halkın beyni yıkandığı, zevk düzeyi düşük olduğu için, sanatın iyisi zorunlukla sınırlı çevreler içinde kalır gibi. Bu konuda bir diyeceğin var mı?

C. Yücel

Yalın olarak halkın beğenisinin düşük olduğunu ileri sürmek için kimsenin elinde bir dayanak yoktur. Halk kültürünün yozlaşması süreci kapitalistleşme süreciyle birlikte gelmektedir. Adi piyasa sanatı, kapitalist pazar ortamıyla birlikte gelmektedir. Halka iyi ne verilmiş de, halk geri çevirmiştir? Yalnız burada dikkat edilmesi gereken bir nokta var: eğer kapitalizmin bu yozlaştırıcı etkisini gören aydınlarımız zamanında, toplu ve sistemli bir direnç oluşturmazlarsa bu yozlaşma öylesine kök salar ki «halk, halk» diye dillerine pelesenk ettikleri şey temel kültüründen yoksun ücretli yığınlar haline dönüşür. Bunun açık örneği bugünün ileri kapitalist ülkelerinde görülmektedir. Bizim gibi bu kapitalistleşme sürecine yeni giren ülkelerde, bu sürece karşı olan insanların millî kültüre de sahip çıkması gerekecektir.

M. Belge

Sözünü kesmiştim, Can. Sen şiirdeki —ya da genel olarak sanat üretimindeki— tıkanıklığı yaratan teknik engellere karşı neler yapılabileceğini anlatıyordun.

C. Yücel

İlk akla gelen şey, kâr oranlarını ve maliyeti düşürerek halka intikal oluyor. Ama burada da dağıtım, piyasanın çıkardığı ikinci engel olarak karşımıza dikiliyor. O halde örneğin 12 Mart öncesinde devrimci kuruluşların ve TÖS'ün önayak olduğu ucuz kâr oranıyla dağıtım sisteminin ihyası gerekmektedir. Bu tabiî toparlayıcı bir siyasî partinin yokluğu süresince düşünülür. Öyle bir parti kurulduğunda bütün bu işler onun yönetiminde yapılacak, hem sınıf bilincinin gelişmesinde yararlı olacağını bildiğimiz, şimdiden yayımlanmış, Nâzım gibi, Orhan Kemal gibi ve geniş teorik yayınlar gibi kaynakları halka sunacağız, hem de böylece yenilerinin yazılıp yayımlanmasına elvereceğiz. Bu, plak gibi, kaset gibi yayılma araçları için de sözkonusu olacaktır. Öte yandan, bizim beğenisine tam katılmamakla birlikte, halkın damarına seslenebildiğini gördüğümüz alanlar karşısında da öteden beri gösterdiğimiz çekingenlikten kurtulmamız gerekecektir. Piyasa işi diye, piyasa alanı diye, kategorik ve bir bakıma burnu büyük davranışlardan da kaçınmamızın zamanı gelmiştir. Örneğin Theodorakis gibi bir sanatçının devrimci çizgisini sulandırmadan kazandığı yaygınlık bu bakımdan bize ders olmalıdır. Bunun bizdeki ters örneği ise, dünyaca

ün kazanmış Nâzım gibi bir şairimizi hâlâ halka tanıtamamış oluşumuzdur.

M. Belge

Sen söze başlarken bu «işin teknik cephesi» dediğin konu, işin özüne de oldukça yakın görünüydü. Anlattıkça da özüne daha yaklaşır gibi oldu. Sence öyle değil mi?

C. Yücel

Dediğim gibi, aslında yukarıda işaret ettiğimiz gibi bu öz ve teknik meselesi tabiî iç içe. Biz istediğimiz kadar ilerici şairlik taslıyalım, bir iki bin satan dergilerle ve satmayan şiir kitaplarıyla edebiyatımızda bir öz değişmesi beklenemez. Bunun nedeni, yapılacak öz değişikliğinin yapısında yatıyor. Şöyle ki, Türk solu hem politikasıyla, hem sanatıyla eski koşullar için belki de mazur görülebilecek bir sınırlılığın alışkanlığından kendini kurtaramamaktadır. Bu sınırlılık halka, özellikle işçi sınıfına, «biz doğruyu söylüyoruz; sen bizi bul, gel, dinle,» davranışından ileri gelmekteydi. Oysa koşullar çok daha geniş çaplı yaygın bir seslenme ve örgütlenmeyi zorlamaktadır. Bunun için de, belki, bir geri adım atarak kitle bütünleşmesinin gerektirdiği yeni bir davranışın ve politikanın denenmesi zamanıdır. Brecht'in bir şiiri geliyor aklıma. Brecht direksiyon dersi alıyor. Beş on dersten sonra gene denemeye çıktıklarında, Brecht kendine göre kusursuzca arabayı sürüyor. Durduklarında öğretmen «gene olmadı,» diyor. Brecht nedenini soruyor. Öğretmen de «Sen sade ileriyi gözlüyorsun, yanında oturan beni unuttun; ya ben ters bir şey yaparsam direksiyonu nasıl toparlayacaksın?» diye karşılık veriyor. Bu örneği verişim, bizden görece olarak geride sayılan kitlelerle dirsek temasının kurulması zorunluğuna işaret etmek içindir. Biz, şimdiye dek nasıl, neden, niçin solcu olduğumuzu, nasıl solcu olduğumuzu, bunun sürecini anlatmak yerine, kendimizi solcu kabul ederek, kitlelere birtakım fikirleri ve dünya görüşünü dikte etmekle yetindik. Nâzım Hikmet'in Ekim Devriminden kalkarak kitleyle bulduğu birleşimi, bizim, Türkiye'de aydınlar olarak küçük-burjuvalıktan Marksizm'e geçişimizin sürecini anlatarak bütünlememiz gerekmektedir. Marksizm'in bilimsel oluşunun yanı sıra «bilimsel bir iyilik» oluşu, bilimsel bir politik yanı oluşu gözden kaçırılmadığı anda, bu dediğim bir geri adımın zorunluluğu kendiliğinden ortaya çıkacaktır. O zaman kapitalist değişim süreci içindeki kitlelerin âdeta bir milletleşme kaynaşması içinde oluşuna karşılık verebileceğiz. Nasıl, bu kaynaşmanın içinde İstanbul ağzının egemenliği kaybolup edebiyat dili bütün yörelerin toplu ağzı haline gelmekteyse, Marksizm'in de böyle bir ortak anlaşma metodu haline getirilmesi bize düşen görevdir. Bu, kitlelerde varolan dinamizmin içini kavramamız görevini bize yüklemektedir. Bu görevin koşulu olan uyanıklığı, duyarlılığı baltalayan her türlü alışkanlığı, her türlü hazır, basmakalıp tutumu bir yana bırakmalıyız. Bundan böyle ne yiğitlemeler, ne edebî silâh ticareti, sol şiirin gündeminde yer almamalıdır. Kitlelerin özlem dinamizmini Marksist yöntemin bütün gerçekliğiyle kavrayıp bunu bu gerçekliğin hak verdirdiği bir şiirsellikle ortak bir dile bağlamalıyız. İşte bu noktada Türk halkının eski şiir ve söz gelenekleri bu gerçekliği bir bütünüğe ve ortakığa kavuşturacaktır.

M. Belge

İkinci yeni gibi şiir akımları, toplumsal süreçlerden, genel olarak devrimci hareketten uzak olmakla, bireyci olmakla suçlanırdı. Ama devrimci şiir yazanların çoğunun da, senin bu konuşmanda hep vurguladığın gibi, halkın hayatının ve mücadelesinin ta içinde yaşayarak yazdıkları bence söylenemez. Bu da, bir başka bireycilik oldu sanki. «Ben çiçek severim,» demek yerine, «ben devrim severim,» demek gibi. Devrimci şair, bireycilikten çıkayım derken, 12 Mart öncesi standart «militan»ın benliğini kendi benliği yerine koymayı, kendini böyle nesnelleştirmeyi istedi. Böylece, 12 Mart öncesinin militan tipi, yani durduğu yerde kızışan, hareket içinde soğukkanlılıkla akacağına, durduğu yerde kızışan bu tip, «devrimci» şiire de egemen oldu. Sen bu konuda ne diyorsun?

C. Yücel

Bu konuda en iyimser bir analizle denilebilir ki, bu dediğim şiir, küçük-burjuvanın devrime katılmayı bir «bulunç» (vicdan) sorunu olarak ele almasından kaynaklanmaktadır. «Bulunç», ama **bilinç** değil. Nitekim, 12 Mart sonrasında bazı İkinci Yenici şairler de bu bulunç dürüstlüğüyle toplum sorunlarına dokunan yahut dokunmak isteyen, ama «kan», «şehit», «kurban», «ceylân»dan öte gidemeyen şiirler yazmışlardır.

İşin bir başka yanı daha vardır. İkinci Yeni nasıl, Avrupa ve Amerika modernizminin kötü okunup kötü anlaşılıp kötü tercümesinden doğmuşsa, bu şimdiki devrimci şiir de Latin Amerika, Doğu Avrupa ve Rus şiirinin kötü okunup kötü anlaşılıp kötü tercümesinden kaynaklanmış olmalıdır.

M. Belge

Şimdi devrimci şiirde oldukça yaygın bir özellik, tonalitenin yüksekliği. Bu, şairin bütün devrimci iyi niyetine karşın, hâlâ yalnız kaldığının bir kanıtı sayılabilir mi?

C. Yücel

Ben —ki sen de eleştiriyorsun— kızıştırıcı ajitasyon şiirinin olamayacağı, olmaması gerektiği kanısından buraya varmıyorum. Elbet kızıştırıcı şiir olacaktır. Kitlelerin politize edilmesi için siyasî eyleme paralel bir kızıştırıcı şiir olacaktır. Ama bu değindiğimiz örnekte kızıştırılacak

kitle, kızıştırıcıdan apayrı bir dünyada yaşadığı için kızıştırıcı şair sadece kendini kızıştırmaktadır. Bunun adı ise öz-kızıştırıcılık olsa gerektir. Biz bunun çeşitli örneklerini gördük. Baltayı bileyim derken, baltayı taşa vuranları gördük. Öte yandan bu, şiirde duygulandırmanın yanlış olduğu anlamına da alınmamalıdır. Yeter ki bu duygulandırma, bilinçlendirmeye yönelik bir duygulandırma olsun. Okuyanı kendinden geçirmek için değil, kendine getirmek için yapılan bir duygulandırma olsun. Pek şairane bir lâf olacak ama, adını hatırlamadığım bir şairin lâfını anayım. Adam diyor ki: «Ben, yüreğimle düşünürüm, aklımla duyarım.» Bu mekanik bir tanımlama olmakla birlikte gerçeğe ışık tutabilir. Bizdeki terslik ise düşüneceğimiz yerde duygulanmak, duygulanacağımız yerde de elimiz şakağımızda düşünmek oluyor. Şiirde zekâyı yermenin, zekâyı şiir-dışı kılma akımının bir nedeni de bu olsa gerek. Oysa zekâyı şiirden dışarıda tutmak, bu demin dediğimiz iç dinamizmi kavrayıp dile getirmekte başlıca silâhımızı kendi elimizle düşmana teslim etmektir. Zaten bunu söyleyenler de, şiirimizin teslimiyetçi şairleridir.

M. Belge

Şiir, politik açıdan sık sık eleştirilmiş, horlanmıştır; bizde de, başka ülkelerde de. Konuşmanda çerçevesini çizdiğin tarzda yazılan bir şiir, politikanın suçlamalarını haksız çıkarır mı?

C. Yücel

Politik şiir elbet vardır ve yazılmalıdır. Ama politikanın yöntemi başkadır, devrimci şiirin yöntemi başkadır. İkisini birleştiren şey sınıf mücadelesinin tarihî özüdür. Bu tarihî öz çerçevesinde devrimci şiirle politikanın yapmacık bir güncellik içinde günü gününe atbaşı gideceğini iddia etmek saçma olur.

Ama öyle dönemler vardır ki bu dediğimiz tarihî öz, devrim eylemleriyle devrimci şiiri elifi elifine yakın bir birliğe sokabilir. Devrim öncelerinde, büyük devrim dönemlerinde, büyük toplumsal bunalımlarda görülmüştür ve görülecektir. Bunu güdümlü sanat diye kavrayanlar unutmasınlar ki o çeşit şiirleri yazanlar tarafından güdüldükleri iddia edilen halk iktidarının bir parçasıdır. Bu, kendilerini öyle hissetmelerinden değil, öyle olduğu içindir. ■

MURAT BELGE

Türkiye'nin «Doğu-Batı» Sorunsalı ve Kültür

Bu yazıyı yazmaya, Selimiye tutukevindeyken başlamıştım. Yazı, aslında, Türkiye'nin yapısı üstünde bir inceleme denemesiydi. Ancak, orada sık sık yapılan aramalara karşı bir çeşit kamuflaj olarak, kültür konusuna daha fazla yer vermiş ve yazıyı da Ahmet Hamdi Tanpınar üstüne yazılmış bir inceleme gibi düzenlemiştim. Yazının tamamı çok daha uzun ve dağınıktı. Belli bir konuda, çerçevesi çizilmiş bir yazı olmaktan çok, söylemek istediği birçok sözü birikmiş bir insanın, bunların hepsini birden yazıya dökme çabasının meydana getirdiği karışık bir yığın halindeydi. Buraya yazının yalnız bir bölümü ile ortalarından, kültürle ilgili kısmını alıyorum. Birkaç yerde karışıklığı giderecek türden ufak tefek değişiklikler dışında yazıya dokunmadım. Yazıda izlediğim yöntemin oluşmasında Althusser ve G.S. Jones'dan yararlandığımı da burada belirtmeliyim.

1970'ler, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Türk edebiyatına «İkinci geliş» ine sahne oldu. Birincisine göre belki de daha derli toplu bir gelişti bu. Tanpınar'ın eserleri, sanki ikinci baskı bekledikleri yıllarda durdukları yerde olgunlaşmışlardı.

Birçok yazar Tanpınar gibi öldükten sonra olgunlaşır. Bunun çeşitli nedenleri olabilir. Akla gelecek ilk nedenlerden biri, bir yazarın değindiği sorunların, ancak daha sonraki yıllarda tam olgunluğuna varması, insanların bu sorunları kendi hayatlarında daha köklü biçimde duyunca, onlara değinen yazara yeniden ve gelişmiş bir bilinçle dönmeleridir. Tanpınar'ın durumu da az çok böyle. Yaşadığı dönemde yazdıkları okunmadı, beğenilmedi değil; ama üzerinde yeterince durulamadı. Çünkü o dönemin genel yönsemi, önyargıları, inançları ile pek uzlaşamıyordu Tanpınar. Şimdiyse durumun değiştiğini, kitaplarının ardarda yayınlandığını ve çeşitli çevrelerde değişik -ama canlı- tepkilere yol açtığını görüyoruz. Selâhattin Hilav, Tanpınar'ın yaşadığı dönemde resmî ideolojiye ters düştüğünü söylüyordu. O dönem için gerçekten böyleydi. Ama şimdi, tersine, resmî kuruluşlar tarafından da öne sürülüyor.

Tanpınar üstüne bir şey söylenmeden önce, onun kendi dışındaki bu değişikliğin açıklanması yararlı olabilir. Türkiye'de ne oldu da, Tanpınar'ın değerlendirilmesi böyle değişti? Bu soru, ayrıca, yalnız Tanpınar'a değil, Türkiye'nin sorunlarına bakmazdan önce cevap vermemiz gereken bir sorudur.

Her yazar yaşadığı tarihî kesitin fikrî bir sentezini sunar. Bu sentezin ögeleri çok zaman yazar ve karşısındaki hayat (doğa, toplum) olarak görülür. Oysa ilişki bu kadar basit değildir. Yazar, içinde yer aldığı hayata, toplum olaylarına, tarihe bakarken, yalnız kendi gözüyle görüp kendi aklıyla vardığı sonuçları aktarmaz. Yazarın gözü, kulağı ve beyni, hattâ çok zaman bunları işleterek vardığı sonuçlar, önceden belirlenmiştir — çünkü kendi gözü, kulağı, beyni sandığı şeyler aslında içinde yaşadığı toplumsal bütünün ortaklaşa organlarıdır. Kendi beyniyle düşünerek birtakım sonuçlara vardığını sandığı anda çok kez, gene o toplumsal bütünün ortaklaşa beyniyle, o toplumsal bütünün ortaklaşa fikrî malzemesi üstüne düşünüyordur. İşte bu «ortaklaşa göz, kulak, beyin» mecazlarıyla anlatmak istediğim şey, «ideoloji»dir, toplumun ideolojik üstyapısıdır.

İdeolojinin işleyişini örneklemek için ilkel toplumların bir inancını ele alabiliriz («ideoloji» nin «gerçeklik» karşısındaki çarpıklığını daha belirgin ve çıplak bir biçimde gösterdiği için ilkel toplumlardan bir örnek seçiyorum). Çoğu eski dinlerde, dünya, yeryüzü, bir dişi olarak görülür ve «Toprak Ana» olarak kişileştirilir. Şiir yoluyla bugünlere de aktarılmış bir imgedir bu, ama o zamanlar bir olgu sayılırdı. Aynı şekilde, gökyüzü de «Gökyüzü Baba» dır, yani erkektir. Evren, bu ikisinin çiftleşmesinden doğmuştur.

İlkel insanın gözüyle şimdiki insanın gözü arasında kayda değer bir fizyolojik farklılık yoktur. O halde bu tuhaf «görüş» nereden geliyor? Toprağa bakan göz, niçin orada bir kadın imgesi görüyor? Cinsel birleşmede, sırtüstü yerde yatan dişi ile onun üstüne yüzükoyun kapanan erkek görüntüsü, nasıl oluyor da bu «analoji» yoluyla yeryüzü ve gökyüzüne yakıştırılıyor?

İki olay (yani yeryüzü ve gökyüzünün duruşları ile cinsel birleşme ve döllenme, doğum, v.b.) arasında gözle görülür benzerlikler aramakla cevaplandırılmaz bu soru. İlkel insan, kendi dışındaki hayatı, doğayı ve maddeyi *bilmek, anlamak* için, *bilgi*'sini oraya uygulamak zorundadır. Bilgi-

si ise, içinde yaşadığı toplumun ilişkileridir. Cinsel ilişkiyi yaşayarak bilir. Bu kavramı doğaya uyguladığında, doğayı da *anladığını sanır.*

İnsan bilincinin gelişmesi tarihiyle, maddenin gelişme tarihi birbirlerinden ayrıdır. İnsanlar, kendi toplumsal gelişmelerinin değişik aşamalarında, aynı olayları ayrı biçimlerde algılarlar. En eski tarımsal toplumlar için «ay», büyülü bir gizemdi. Büyüyor, küçülüyor, kayboluyor, sular etkiliyordu. Güneşle kıyaslandığında dişi olmalıydı. Kadınlarla mutlaka ilişkisi vardı, çünkü kadınların âdetleri ayın evrelerine uyuyordu. Bunun içine «doğurganlık» kavramı da girince, ayın bereketle ilişkisi olması da gerekiyordu. Böylece eski mitolojiler ay üstüne yığınla teori geliştirdiler.

Aynı ay, ondokuzuncu yüzyılın bilim adamı için başka, Romantik şairi için bambaşka anlamlar taşıyordu. Şimdi ise insanların gidip gezindikleri bir yer oldu. Saydığımız bütün bu dönemlerde, ayın maddî tarihinde büyük bir değişiklik yoktu. Ama insanların bilinçlerinin gelişme tarihinde birbirinden farklı yığınla «ay» ya da «ayın bilgisi» vardır.

Şu halde «ideoloji», insanlarla dünyaları arasındaki *yaşanan* ilişkidir. Yani, dış gerçeklikten önce, içinde oluştuğu toplumun başka kurumları tarafından belirlenir. İdeoloji çok zaman kendi içinde tutarlı bir bütün olabilir. Örneğin, yeryüzüyle gökyüzünü kadın ve erkek olarak gören insanların bu inancı başka mitlerine, siyasî, hukukî pratiklerine, ahlâkî inanç ve davranışlarına da uygundur. Yani, belli bir uygarlığı ve bütünlüğü vardır. İşlevi, daha çok pratik ve toplumsaldır. Çünkü insanlar hayat karşısında toplumsal belirlemenin kendilerine veri olarak sunduğu bu kalıplar sayesinde günlük hayatlarını uyarlı ve tutarlı bir biçimde yaşabilirler.

Ama ideoloji, uyarlı ve tutarlı olmakla birlikte, hiçbir zaman tam «doğru» değildir. Dış gerçekliği çarpıtılmış bir biçimde yansıttığı için, «bilimsel bilgi» değildir. Bilimsel bilgi, *yaşanan* ilişki olan «ideoloji» nin dışına çıkıp nesnelerin «doğal ya da toplumsal) gerçek ilişkilerini düşüncede kurmakla elde edilir. Yani, varolan ideolojinin önceden verilmiş, başlangıçtan çarpık ve çarpıtıcı terim ve kavramları yerine, açıklanması istenen olguların gerektirdiği terim ve kavramlar konmalıdır.

Böyle bir işlem, şüphesiz, insan bilincinin ve onu belirleyen toplumsal ilerlemenin tarihî gelişmesi içinde varılmış aşamayla belirlenen «teori» pratiğinin, teori kurma pratiğinin işidir. Bir örnek vermek gerekirse, artık-değer, klasik burjuva iktisatçılarının analizlerinde kendiliğinden vardı. Ama adı konmamıştı. Böylece, varlığı da sessizce geçiştiriliyordu. Bu, klasik burjuva iktisatçılarının şarlatan olmasından ileri gelmiyordu. Ama onların sistemi, ancak artık-değeri dışarıda bırakarak tutarlı bir bütün olabilirdi. Artık-değer kavramını düşündükleri anda, bütün sistemlerinden vazgeçmek ve olaya tamamen ayrı bir açıdan bakmak zorunda kalırlardı. Ama o zaman da, klasik burjuva iktisatçısı değil, Marx olmaları gerekirdi! Engels, *Kapital*'in ikinci cildine yazdığı önsözde Marx'ın bu buluşunu çok iyi anlatır: «Onların (klasik burjuva iktisatçılarının) *çözüm* saydığı şeyi o (Marx) bir *sorun* olarak gördü.» Engels, artık-değerin ortaya çıkarılışını, Lavoisier'in oksijeni bulmasına benzetir.

Özetleyecek olursak, teorik çalışmanın ürünü olan *bilimsel bilgi*, Engels'in gösterdiği gibi, «ideoloji» nin (burada, klasik burjuva iktisatçılarının bakışı «ideoloji» dir, sınıflarının kendilerine empoze ettiği ideolojidir) «çözüm» saydığı şeyi, «sorun» olarak ele almakla bulunabilir.

SORUNSAL NEDİR?

Şimdi, tesbit ettiğimiz bu ögelerle Tanpınar'a dönelim. Tanpınar hangi dış gerçeklik konusunda «fikrî sentez» ini getiriyordu? Getirdiği sentezin, varolan ideoloji ile ilişkisi neydi?

Türkiye'nin Tanzimat'dan, hattâ Lâle Devrinden bu yana sorunu, bir değişim sorunudur. Bu, bazan hızlanan, devrimsel özellikler alan, bazan da durgunlaşan, hattâ geri dönüş izlenimi verebilen bir uzun süreçtir. Türkiye altyapısıyla, üstyapısıyla, kültürel kurumları, ideolojileri, değerleriyle bir değişim süreci içindedir. Tanpınar'ın baktığı, bazı özelliklerini yakalamaya, eleştirmeye ve değerlendirmeye çalıştığı tarihî kesit, dışsal gerçeklik budur.

Şüphesiz Türkiye'nin bu değişimi altyapı ve üstyapıda *birlikte* (aynı hız ve tempoda olmamakla birlikte) sürmektedir. Ve bu değişim olayı, üstyapıyı özel bir biçimde belirlemektedir. Yani, dış gerçekliği ideolojik kavrayış biçimi, toplumsal gelişmenin o ideolojiye verdiği biçimle içiçe geçmiş durumdadır. Başka bir söylevişle, ideoloji, kendi dışına çıkamadığı için, kendini neyin belirlediğini veya değiştirdiğini anlayamamakta, kendi dışına çıkamadığı (bilimsel bir bakışın açık ufkuna erişemediği) sürece, kendi içinde düğümlenmektedir. Bu, ortaya özgül bir «sorunsal» çıkarıyor.

Bu «sorunsal» kavramı üstünde biraz duralım. Düşünce dünyamızı meydana getiren kavramlar hiçbir zaman tek başlarına varolmazlar. Birbirleriyle bağıntılı olarak ve belirli bir çerçeve içerisinde varolurlar. Böyle bir belirleyici çerçeve içerisindeki kavramlar, hiyerarşik bir sıralanma içinde belirli bir sistematik oluştururlar (çerçevenin «ideolojik» ya da «teorik» oluşuna göre, sistematiğin niteliği de değişir). Ancak bu sistematik, bir «dünya görüşü» de değildir. Çünkü dünya görüşü bilinçli bir kurgudur. Sorunsal ise, dünya görüşünün altında yatan ve genellikle bilincine varılamadan onu biçimlendiren *bir sorular sistematiğidir.* Dolayısıyla bazı kavramların varlığı kadar, bazı kavramların yokluğu da sorunsalı belirler. Yukarıdaki örneğe dönecek olursak, Smith ya da Ricardo'nun sorunsalı, «artık-değer» kavramının *yokluğuyla* belirlenmiş «ideolojik» bir

sorunsaldı. Marx'ınki ise, onlarda eksik olan bu kavramı yerine koyduğu için «teorik-bilimsel» bir sorunsal olabildi.

Şüphesiz bir toplumun ideolojik tabakaları tek ve uyumlu, homojen bir bütün değildir. Toplumun çeşitli sınıf ve zümrelerinde ideolojiler değişik biçimlerde yansır. Çünkü bu sınıf ve zümrelerin çıkar farklılıkları, ideolojik kavrayışta da farklılıklara yol açar. Fakat egemen sınıfın damgası bu ideolojik karmaşa içinde gene de belirleyicidir. Soruların sistematiğini, dolayısıyla genel sorunsalın niteliğini o belirler.

Toplumsal değişimin keskinleştiği, hızlandığı anlarda, bütün sınıf ve zümrelerin yakın ve uzak vadeli çıkarlarının özdeş olması beklenemeyeceği için, ideolojik bütünlükte çeşitli kutuplaşmalar olması doğaldır. Bir olay A'nın işine gelir, ama B için zararlıdır. Dolayısıyla, ahlâkî ideoloji düzeyine aktarılan iktisadî ilişki A için «iyi» ise B için «kötü» olur; toplumda geçerli olan çeşitli değer yargıları olumlu ve olumsuz biçimlerde temeldeki olayın çeşitli görünümlerine yapıştırılır. Böylece, geçiş dönemi sorunsalları özellikle kesin kutupsallıklar halinde belirirler. Gelgelelim, kutuplaşmanın keskinleşmesi, ideolojinin sınırlarının aşılması anlamına gelmez. Tam tersine, ideolojik kısır döngünün içinde daha fazla hapsolmak anlamını taşır. İdeolojik sorunsalın kısır döngüsünden kurtulmanın yolu, A'nın iyi dediğine kötü demek ya da bunun tersi değildir. Sorunsalın *ögelerini*, yani *kavram* ve *terimlerini*, yani sorularının *sistematiğini* değiştirmektedir.

BATI DÜNYASININ «GEÇİŞ» SORUNSALI

«İdeoloji», «teori» ve «sorunsal» üstüne bu bir hayli soyut açıklamalardan sonra araştırmak istediğimiz olgunun kendisine biraz daha yaklaştık. Konumuz, Türkiye'deki değişim ve bunun yarattığı sorunsal. Ancak, bir olayı daha iyi anlayabilmek için onu benzerleriyle karşılaştırmak yararlı bir yöntemdir. Türkiye'nin kendi özgül «geçiş sorunsalı»na bakmadan önce, Batı'nın özgül «geçiş sorunsalı»na kısaca bir göz atabiliriz.

Batı'da kapitalizm, özellikle Sanayi Devrimi'nden sonra, bütün toplumu baştan aşağıya değiştiren bir güç oldu. Hayatın her alanında radikal etkisi duyuldu. O kadar ki, hayatın kendisi, tepeden tırnağa değişti. Her toplumsal alt-üst oluş gibi bu sürecin de yandaşları ve karşı çıkanları vardı. Yandaşları, kapitalist üretimin gerçekleştirdiği büyük ilerlemeyi öne sürüyor, makinalaşmanın imkânlarını övüyor, yeni düzeni akın, bilimin düzeni olarak tanıtıyordu. Devrimin şamarını yiyenler ise geçmişe özlemle bakıyor, yeni düzeni insanlık dışı ilân ediyorlardı. Şüphesiz artan üretimin, ilerlemenin yanı sıra sefalet, açlık, alabildiğine sömürü de eksik değildi. Sürece karşı çıkanlar bunlara dikkati çekiyordu. «Düzenden yana olanlar akıl, bilim diyorlar, demek ki akıl ve bilim bu sefalet ve sömürüyle özdeştir.» Bunu ileri süren eski egemen sınıf, aristokrasi, ve ona yakın olanlar, feodal dünyanın otoerkil ilişkilerini, burjuva-öncesi topluluğun sıcak, kişisel ilişkilerini, aile bağlılıklarını savunuyor, bunların «doğal» hayat olduğunuu iddia ediyorlardı. *«Gemeinschaft-Gesellschaft»* (topluluk-toplum) kutuplaşması bu tartışmalarla ortaya çıktı. Bütün hayat buna benzer kutuplaşmalar içinde algılandı ve tartışıldı. Bugün hâlâ yaygın bir kavram olan «yabancılaşma»nın da kökü buraya dayanır. Kimi «bilimsel analiz»i, kimi «sezgi»yi savundu; kimi «bilim», kimi «mit» dedi; «olgu»ya karşı «duygu» çıkarıldı; endüstriye karşı tarım vurgulandı; İngiltere'de ilk Romantik şiir kitabıyla Malthus'un nüfus üstüne denemesi aynı yılda yayımlandı.

Bu kavgada ideolojik bir sorunsalın, yukarıda anlatmaya çalıştığım ögeleri ve özellikleri açıkça görülmektedir. Altyapı değişimi kendi özgül üstyapısını yaratmıştır. Gerçek sorunlar, olgular, üstyapıya çarpıtılarak yansımıştır. Kapitalizmin (ve önceki dünyanın) asıl belirleyici özellikleri değil, bazı görünürdeki karakteristikleri tartışma konusu olmuştur. Ve egemen olan, şüphesiz egemen üretim biçiminin, yani kapitalizmin getirdiği ideolojidir. Öyle ki, buna karşı olan dünya görüşü de, «doğa»yı savunduğunu sanırken aynı ideolojinin sınırları içinde kalmış ve «ya teknik, ya doğa» demiştir. Bunun yapay bir kutuplaşma olduğu anlaşılamamıştır.

Batı'nın bu «doğa-teknoloji» sorunsalı, ondokuzuncu yüzyılın hemen hemen bütün fikrî ve edebî ürünlerinde bulunabilir. Örneğin bir Raskolnikof'un sorunsalı da budur. Aklı ve insanlığı, ahlâkı arasındaki soyut ve yapay çatışma. Soruyu bundan daha da geniş bir kapsam içinde ele alan bir roman da Turgenyef'in *Babalar ve Oğullar*'ıdır. Bu romanda eski dünyanın değerlerini benimseyen kuşakla yeni düzenin değerlerini amansızca uygulamaya çalışan kuşak (Bazarof) arasındaki zorlu çatışma son derece zengin bir biçimde ortaya konur. Yüzyılın başka büyük yazarları, Dickens, Balzac, Stendhal, Tolstoy, hepsi bu sorunsalı yaşamış, çeşitli cephelerden ele alarak incelemişlerdir. Öte yandan düşünce, felsefe alanında da aynı şeyi görürüz. Kant'ın *numen/fenomen* karşıtlığı, Thoreau ve Emerson'un aşkınlıkçılığı, Carlyle'ın kahramana tapınması sosunsalın bir yanıdır. Öte yanda Malthus, başta Bentham olmak üzere bütün *faydacılar*, buralardan kaynaklanan pragmacılar, hattâ Darwin ve daha niceleri, şu ya da bu şekilde, ama hep bu sorunsalın sınırları içinde düşünmüşlerdir. Ondokuzuncu yüzyıl düşüncesinde yalnız diyalektik maddeci teori, bu sorunsalı aşarak dünyanın gerçekliğini kavrayabilmiş ve gerçekliğin nasıl, *hangi kavramlarla* düşünülmesi ve hangi pratikle dönüştürülmesi gerektiğini göstermiştir.

TÜRKİYE'NİN «GEÇİŞ» SORUNSALI

Tanzimat'dan bu yana Türkiye'de süregelen değişim de aslında kapitalizm-öncesi toplumdan

kapitalist topluma geçiş olayıdır. Dolayısıyla bizim sorunsalımız da, bir geçiş sürecinin yarattığı bir şeydir. Ama bu sorunsal, yukarıda anlatılan Batı sorunsalına hiç benzemiyor (ya da ancak yer yer benziyor). Bunun nedeni, bizde bu değişim sürecinin ne başında, ne ortasında, ne de şimdi, hiçbir zaman toplumun tamamen kendi iç dinamiğiyle ilerlememesidir. Süreci başlatan iktisadî itki gibi, sürecin bilinci, mantığı da başlangıçta büyük ölçüde dışarıdan gelmiştir. Türkiye'nin kapitalistleşmesi, gerçi Türkiye'nin *diyakronisini*, yani tarihinin akışını değiştirmiştir. Ama ortaya çıkan değişim, Türkiye'nin kendi *dinamiğinden* oluşan bir değişim değildir. Balibar'ın formülüyle, tarihindeki bu olay *«dinamiğinin zamanında ortaya çıkmaksızın diyakronisinin zamanında ortaya çıkar.»* Bu olay, doğal olarak, toplumsal hayatın bütün düzeylerinde büyük bir dengesizlik yaratmıştır.

Batı'da hızlı gelişme, büyük çapta devrim, üretimin, tekniğin süpürücü hızı ve gücü, doğrudan doğruya *doğanın tanımını* sarsmıştı. Sürece karşı çıkanların, *doğa*'yı savunduklarını sanmalarının nedeni buydu. Oysa bizde değişimin motoru, toplumun kendi içinde kurulmadı. Kapitalizm, dışarıda yapılmış metalarla geldi. Türkiye'de kurulurken de, bölge bölge yerleşti. Yerli bir fabrika bile, büyük ölçüde, dışarıda yapılıp sonradan buraya getirilmiş bir şeydi.

Marx, yeni icat edilen bir makinanın başlangıçta çok kez, işlevini görmek üzere yerini aldığı hayvanın biçimine benzer şekilde yapıldığını, örneğin bir ata yaptırılan işi yapacak makinanın önce az çok ata benzediğini, sonraları bunun gereksiz, hattâ sakıncalı olduğu anlaşılarak, makinaya yeni biçim verildiğini anlatır. Üstyapının kalıcılığına, ideolojinin inatçılığına iyi bir örnektir bu. Ama Batıdaki işçi, her ne kadar bildiği atın yerine yepyeni, alışılmadık ve yabancı bir makina koyuyor olsa da, hiç değilse o makinayı kendi yapıyordu. Dolayısıyla makinaya büsbütün yabancı olamazdı. Oysa Türkiye'de günün birinde makina gökten inmişcesine geliyor, ama at da büsbütün gitmiyordu. Bu ilişki biçiminde makina, kullanan için bile bir sırdı. Çeşitli makinalara karşı canlı varlıklarmış gibi davranmak bugün bile Türkiye'de yaygındır. (Karbüratöre *kırmızı biber* atmak bunun için Batılının aklına gelmez.)

Burada eklenecek bir nokta daha var: Türkiye'nin kapitalistleşmesinin dışa bağlı karakteri, üstyapı hızının genellikle altyapı hızına baskın olması ve Batı ile aramızdaki *mesafenin* sürekli korunmasından dolayı, Türkiye'de «geçiş» olayı nisbeten kısa bir süre içinde tamamlanamamıştır ve hâlen de devam etmektedir. Örneğin, fes bir «gâvur icadı» olarak gelmiş ve gürültü koparmıştı, yasaklanması da gâvurluk oldu ve gene gürültü kopardı. Bir iç Anadolu köyünde ilk yol ve ilk motorlu taşıt büyük yenilikti. Şimdi o köy halkı Almanya'ya gidiyor. Bu, büyük bir değişiklik, ama gene de değişmeyen bir öge var ki, bütünün karakterini de belirliyor. Her seferinde, bizim dinamiğimiz dışında üretilmiş, bu nedenle bizim için yeni ve yabancı şeylerle karşı karşıyayız. Batı'nın birkaç kuşak arasında yaşadığı büyük çalkantıyı biz her kuşakta yeniden yaşıyoruz.

Böylece, Türkiye'nin yukarıdan aşağıya kapitalistleşmesi süreci içinde, yapı kendi iç dinamiğiyle değişmedi. O zaman doğrudan doğruya saldırıya uğrayan doğa kendisi değil, hayat tarzı, değerler, ahlâk, kısacası, *kültür* oldu. Dolayısıyla kutuplaşma «eski/yeni», özellikle de «Doğu-Batı» kavramları çevresinde oluştu. Bizim romanlarımız da işte bu sorunsalla doludur. Yukarıda, Turgenyef'in *Babalar ve Oğullar*'ından söz etmiştik. Rusya'ya da kapitalizm Avrupa'dan geldiği için onların edebiyatı da Batılılaşmış tiplerle doludur ve örneğin Bazarof da Batı'da eğitim görmüş kişilerden biridir. Ama Yakup Kadri'nin *Kiralık Konak*'ı gibi bir esere geldiğimizde, Batılılaşmanın ağırlığı son derece artar.

«Doğu/Batı» kutupsallığı en azından Tanzimat'dan bu yana bakışımızı, kendimizi tanıma ve açıklamamızı, sorularımızı cevaplandırmamızı yönlendiren sistematiği meydana getirdi. Bu sorunsalın belirleyici çerçevesi de, şüphesiz, egemen üretim biçiminin, daha ileri üretim biçiminin ve bu üretimi temsil eden sınıfın damgasını taşıyacaktı. Olaya karşı çıkanlar da, gene aynı sorunsalın karşıt kutbuna sarılarak tezlerini savunacaklardı. Nitekim, siyasî, felsefî, «bilimsel», edebî, bütün uğraşlarımız bu sorunsala göre koşullandı. Hattâ Marksizm bile Türkiye'de, Marksizmin genel doğruları ile Türkiye'nin özgül koşullarını bağdaştırmaya başlar başlamaz bu sorunsala daldı ve burada boğuldu.

TÜRKİYE'DE OLUŞAN KÜLTÜR KARIŞIMI

Buraya kadar anlatılanı kısaca özetlersek: Batı'da kapitalizmin kuruluşu, yaşanan hayatı kendi içinden etkilemişti. Dolayısıyla oradaki geçiş ideolojik sorunsalını «eski/yeni» kavramları çevresinde yarattı. Türkiye'ye ise kapitalizm dış dinamik zoruyla geldiği için, değişim, hem ayrı iki zamanın (eski ile yeni), hem de ayrı iki mekânın (Doğu ile Batı) çatışması sonucu gibi göründü. İki ayrı dünyanın değişik değerleri sözkonusu olunca, sorunsalın karşıt kutupları da kültürel düzeyde belirlendi, yerli ve yabancı kavramları çevresinde odaklaştı.

Gelgelelim, sürecin başlangıç noktası için bir ölçüde geçerli olan bu görüş, o zamandan beri süregelen toplumsal ve kültürel tarihimiz için geçerli olamaz. Çünkü bu görüş, Türkiye'nin çağdaş zamanı ve mekânı içinde oluşan kültürü bir dış mekânla (Batı ve kapanmış bir zamanla (eski Osmanlı tarihi) açıklamakta, Doğu ve Batı kültür ögelerinin karışımının yeni ve gelişen bir altyapı üstünde yeni ve değişen bir özgül kültür yarattığı gerçeğini gözden kaçırmak-

tadır. Yazının geri kalan kısmı bu kültür karmaşası üstüne biraz dağınık notlar halinde.

Türkiye, Batı'nın merkantilist saldırısına uğradığında kendisi de bir imparatorluktu. Dolayısıyla Batı'nın bize nüfuz ediş biçiminde, daha başlangıçtan beri, yepyeni bir karışım oluşturarı da az çok belirleyici olabilmiştir. Batı'dan gelen kültür, karşısında köklü bir yerli kültür bulmuştur. Böylece iki kültürün ögeleri daha başlangıçtan beri, yepyeni bir karışım oluşturmuştur. Onun için de, bizde gözlemlenen durum, yanlış olarak «tarihsiz» diye nitelenen başka geri kalmış ülkelerden, hiç değilse derece farkıyla ayrılır.

Olaya yalnız kültürel üstyapı düzeyinde değil, altyapıyı da kapsamına alan bir bakışla baktığımızda, Batı taklidi, özentisi dediğimiz şeylerin aslında kapitalist gelişmeye bağlı, yerli değerler, geleneksel değerler, v.b. dediklerimizin de büyük ölçüde, kapitalizm-öncesi düzenin üstyapı kalıntıları olduğunu kolayca anlarız. Dolayısıyla her ikisi de, temelde, farklı zamanlarda iktidar olmuş iki *egemen* sınıfın kültür değerleridir. Öte yandan, bir toplumda saf bir feodalizm ya da saf bir kapitalizmden söz etmek nasıl yanlış olursa, kültürümüzde saf Batılı, saf Doğulu (ya da «yerli») ögelerden söz etmek de aynı şekilde yanlıştır. Bu ögeler şüphesiz vardır, ama hemen değişime, karışıma girmekte, sonuçta çarpık toplumsal yapının *kendi ürünü* olan yeni bir bileşimi meydana getirmektedir. Şimdiki kültürümüzün giriftliği de bundan ileri gelmektedir.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Türkiye'deki kültüre yer yer birçoklarından daha sağlıklı bakabilmesinin nedeni de, bu kültür karışımını açık seçik görebilmiş olmasıdır. Şöyle anlatıyor Tanpınar:

> «İngiltere'den dün gelmiş rokoko saat, melez döşenmiş aynalı, saksılı, Louis XV. üslûplu otoman veya markizetli yahut patiska minderli odaya girer girmez çok müslüman bir saati saymağa başladığı için derhal müslümanlaşır, kuvvetli ilâhiyat tahsili yüzünden az zamanda ulemâ kisvesini taşımağa hak kazanan bir mühtedi yahut hiç olmazsa Keçecizade İzzet Molla'nın meclisinde Kur'an ve Hadîs bilgisiyle asıl Müslümanları susturan Hançerli Bey gibi bir şey olurdu. Zaten bu yerliliğin birçok unsurları dışarıda imâl edilmeğe başlanmıştı... Evet, bizim çocukluğumuzun şarkı biraz da dışarıda, yerli simsarların işaretiyle toptan yapılırdı. Bizim çocukluğumuzdan çok evvel de bu böyle idi. Fakat böyle de olsa, içine girdiği terkip o kadar enfüsî bir âlem idi ki, farkedilmezdi. Büyük orkestranın içinde münferit sazlar kendiliklerinden kaybolurdu. Çünkü asıl yayı çeken ve ahengi gösteren şeyler bizimdi.»
> *(Beş Şehir, s. 150-51)*

Daha sonraki bir dönem içinse şunları yazıyor Tanpınar:

> «Sinemanın zevkimizi dışarıdan idare ettiği devirde yaşıyoruz. Karanlıkta toplanıyoruz. Honolulu'da, mehtaplı gecede güzel çamaşırcı kızına fevkalâde zeki, cüretli ve fedakâr demir kralı oğlunun söylediği gitaralı şarkıları, ertesi sabah Boğaz kıyılarında mağaza çıraklarının ıslığından dinleyeceğimiz gülünç ulumaları dinliyor, kadının tuvaletine, erkeğin perendelerine, hülâsa bir yığın ahmaklığa hayran oluyoruz.» *(Aynı eser,* s. 157-58.)

Tanpınar belli ki, ilk anlattığı dönemi seviyor, çünkü onun içinde yetişmiş; ikinciyi sevmiyor, zevkimizin dışarıdan idare edildiğini söylüyor. Oysa işte değişmeyen sürecimiz bu. Herkes bir önceki dönemi otantik, şimdiki zamanı yabancı buluyor. İdeolojik sorunsalın özü burada zaten. Gerçek ise bunun tam karşıtı. Tanpınar'ın anlattığı ikinci örnekte zevkimiz daha çok dışsallaşmış değil, tam tersine, o örnekte *kapitalizm bize daha çok içselleşmiş.*

Tanpınar'ın örneklerine ben de yakın zamanda gördüğüm bir başka manzarayı ekleyim: Kadıköy çarşısında yeni bir «süpermarket» açılmış. Kapının önünde sepet sepet çiçek yığılı ve içeride, uçuk mavi iş gömlekli kadın-erkek tezgâhtarlar. Süpermarket, yanındaki rengârenk turplu, salatalı manavlarla, kapılarında pastırmalar asılı mezecilerle kesin bir karşıtlık içinde. Süpermarkette her şey reklamını kişiliksiz kutusu, ambalajıyla yapıyor. Ama kapının önünde, boynuna kırmızı kordela takılı bir koç, açılış törenini bekliyor. Yani *Süpermarket, kurban* kesilerek açılacak. Bu sırada içeriden, teypten, «Arım, balım, peteğim» şarkısının nağmeleri çarşıya yayılıyor.

Süpermarketin kendisi şüphesiz dışarıdan gelme bir kurum. Örnekleri önce dışarıda kurulmuş, denenmiş, gelişmiş, şimdi bize geliyor. Ama buna dayanarak bize «yabancı» bir kurum olduğunu söylememiz mi gerekir? Süpermarket, *evrensel* olarak, kapitalizmin bir kurumu değil midir? Süpermarket yabancıysa, kapitalizm de Türk toplumuna yabancı olmaz mı? Ama o zaman, kapitalizm her topluma yabancıdır. Hattâ, Batı'da doğuşunda bile bir «yabancılaşma» yarattığına göre, orada bile yabancıdır. İşte böyle bir görüş, belki MSP ve MHP ideolojisine uygun düşer, ama Marksizm'le ilgisi yoktur.

Şimdi biraz da süpermarket açılışının ayrıntılarına bakalım. Kurum kendisi dışarıdan gelmeyse, «kurban» da yerli öge mi oluyor diye sormalı. Şematik bir bakışla böyle sonuca varılabilir. Oysa bu çeşit kurban kesmenin, «arım, balım» müziği eşliğinde kırmızı kordelalı koçun karanfil sepetleri arasında kesilmesinin yerli, ulusal gelenekle herhangi bir ilgisi artık kalmamıştır. Çünkü bir gelenek, çevresiyle, bağlamıyla birlikte olduğu sürece yaşayan bir gelenektir. Bunlardan kopmuşsa, soyut bir simgedir artık, bir klişedir.

Yeni bir geleneğin içine ithal olunmuştur. Sonuç olarak, ne buradaki «Batı» gerçekten Batı'dır, ne de «Doğu» gerçekten Doğu. Batı da, Doğu da olmayan, yeni altyapının yeni ve özgül kültürel ögeleridir bunlar.

Bir başka örnek seçelim. Sözgelişi Ereğli gibi bir yerde bir büyük fabrika kuruluyor. Fabrika, kendi «rasyoneli» gereği, lojmanları, zorunlu kuruluşlarıyla şehirden ayrı bir «kompleks» olarak çalışmayı tercih ediyor. Buradaki insanlar nasıl yaşayacaklardır? Sinemaları, bazı spor tesisleri olacaktır belki. Yemeklerini evde değil, lokanta veya kafeteryalarda yemeyi, ya da belki konserve kullanmayı tercih edeceklerdir. Birtakım kulüpleri olacaktır, orada eski kahvehane usulü ile Batılı kulüp usulü arasında bir tarzda kâğıt oynayacaklardır. Buna benzer daha birçok değişimden geçeceklerdir.

Bu duruma birkaç öge daha ekleyelim. Diyelim ki, fabrika lojmanları şehirden uzakta kurulduğu için şehirdeki esnaf artık orada çalışanlara satış yapamıyor ve buna öfkeleniyor. Gene diyelim ki, Türkiye'nin genel yapısı uyarınca bu esnaf az çok MSP ideolojisini de benimsemiştir. İşte bu esnaf, fabrikada çalışanların yabancılaştığını, ya da kendi terminolojilerine göre, «gâvurlaştıklarını» ileri sürecektir. Onların açısından doğru olabilir bu. Ama gerçekte Türkiye'de gelişen bir kapitalizm vardır ve bu sistem kendi kurumlarıyla birlikte kendi toplumsal davranış biçimlerini de elbette yaratacaktır. Çünkü insan her zaman *dıştan* belirlenir. Bu nedenle, falan filan özelliklere sahip bir «Türk insanı» yoktur, bu anlamda bir yabancılaşma da yoktur. Sorunu o türlü koymak, varolan toplumsal dinamiği geriden, kapitalizm-öncesi bir perspektiften eleştirmek demektir. Oysa gerekli olan, ileri perspektifi, Marksist perspektifi getirmektir.

Şimdi gelelim süpermarketteki «arım, balım» şarkısına, müziğe. Neyin nesi bu müzik? Doğulu mu, yoksa Batılı mı? Alaturka bir makamda bestelenmiş olduğuna göre, yerli müziğimizin yozlaşmış biçimi denebilir belki. Buna göre, yozlaşmamış Türk müziğini bulmak için daha gerilere gitmeliyiz. Selâhattin Pınar belki buna göre daha yerli, ama Hacı Arif Bey'e göre o da yabancı. Hacı Arif Bey veya Şevki Bey ise Dede'ye göre daha Batılı. Dede Efendi'de duralım biraz. Karşımıza «Yine bir gülnihal» *valsi çıkıyor*! Valsin temposu aslında bizim «semaî» temposudur, yani geleneğimizde vardır. Gene de çok fazla vals bu şarkı. Niçin yazıldığı da çok açık. Bunu da geçelim, Dede'nin büyük bir bestesine, «Rast kâr-ı nev»e bakalım. Burada, alaturkanın başyapıtlarından birini bulduğumuzu düşünebiliriz, gerçekten de çok güzel bir şarkıdır. Ama bu konuları çok iyi bilen Tanpınar bize, Dede'nin Padişah II. Mahmut'un Batılılaşma hevesine uymak için bu şarkıyı yazdığını, yazdıktan sonra da pişman olup, kendini hain sayıp, hattâ saraydan uzaklaşarak Mısır'a kaçtığını söylüyor. Demek Türk musikisi içinde kültür ayrışması daha Dede Efendi zamanında bu derece dramatik bir gerilime varmış. Öyleyse sahici Türk musukisini, yabancılaşmamış, arı Türk musikisini bulabilmek için daha gerilere, Itri'ye, hattâ belki daha da eskiye uzanmak gerekiyor. Ama o zaman da yeni bir soruyla karşılaşıyoruz. Sakın Türk musikisini Batı musikisinin yabancılaştırıcı etkilerinden kurtarmaya çalışırken Bizans veya Fars musikisinin etkileriyle karşılaşmayalım. Yoksa, bozulmamış Türk musikisi diye bir şey tarihte hiç olmadı mı?

İş buraya gelince, kültürlerin zaten hiçbir zaman kendi başlarına olmadıklarını, birbirleriyle alış veriş içinde oluştuklarını görüyoruz. Klasik Türk musikisi dediğimiz musiki içinde Bizans, Fars, v.b. ögeleri taşıyabilir (bunların orantıları hâlâ ciddî araştırmaları bekliyor), ama önemli olan, o ögelerin *hangi bütünsellik* içinde varolduğudur. Bu açıdan bakıldığında, klasik Türk musikisi de aldığı etkileri kendi bütünselliği içinde özümleyebilmiştir. Tanpınar'ın da «asıl yayı çeken... şeyler bizimdi» derken anlatmak istediği budur. O zaman olduğu gibi şimdi de yayı çeken bizim bu toplumumuzdur. Kültürümüzü, bugün yaşayan kültürü yaratan ne Doğu, ne Batı, ne de ikisinin değişmeksizin yan yana gelişidir. İkisinin karışımıdır, ama karışan ögeler de artık «terkip» değiştirmiştir. Bu karışımı yaratan da bugünkü toplumsal yapı, helezonî, çarpık gelişmesiyle varolan ve kendine özgü bir dinamizmle yürüyen toplumsal yapıdır.

BAZI SONUÇLAR

Bu yazı, çeşitli konulara yönelen bir giriş olabilirdi. Ben şimdilik ilk yazılış çerçevesinde bırakmayı tercih ettim, ama buraya birkaç not daha eklemek gereklidir sanıyorum. Egemen sınıflar, kapitalizmin kuruluş döneminden, kurulan kapitalizmin egemen sınıflar-arası «Konsolidasyonu» dönemine geçerken, kapitalizm-öncesi toplumun değerlerine karşı eski oldukça şiddetli baskıcı tavırlarından vazgeçer görünüyorlar. Dolayısıyla bazı «sol» çevrelerin öne sürdüğü, «geleneksel kültürden kopulduğu» yolundaki yakınmaların, önümüzdeki dönemde egemen sınıflar eliyle düzeltilmesi beklenebilir.

İkinci konu, geleceğin kültürünün ne olacağıdır. Bu soru, işçi sınıfının teoride ve pratikte kendi bağımsız platformunu kurmasıyla cevaplandırılabilir. Bugüne kadarki kapitalizm-öncesi toplumun halk kültürü, geleceğin kültürüne ancak belli ölçüler içinde bir temel sağlayabilir. Çağdaş dünyanın dinamik ritmini de içeren bir kültürün oluşturulması ise daha çok proleteryanın, yaklaşık olarak bugünlerden başlayarak yerine getireceği bir görevdir.

Birikim'in ilk sayısında Laclau'nun yazısıyla «emperyalizm» ve «az gelişmişlik» konularına girmiştik. İkinci sayıda emperyalizmin iç aşamaları arasındaki farklılıklara ve özellikle «kolonyalizm» diye bilinen olguya değinen yazılara yer veriyoruz.

Bu sayının teorik yazısı, son zamanlarda Batı'da adı bir hayli duyulan Arghiri Emmanuel'e ait. Bu yakınlarda Emmanuel'in çağdaş emperyalizmin yarattığı sorunlarla ilgili bir kitabı çıktı: **Unequal Exchange** (Eşitsiz Mübadele). Epey yankı uyandıran bu kitaba Bettelheim da bir eleştiri yazdı ve bu eleştiri de kitapta yayımlandı.

Emmanuel'in bu sayımızdaki yazısına biz bütünüyle katılamıyoruz. Ancak, kolonyalizm olgusuna yaklaşımı ilginç bulduğumuz için yazının Türkiye'de tartışılmasını yararlı görüyoruz. Bu yazıyla ortaya atılan fikirlerden bir kısmını Emmanuel emperyalizmin endüstriyel gelişme yaratıp yaratmaması üstüne bir başka yazıyla da sürdürmüş, o yazısı da birkaç yerden eleştirilerle karşılaşmıştı. Önümüzdeki sayılarda (muhtemelen beşinci sayıda) o yazıyı ve ona cevap olarak yazılan iki yazıyı da yayımlayacağız.

Emperyalist sistemin bir yan olgusu olarak «kolonyalizm» sorunu Türkiye'nin tarihinin anlaşılması bakımından epey önem taşıyor. Özellikle Kurtuluş Savaşı'nın doğru bir teorik perspektif içinde görülebilmesi bakımından önemli. Bilindiği gibi, Türkiye'de ilk olarak İdris Küçükömer Kurtuluş Savaşı'nın anti-emperyalist bir savaş olmadığını söylemiş, daha sonra, bunun Türkiye ile Yunanistan arasında bir savaş olduğunu söyleyince Doğan Avcıoğlu bu teze karşı çıkmış, konu kısa süreli olarak tartışılmıştı.

Bu tartışmadan önce, Taner Timur, **Türk Devrimi ve Sonrası** adlı kitabında Kurtuluş Savaşı konusuna yeni bir teorik yaklaşım getirmişti. Timur bu incelemesinde, Kurtuluş Savaşı'nı anti-emperyalist değil, anti-kolonyalist bir «kurtuluş savaşı» olarak ele alıyordu. Biz de bu görüşü genellikle benimsemekteyiz.

Bu sayıda yer alan ikinci çeviri yazı da bu tezi destekler nitelikte. Aubrey Herbert'in yazısı bilimsel bir inceleme değil. Yazar, İttihat ve Terakki iktidarı sırasında Orta Doğu'da ve Türkiye'de özel görevler almış, böylece bu bölgeleri çeşitli yanlarıyla iyi öğrenmiş bir İngiliz diplomatı. Birçok diplomat, hele çetin zamanlarda görev yapan çoğu diplomat gibi, onun da sırasında diplomatlık dışı birtakım görevler yaptığı anlaşılıyor. Herbert 1924'de ölmüş. Ölmeden önce gözleri kör olduğu için anılarını dikte ederek kitap yazmış. Kitaba da Türkçe bir ad koymuş : **Ben Kendim.**

Talât Paşa'nın Herbert'le yaptığı konuşmanın, yukarıda sözü geçen «anti-emperyalist» ve «anti-kolonyalist» tutumları çok açık seçik bir biçimde dile getirdiğine inanıyoruz. Bu konuşmayı yapan Talât Paşa'nın ölüm yıldönümü geçtiğimiz ay Türkiye'de anıldı. Paşa'nın devlet adamlığını ve yurtseverliğini öven konuşmalar yapıldı. İngiliz «diplomatı» Herbert'in zeki bakışı, bu devlet adamlığının ve yurtseverliğin Türkiye'de pek fazla açıklanmayan yanlarını sergiliyor.

Kolonyalizm konusuna geri dönecek olursak, Emmanuel'in anlattığı, özellikle Afrika üstüne yoğunlaşan kolonyalizm olgusuyla Türkiye arasında bağ kurmak ilk bakışta güç olabilir. Gerçekten de, arada pek çok önemli fark vardır. Osmanlı İmparatorluğu bir yarı-sömürge haline getirilmiş olsa bile, kendisi de uzun bir geçmişi olan bir imparatorluktu. Dolayısıyla dış dinamiğe karşı hatırı sayılır bir iç dinamiği, kendi içsel işleyiş mekanizması vardı. Bu bakımdan, kolonileştirilmiş Afrika ülkeleriyle Türkiye kıyaslanamaz.

Gelgelelim, değişik düzeylerde olmakla birlikte, belirli ortak yanlar da yok denemez. Türkiye tam bir koloni haline getirilmediği için, bir «beyaz-yerli» zümre burada oluşmadı. Buna karşılık, bütün değerleriyle Avrupa'ya bağlı, etnik, dinî, kültürel özellikleriyle yerli halktan tamamen kopuk bir levanten kesim Türkiye'nin ekonomisine egemendi. Bir Damat Ferit Paşa'nın bu levanten kesimle ilişkileri ile, Emmanuel'in anlattığı Çombe ve «beyaz-yerliler»in ilişkileri arasında azımsanmayacak benzerlikler vardır.

Anti-kolonyalizmin çıkış noktası «politik bağımsızlık»tır. Bu ise, temelde, sömürge ülkenin yerli burjuvazisinin politik programıdır. Yerli burjuvazi böylece, metropolle uydu arasında yer alan, daha çok ticaretle, ithalât ve ihracatla işini yürüten, gerçek anlamında «işbirlikçi» komprador burjuvaziyi tasfiye etmek ve işin başına geçmek ister. Komprador burjuvazi yerine yerli burjuvazinin gelmesi, anti-kolonyalist bir dönüşümü sağlar. Ama bu, anti-emperyalist boyutlara erişemez. Çünkü kurtuluş hareketinin öncüsü olan sınıf, burjuva sınıfı (hemen her zaman küçük-burjuvaziyle ittifak içinde); kurtuluş hareketinin başarısından sonra kurulan sistem ise kapitalizmdir.

Çağdaş dünyanın emperyalist sistemi içinde, ulusal bir kapitalizm yaşayamayacağı için, böylece iktidara gelen yerli burjuvazi de çok geçmeden emperyalist dünya sistemi içindeki yerini alır. Ancak bu, daha önceki düzen ölçüsünde bir bağımlılık getirmez. Sistem, bir bütün olarak, dışa bağımlıdır. Ama bu genel bağımlılık ilişkisi içinde zamana göre farklı tercihler yapılabilir. Burjuvazi bu konuda görece bir özerkliğe sahip olabilir. Hattâ, emperyalizm ülkede hâlâ klasik kolonyalizmin kalıpları içerisinde kavranıyor, öyle tanınıyorsa, bu görece özerklik halka gerçek bağımsızlığın kanıtı olarak sunulabilir. Oysa, kolonyalist çerçevenin işbirlikçi komprador burjuvazisinden beklenemeyecek tercih yeteneği, emperyalist sistem içinde mümkün olabilir (tabiî, yeni tercihle reddedilen emperyalist ülke, buna engel olacak kadar güçlü değilse).

Kolonyalizm ve emperyalizm aşamalarında önemli bir etmen (faktör) de «feodalizm»dir. Kolonyalist dönemde, «beyaz yerliler», yani kolonlar olsun, «levanten» tipi egemen azınlıklar olsun, temelde ticarete dayanırlar. Ticaret, ancak belli ölçüde değiştirici bir etmendir. Dolayısıyla, kolonyalizmin kuruluşundan sonra yürütülen ticaret hernekadar kapitalizm-öncesi değil, kapitalist ticaret olsa da, toplumun bütün yapısını dönüştürme gücü azdır. Bu nesnel zorunluğun yanı sıra, kolon veya levantenler de, **öznel** olarak, feodal yapıyı yıkmaktansa onunla ittifak kurmayı birçok bakımdan yararlı görürler. Sonuç olarak, kolonyalist sistemde kırsal kesim hernekadar pazara bağlı, yani dolaşım düzeyinde kapitalistleşmiş olsa da, üretimin kendisi açısından kapitalizm-öncesi yapının değişmesi süreci çok ağır yürür.

Anti-kolonyalist bir hareketin zafere ulaşması bu kesimi de etkiler. Özellikle ulaşıma, tarıma elverişli bölgelerde feodal yapının yukarıdan aşağıya, yani Prusya tipine yakın bir şekilde kapitalistleşmesi hızlanır. Kapitalist kesimle kapitalizm-öncesi kesimin bağlantıları alabildiğine giriftleşir ve sıkılaşır. Tekelleşen kapitalistler, kırsal kesimde politik nüfuz sağlamak için bu iç içe yapıyı özellikle güçlendirirler.

Türkiye için Taner Timur'un getirdiği tez sağlıklı bir başlangıç noktası olabilir kanısındayız. Ama bu da henüz sadece bir başlangıç noktasıdır ve yeni araştırmalarla derinleştirilmesi gerekmektedir. ■

Emmanuel

A. Emmanuel 1911, Patras doğumlu Yunan asıllı bir iktisatçı. Öğrenimini Atina ve Paris'de tamamladıktan sonra, II. Dünya Savaşı sırasında katıldığı Yunan Ulusal Kurtuluş Cephesinde İngilizlere esir düştü. Savaş sonrası, özgürlüğünü yeniden kazanarak, bir süre Lumumba hareketinin ekonomik danışmanlığında ve Güney Afrika'da çeşitli görevlerde bulunduğu Afrika kıtasında kaldı. Halen Paris Üniversitesi'nde Ekonomi Politik öğretmektedir.

A. Emmanuel, dergimizde yer alan bu makalesinden önce, 1969'da Fransa'da yayınlanan ve son yıllarda büyük tartışmalara yol açan **L'échange inégal** (Eşitsiz Mübadele) adlı kitabı ile tanınıyor. Emperyalist sömürünün 'zengin' ülkelerle, 'yoksul' ülkeler arasındaki ücret farklılıklarından kaynaklandığını öne süren tez, hernekadar Marksist olma savında ise de —geleneksel Marksist anlamında değil, yeni bir yorum getiren Neo-marksist anlamında— eleştirilerde Neo-Ricardocu ve Keynesci olarak nitelendirilmekte. Bunun yanısıra, eseri, **Kapital'den** sonra Marksizme en büyük katkı olarak nitelendirenler de var.

A. Emmanuel'in tezine yöneltilen eleştirilerin odak noktası, emek - değer teorisinin yorumlanmasında. Emmanuel'in 'yoksul' ülkelerde ücret düzeyinin düşük oluşu nedeniyle bu ülkelerde belirli bir emek zamanında üretilen metanın, görece yüksek ücretli 'zengin' ülkelerde daha az emek zamanında üretilen meta karşılığında mübadelesi anlamındaki eşitsiz mübadele kavramının temelinde, Marx'ın **Kapital**'de açıkladığı emek - değer teorisinden çok farklı bir yorumu yatıyor. Dergimizin bundan sonraki sayılarında eleştirileri ile birlikte, genişçe yer vermeyi tasarladığımız bu görüşün, siyasal planda önemli stratejik uzantıları var. Bu noktada, **Eşitsiz Mübadele**, günümüzde uluslararası kapitalizmin temel çelişkisinin, gelişmiş ülkelerle azgelişmiş ülkeler arasında olduğunu öne süren 'Üçüncü Dünyacılık' akımının yeni bir çeşitlemesi. Emmanuel'in durumunda buna ek olarak, gelişmiş kapitalist ülkelerdeki işçi sınıfının sömürüden pay alması sonucu, burjuvazi ile olan mücadelesinin gerilediği ve bu nedenle uluslararası düzeyde işçi sınıfı dayanışmasının nesnel temellerinin ortadan kalktığı öne sürülmekte.

ARGHIRI EMMANUEL

Beyaz-Yerli Kolonyalizmi ve Yatırım Emperyalizmi Miti

Çeviren ERDAL ALOVA

«Finans emperyalizmi» çok tutulan bir deyim. 17. ve 18. yüzyılların «merkantilist» emperyalizminden ayrı bir yapısı olduğu, 18. yüzyılın son çeyreğinde olgunlaşıp dünyaya önce üstü kapalı, sonra da apaçık biçimde el koyarak, Afrika, Osmanlı Orta - Doğu bölgesi ve Hindiçini bölgeleri gibi kapışılmamış son toprakların paylaşılmasıyla doruğuna vardığı kabul edilmekte. Bu teori son zamanlarda şiddetli tartışmalara yolaçtı. Kurulması yüzyıllar alan koca koloni imparatorlukları, aynı şiddete gerek kalmadan, büyük emperyalist anavatan yoksullaşmaksızın ve dünyayı sömürme gücü de eksilmeksizin, birkaç yıl içinde parçalanıverdiler.

Yeni-kolonyalizm ve yeni-emperyalizm kavramları yetersizdir. Bunlar, beklenmedik bir durumu tartışabilmek için uydurulmuşlardır, dolayısıyla geleneksel teoriyi de kurtaramıyorlar. Çünkü hiçbir zaman iktisadî egemenliğin (ben buna sömürü diyorum) koşulu ya da bir sonucu bile olmayan politik egemenlik, şimdi artık onunla çelişmektedir. O kadar gelenekçi bir yapısı olan 1970 Yedinci Dünya Sosyoloji Kongresi'nde (Varna, Bulgaristan) «emperyalizmin yanlış bir biçimde kolonyalizmle özdeşleştirilmesini» açıkça ve içtenlikle suçlayan ve kolonyal olgunun 1880'den son savaşa kadar emperyalizmin bir «avatarı»* olduğunu, bir tarihî zorunluk olarak emperyalizmden önce de varolduğunu ve hattâ emperyalizmi bozup çarpıttığını öne süren bir sesin yükselmesi günümüzün bir belirtisidir.[1]

Ne yazık ki, Lenin'in yazılarına duyulan dindarca bir bağlılık, Marksistlerin düşünsel olarak, hiçbir bilimsellik iddiası olmayan, zor sürgün koşulları altında alelacele yazılmış ve veri olarak Bern kitaplığının dışına taşamamış sınırlı bir çalışmanın etkisinden kurtulmasını önlemektedir.* Oysa, yazarın kendisi de kitabı basit bir «popülerleştirme çabası» olarak tanımlamıştır; genel bir emperyalizm teorisi olmaktan çok uzak, belirli bir tarihsel durumla koşullanmış ampirik bir analizdir.

Bu yarı-dinci tutum, devrimci marksizmin dekolonizasyon sürecinde ortaya çıkan başlıca olaylar karşısında — Katanga ve Rodezyanın eski kolonyal ülkelerinden ayrılmaları, Biafra savaşı ve İsrail - Arap çatışmaları karşısında — düştükleri yanılgı ve yanlış anlamaları açıklar sanırım. Marksistler bu sorunların çevresinde, hangi noktadan yaklaşacaklarını kestiremeden dönüp dolaşmaktadırlar. Birbiriyle çelişen bir sürü «mini-teori» türetilmekte; söylenen sözler birbirini tutmamakta ve büyük «sol» partilerde bile, düşüncelerin desteklendiği, onaylandığı ya da hoşgörüyle karşılandığı durumlarda hiç bir emperyalizm öğretisi küçük bir azınlığın dışında geçerli olamamaktadır. Eski kavramların yetersizliği görüldükçe bu karmaşıklık çekilmez hale gelmekte ve bunların yerine yenileri yerleştirileceğine yığınla tümdengelimci gelişmelerle yerlerinin korunulmasına çalışılmaktadır.

Bu yazının ana amacı, geleneksel şemaların yetersizliğini ortaya koymaktır. Bunların yanılgısı, emperyalist kapitalizmle sömürülen ülkelerin halkları arasında yer alan üçüncü bir faktörü gözden kaçırmaktır; yani, kolonyalistleri. Bu yetersizliğin, hem üzerinde özellikle

* «avatar»: Hindu dininde, bir varlığın yükseliş sürecindeki cisimleşme aşamalarından biri. Yani, kolonyal dönem, emperyalist dönemin bir altbasamağı oluyor.

* Lenin, emperyalizmin o günkü durumunu değerlendirirken, daha sonra aydınlanan bazı olguları görmemiş olabilir. O zaman Lenin'in kitabına körü körüne bağlanmaya kötü bir dogmatizm olarak bakılabilir. Gene de Emperyalizm için «hiçbir bilimsellik iddiası» olmadığını, «basit bir 'popülerleştirme'» çabasından ibaret olduğunu söylemek bize fazla aşırı geliyor.

durulması gereken bir konu, hem de günümüzün acil sorunlarıyla doğrudan doğruya ilişkili olmasından başka, bunun irdelenmesi, gerçekle, kabullenilmiş tasarımlar arasındaki başka bir çelişkiler dizisini mantıklı bir düzen içinde düşünmemizi sağlayacaktır.

KOLONYALİZMİN İKİNCİ DALGASI

19. yüzyılın sonlarındaki kolonyal yayılma ve fetih siyasetinin ansızın başlamasına yol açan çeşitli zorlamalara ve nedenlere burada girmeye gerek yok. J. Galagher ve R. Robinson'un da belirttikleri gibi, «İngilizlerin ve öbür Avrupa hükümetlerinin yüzyıllarca yüzüne bakmadıkları Afrika kıtasının yaklaşık olarak onda dokuzunu on altı yıl gibi kısa bir sürede kapışmaları hâlâ cevap bekleyen eski bir sorundur.»[2]

Coquery - Vidrovitch'in yukarda belirtilen kanıtlamasının, ya da Strachey, Brunschwig, Crouzet v.b.[3] yazarların tezlerinin ayrıntılarına girmeden şu söylenebilir: emperyalistlerin sömürgelerini kolayca terk etmeleri ve bunun, onlara hiçbir gelir kaybına ya da azalmasına malolmaması olgusu; azgelişmiş ülkelerin doğrudan yönetiminin belli bir anda kârlı bir iş olmaktan çıktığını ve ondan sonra da, dünya ekonomik kuvvetlerinin ve üretim ilişkilerinin serbestçe oynamasıyla ortaya çıkmış otomatik sömürü ve «engelleme» mekanizmasına artık bir şey katmadığını ileri süren teoriyi doğrulayan inandırıcı bir kanıt getirmektedir.

Bu, ille de kolonyalizmin teknik bir hata olduğu anlamına gelmez,* Sweezy'nin İngiliz kolonyalizminden sözederken çok iyi belirttiği gibi, «İngiliz kapitalistleri ilhak yoluyla çok fazla bir şey kazanmayabilirler... Ama başkalarının ilhakları onlara çok şey kaybettirebilir... Sonuç, ortaya net bir kayıp olarak çıkabilir... (fakat) önemli olan bundan önceki duruma kıyasla kayıp ya da kazançların ne olduğundan çok, bir rakip işe karışacak olsaydı, doğacak duruma kıyasla ne kadar kayıp ya da kazancın söz konusu olduğudur.»[4]

Bunda yeni bir şey yoktur. Kendi iç çelişkilerinin ve rekabetin zorlamasıyla kapitalistler her ülkede, sık sık, kendi sınıflarına ve sistemlerine zararı dokunan bir davranış göstermek zorunda kalırlar. Aynı şey ulusararası planda da geçerlidir. Bütün olarak emperyalizm geri ülkeleri doğrudan yönetme masrafından belki de seve seve kaçınacaktı, fakat tek tek emperyalistlerin bu konuda bir tercih imkânları yoktu. Aslında Lenin, Kautsky'nin ultra-emperyalizm teorisine karşı çıkarken tezini bu antagonizme ve rekabete dayandırıyordu. Kautsky'nin teorisine göre, yoğunlaşma yönündeki eğilim, dünya ölçüsünde bir çeşit tekelci planlamayla en yüksek noktasına varacak, bu da dünya ekonomisinin rasyonel bir örgütlenmesine ve evrensel barışa yolaçacaktı.

Rekabetle ilgili açıklama akla yatkındır. Çeşitli tarihî analizlerle de pekiştirilmiştir. Hindistan yoluna müdahale korkusu, İngiltere'nin Güney Afrika'yı ele geçirmesine ve Mısır'ın işlerine karışmasına yol açmış gibi gözükmektedir. Daha sonra, ikinci dönem sırasında, bu kez dolaylı olarak, iki bölge arasındaki birleştirme İngiltere'nin Doğu Afrika'ya rağbet etmesine yolaçtı diyebiliriz.* Bu durum da, zamanla Fransa'yı Batı cephesini ele geçirmeye körükledi. Ulusal nüfuz, askerî hırs, «misilleme», kaba kuvvet politikası, çeşitli «uygarlaştırma» misyonları, şu ya da bu masraflı ,akıl dışı kolonyalist hareket için elverişli, hazır gerekçeler sağlıyordu. Fakat bütün bunlar da, ekonomik yayılma ve sömürü ihtiyaçlarıyla varolan uluslararası emperyalizmin yarattığı bir ideolojik üstyapıya bağlıydı.

* Politik egemenlik masraflı ve verimsizse, niçin başlangıçta bütün dünya paylaşıldı, sorusuna cevap. Rakiplerin varlığı, dünyayı politik ve askerî bakımdan paylaşmayı zorunlu kılıyordu.

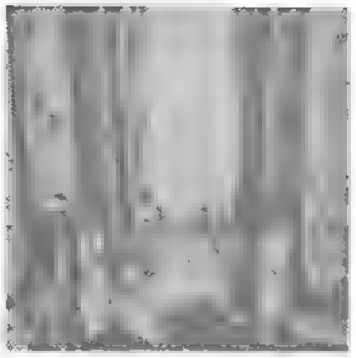

İngilizler Mısır'da. Abidos Tapınağında yemek yiyen İngiliz turistler.

* Lenin **Emperyalizm**'i yazarken başlıca kaygısı genel olarak emperyalist sömürü biçimleri arasındaki tikel ayrımları incelemek değil, Kautsky'nin dünyada tek (ultra) emperyalizm olduğu ve emperyalist ülkeler arasında savaş çıkmayacağı görüşünü çürütmekti. Bunu, **yeterli bilimsellikle** yaptı bu kitapta.

BAĞIMSIZ BİR FAKTÖR: KOLONLAR

Bu açıklama, yine de, ne tam ne de yeterlidir. Eğer kolonyal sorun emperyalist sürecin bir «avatar»ı olarak, yalnızca uluslar-

arası emperyalizmin içsel siyasal çelişikleri (ve karışıklıkları) yüzünden doğmuşsa, Belçika, Hollanda ve Portekiz gibi küçük ülkelerin, siyasal anlamda mülkleştirilmeleri kapitalistlerin doğru değerlendirilmiş çıkararına ters düşen ve devamı zarar gösteren imparatorluklar kurmak ve bunları ellerinde tutmak için neden bu kadar kararlı olduklarını açıklamak zordur. Portekiz'i bir kenara bırakırsak, kolonilerin, Danimarka, İsveçre, İsveç, v.b. ülkelere karşılık, Belçikalı ve Hollandalı büyük sermayedarlara ne gibi özel yararlar getirdiğini görmek güçtür.[5] Kongo'nun kolonileştirilmesini II nci Leopold'un kişisel hırsına ve önde gelen Belçikalı kapitalistlerin ona karşı koymadaki yetersizliğine dayanarak, tarihin bir cilvesi gibi görmek belki mümkündür.* Fakat Portekiz —bu ülkede finans kapitalin sözü edilemeyeceği halde— bütün elverişsiz koşullara karşın, kurtuluş hareketlerinden bazılarını emperyalist CIA finanse ederken, Angola ve Mozambik'e inatla sarılıyor.* Bu, dolaylı ya da dolaysız, olumlu ya da olumsuz, hiçbir şekilde, yatırımların ve tekelci emperyalizmin sonucu olamaz.

Ancak, kapitalizmin «içinde yatan» nedenlerin ötesinde, kolonyal olayı doğuran bir başka bağımsız itici gücün, sözkonusu çelişkiyi meydana getiren bir toplumsal ögenin varolduğu kabul edilirse işler değişir ve her şey açıklığa kavuşur. Kolonyalizme özgü bu itici güç kolonyallerin kendilerinden başka bir şey değildir —bu kategoriye yalnızca beyaz yerlileri değil, anavatana bağlı büyük şirketlerin bölgesel yöneticileri ve memur olarak çalışan beyazlar da (bunlar her zaman alt tabakadan gelir) dahil olmak üzere, bütün bir ithalât — ihracat dünyasını sokuyorum; tabii, bu çıkar gruplarının anavatandaki acentalarını ve desteklerini de unutmuyorum.*

Bu insanlar için kolonyal serüven, ne bir «engel», ne bir «çelişki», ne de bir «çarpıtma»dır[6], varlıklarının ve kendilerini haklı görmelerinin ana kaynağıdır. Bunlar, kolonyalizmin yararını gördükleri için onu tereddütsüz ve çelişkisiz sürdürmüşlerdir ve bu nedenden dolayıdır ki, ne kadar paradoksal görünürse görünsün, aslında anti - emperyalistlirler. Ta başından beri anavatanlarıyla ve dolayısıyla emperyalizmin kendisiyle çelişki içinde olmuşlardır — nesnel olarak her zaman, öznel olarak kriz zamanlarında. Bazan silâhlı direnişe geçecek kadar ileri gitmişlerdir (Cezayir, Kongo, Biafra, v.b.)*

Bu son derece ters ve gerici öge mücadeleyi iki cephede yürüttü. Bütün yüreğiyle ve ödün vermeksizin, işgal altındaki bölgenin yerli halkına; zaman zaman ve yeri geldikçe, şiddetli bir şekilde, «anavatan»daki büyük kapitalistlere karşı. Bununla birlikte, büyük sermayeyle ilişkisindeki bu antagonizmden dolayı, bu öge uzun süre anavatanlardaki sol-kanat partilerince gözde tutuldu, hattâ desteklendi. Sonuç, tekellere karşı metropollerde açılmış mücadelenin sloganlarının kolonilere mekanik olarak aktarılması olmuştur. Şimdi her şey tersyüz oluyordu. Çünkü, özellikle Kara Afrika'da, ne ulusal burjuvazinin ne de gerçekten yerli bir proletaryanın bulunduğu ve güçlü kabile artıklarının varolduğu, sözü edilebilecek bir iktisadî - toplumsal gelişmenin ve alt yapı yatırımlarının görülmediği bazı kolonilerde, böyle koşullarda, büyük, kişi - üstü şirket, bu durum ne kadar paradoksal görünürse görünsün, tarihsel bakımdan en ilerici olmasa bile en olumlu faktörü meydana getiriyordu.

Bu şirketler, çoğu zaman dikey ve yatay olarak bütünleşmiş* bütün kaynakları elleri altında bulunduruyor ve siyasal ve ekonomik görevleri her düzeyde kaynaşmış olan yönetime teknokrasinin nüfuz etmesini sağlayıcı bir yapıda oldukları için, doğal olarak, bütünü planlı bir şekilde âzami üretkenliğe götürüyorlardı. Üretim açısından, bunlar örgütlenmenin en rasyonel biçimlerini ortaya koyuyorlardı; dağılım açısından ise, nispeten en akla yatkın olanı yapıyorlardı. Siyasal düzeyde, bu büyük kapitalist girişimler bölgedeki seçkin tabakanın temel istekleriyle uzlaşabiliyordu: Kadroların Afrikalılaştırılması konusunda seve seve uzlaşıyorlardı; ulusal bağımsızlık konusunda ise,

* Mısır ve Güney Afrika'nın fethinden sonra, sağlığı nedeniyle Afrika'da yaşamak zorunda olan İngiliz şovenisti Cecil Rhodes, («Rodezya» onun adına kurulmuştur) «Kap'dan Kahire'ye» kadar bütün Afrika'yı İngilizleştirme idealine kendini adadı. Zengin oldu, politika'da yükseldi.

* Sermaye her yerde kendi içinde çelişik olduğu için, kolonyalizm konusunda da karşıt tavırlar olması doğaldır. Leopold herhalde bir kesimin öncülüğünü yapıyordu. Portekiz de, kendi içinde bir değişiklikle, sömürgeleriyle iktisadî ilişkilerini modern kapitalizme uydurmak istedi (bu yayının yayımlanmasından sonra).

* Bu beyaz kolonlarla, Osmanlı İmparatorluğundaki etnik farklılığı olan (ve bunun yararını gören) levantenler arasında, ithalât ihracat mekanizmalarının işleyişi açısından, belli bir paralellik kurulabilir.

* Bizce kolonlar başlangıçta kolonyalizmin varlığından dolaysız yarar elde ederler ve kolonyalizmin savunucularıdırlar. Fakat palazlanıp güçlendikçe anavatanla olan çelişkileri önem kazanır.

* Dikey bütünleşme: Bir malın üretiminde birbirini izleyen aşamaları tek bir firmanın yapması, örneğin petrol çıkartma, arıtma, petrol türevlerini elde etme ve bunları pazarlama birbirini izleyen aşamalardır. Bunların tümünü tek bir firmanın yapması (dikey bütünleşme) maliyetlerde düşme sağlar. Yatay bütünleşme ise üretim sürecinin aynı aşamasında çalışan firmalar arası birleşme ile doğar.

koşullara göre genişleyen bir ihtiyat payı bırakmak üzere gene uzlaşıyorlardı.

Buna karşılık, beyaz yerlilerin hiçbir şeyle uzlaşmaya niyetleri yoktu: ne tröstlerle, ne de metropolle - Afrikalılaştırma ve bağımsızlık konularına ise hiç yanaşmıyorlardı. Bu iş ancak, metropolden ayrılma ve bir «beyaz» devletin kurulmasıyla mümkün olabilirdi. Beyaz yerliler bu kadarla da kalmayıp, isteklerini açık bir biçimde somutlaştırdılar.

Ekonomik düzeyde, beyaz yerliler topluluğu ölü bir ağırlık haline geldi — hattâ asalak ve zararlı oldu. Rekabetçi ve anarşik bir sektör durumundaydı; tröst planlaması ve idareciliğinin kıyısında yaşayan ekonominin küçük bir parçasını denetimi altında bulundurduğundan dolayı, bütün yapının zorunluklarından habersiz, çabuk kâr peşinde koşarak, kaynakları ve insangücünü boşuna tüketiyor, ayrıca gelirinin büyük kısmını da dış ülkelerde harcıyor veya yatırıyordu. Böylece, bu ülkelerin büyük ihtiyaç duyduğu ve büyük şirketlerin asgarî ölçüde olsa bile, iyi kötü sağladığı dış yatırımı bulmak bir yana, fonların dışarı akmasına yol açıyordu.

Siyasal düzeyde, beyaz yerlilerin görece ağırlığı ve bağımsız davranabilmeleri, yaşadıkları koloninin bir beyaz yerliler ya da yöneticiler kolonisi olup olmamasına göre büyük ölçüde değişiyordu. Fakat, özel zamanlarda etkileri ve saldırganlıkları güçlerin ilişkisine göre değişirken, durumları ve tavırları pek değişmiyordu. Kongo'da sayıları azdı ve bu yüzden yenildiler; ama yenilinceye kadar da emperyalistleri ellerindeki bütün imkânları kullanmak zorunda bıraktılar. Rodezya'da sayıları bundan çok fazla değildi, ama orada başarıları şaşırtıcı derecede kolay oldu. Cezayir'de ise sayıları hem görece hem de mutlak olarak çoktu, ama yenilmekten kurtulamadılar; gene de anavatanı tehlikeye sokup br Fransız başbakanının, başkente bir paraşüt birliği inebileceği ihtimaline karşı halkı geceyarıları radyodan uyarmasına yol açabildiler.*

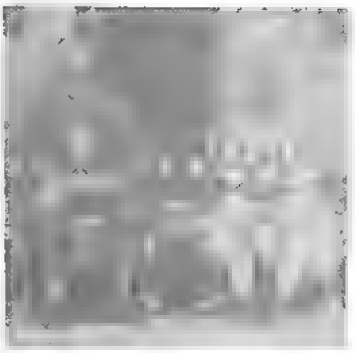

İki hükümdar: Hindistan Genel Valisi Lord Curzon ve Patiala Mihracesi.

* Salan'ın darbe tehdidine karşılık de Gaulle'ün davranışı.

BEYAZ YERLİLER VE EMPERYALİZM ARASINDAKİ ANTAGONİZM

Yine de bütün bunlarda yeni bir şey yoktu. 18. yüzyıldan beri emperyalist ülkelerin en zorlu mücadeleleri kolonilerdeki yerli halkla değil de, kendi adamlarına karşı olmuştur. Bugün İngiltere, ikinci sırada bir ülkeyse, bunun nedeni, bu çeşit bir mücadeleden yenik çıkması ve ABD'nin bağımsızlığını kazanmasıdır. Böyle olmasaydı, Kuzey Amerika bağımsızlığına yeni kavuşmuş ve hâlâ İngiltere tarafından sömürülmekte olan eski bir Kızılderili kolonisi olacaktı.

Marx ve Engels, yaşadıkları süre içinde sorun pek âcil olmadığı halde, «beyaz yerliler», «yoksul beyazlar», v.b. konulara orada burada değinmekten geri kalmamışlardı. Fakat Lenin, 1900'de hararetle Boerlerin tarafını tuttu.* Tıpkı, Mao Çe-Tung Çin'inin geçenlerde Biafra'ya ve ücretli askerlerine beklenmedik bir destek sağlaması gibi. Sonuç olarak, Lenin'in ölümünden sonra Marksizm'in içine düştüğü abartılmış şematizm yüzünden, «Finans emperyalizmine karşı halk savaşı»nın soylu formüllerinde bu baş belası «üçüncü öge» ye yer bulma imkânı kalmadı.

Bilimsel analiz yerine, ne kadar katı olursa olsun, hiçbir olgunun sarsamayacağı yerleşmiş mitler var önümüzde. Bu durum, yanlış anlaşılmalara yol açmakta ve devrimci Marksizm ile dekolonizasyona uğramış halklar arasında doğru bir diyaloga imkân tanımamaktadır. Yakın geçmişten bir örnek verecek olursak, en bilgili Marksistler bile, Çombe'nin **Union Minière**'in, uluslararası emperyalizmin ve Belçika tröstlerinin kuklası olduğuna dair söylentilere inanmakta tereddüt göstermediler.* Oysa bu, gerçeğin tam karşıtıydı. Çombe asla finans kapitalizmini temsil etmemiştir. O, beyaz yerlilerin temsilcisiydi. Ve bütün kara Afrika ondan bu çerçeve içinde nefret etmiş ve ona karşı koy-

* İngilizlerin ve Rhodes'un Boerlere karşı entrikaları bir uluslararası skandaldı. Boerlerin nasıl bir faşizmi temsil ettikleri de o sıralar bilinmiyordu. (Örneğin, herhangi bir av hayvanı gibi «Hotanto» avladıkları, bu nedenle bugün Hotanto soyunun yeryüzünden silindiği gibi olaylar Kamuoyuna mal olmamıştı.) Boerler ancak 1949'de «Milliyetçi» hükümetin başa geçmesinden sonra potansiyellerini gerçekleştirdiler.

* Union Minière: Belçika'nın Kongo'da büyük işler çeviren madencilik şirketi.

muştur. Aynı nedenden ötürü, tröst şirketlerinin ve Belçika - Amerikan emperyalizminin bir numaralı düşmanı olmuştur.

Union Minière'le, eğer, Katanga şirketinin bölgesel yönetimi kastediliyorsa, Çombe'nin onların adamı olduğunun söylenmesine de bir şey denemez elbette. Belçikalı kamu görevlileri ve subayları gibi, bu insanlar da, Kongo'nun bağımsızlığından önce anavatanı temsil etmekteydiler ve bu sıfatla duvarın öbür yanında yer alıyorlardı. Beyaz yerliler onlara, «zenci severler» adını takmışlardı: onların dilinde en aşağılayıcı sıfattı bu. Ama bu görevlilerin hepsi de, birey olarak, emekli olunca koloniye yerleşmeye hazırlanıyorlardı; kimi üretim çiftliklerinden hisse satın alıyor, kimi de taşınmaz mallara para yatırıyordu. Bağımsızlık savaşı sırasında anavatanla aralarındaki göbek bağı ansızın kopunca, toplu olarak beyaz yerlilerin safına geçtiler.

Peki, **Union Minière**'in bu müdürleri ve bölgesel yöneticileri daha başka ne istiyorlardı? En önemsiz kararlar için bile Brüksel'deki başdaireye telefon açıp fikir sormak zorunda olan bir mümessil iken, Katanga'nın ayrılması ve Çombe'yle birlikte, giderek şirketin patronları haline geldiler. Çombe iktidarı sırasında **Union Minière**'in en küçük kâr hisselerini bile dağıtması yasaklandı, ama Belçikalı hissedarları zenginleştirmek gibi bir tasaları olmayan bu kişilerin bundan hoşnut olmadıkları söylenemez; tam tersine, firmanın gücünü ve dolayısıyla kendi durumlarını yoluna koyacak kâr birikimini bir an önce sağlayacak her türlü yola açıktı bu kimseler.

Ama, eğer, **Union Minière**'le, Katanga işletmesinin arkasında bulunan tekelci Belçika holdingi, yani, Belçika'nın **La Société Générale** bankası kastediliyorsa, işler daha değişik bir görünüme bürünür. Belçika yüksek finansı ve dolayısıyla uluslararası emperyalizm için Çombe saf dışı bırakılması gereken bir kişiydi. Ve gerçekten, fiilen saldırıya uğrayarak ortadan kaldırıldı. İlkin, 1962-63'de, Elisabethville'de Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin bayrağı altında; ikinci olarak, 1967'de, Bukavu'daki kuvvetlerini bombalamak için, Kastro'ya karşı yetiştirilen pilotlar gönderilerek, ve sonunda, Cezayir'e kaçırılması için bir CIA ajanının özel olarak yollanmasıyla.*

Aslında, Belçika yüksek finansının hiç değilse başlangıçta desteklediği adam Lumumba'ydı. Yüksek finansın partisi olan Belçika Liberal Partisi elinden geldiğince destekledi onu. 1958 yılında bir suistimâlden dolayı verilen cezanın bitiminden önce Stanleyville hapisanesinden salıverilmesini bu partiye borçluydu. Daha sonraları önemli bir rolü olan Kongo Ulusal Hareketi'ni (MNC) kurması için malî olarak ya da başka yollarla ona yardımda bulunan yine bu partiydi.

1960'ın Temmuz ve Ağustos aylarında, beyaz yerlilerin başlattığı çeşitli dalavereler sonucunda Lumumba ile Kasavubu'nun Sovyetler Birliği'nden yardım istemesi ve mahalli ordunun da ayaklanmasıyla, Belçıka kapıtalızmi bir oldu-bittiyle karşı karşıya kalarak, Lumumbaya cephe almak zorunluğunu duydu.[7] Eric Rouleau'nun da öne sürdüğü gibi, «bütün bunlardan sonra, Katanga'nın, en azından geçici olarak, bir barış sığınağı ve bir karşı-Lumumba cephesi olarak onlara hizmet edebileceği» kanısına kendilerini kaptırmış olmaları mümkündür.[8] «Batılılık» refleksi baskın çıkmış olabilir. Eğer böyleyse, davranışları kısa süren bir fırsatçılıktır. Çok geçmeden Lumumba'nın etkisiz bırakılması ve sonra fiziksel olarak ortadan kaldırılmasıyla, Çombe, ve onun anavatandan ayrılma yanlısı devleti bir kere daha emperyalist saldırganların baş hedefi oldu.[9]

Belçika - Amerikan emperyalizminin el altından yönettiği Birleşmiş Milletler askerleri üç kere Çombe'ye ve rejimine karşı Elisabethville'e saldırdı. İki keresinde püskürtüldüler, ama üçüncüsünde yengiyi elde etmeyi başardılar... Analizlerimizin, kitapların ve zihnî karışıklığımızın üstünde, hâlâ geçerli olan nesnel doğru varsa, o da, Borsa'dır. Birleşmiş Milletler askerlerinin Elisabethville'e her saldırışında **Union Minière**'in hisseleri Paris ve Brüksel borsalarında gözle görülür bir yükselmeye uğramıştır. Saldırıların her püskürtülüşünde ise bir dü-

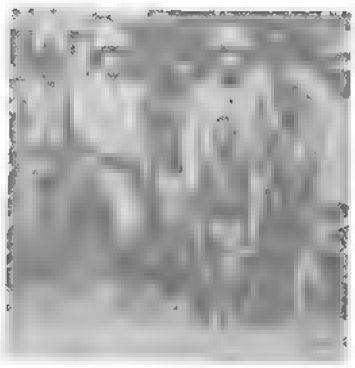

1920'lerde Kongo'daki Katolik misyonerler.

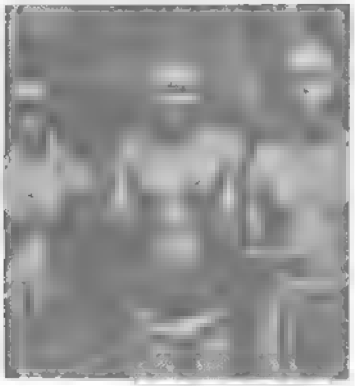

Elleri koparılmış kauçuk toplayıcıları. Leopold'un Kongo'daki acımasız yönetiminin kurbanları.

* Sözkonusu kuvvetlerin giriştiği herhangi bir eylemin finans-kapital onayını almaması imkânsız görünüyor. Emmanuel'in öbür «CIA» suçlamaları gibi burada, Çombe'yi kaçıran kişiyle ilgili sözünü de çekimserlikle karşılıyoruz.

şüş görülmüştür. Son saldırı ve ardından Çombe rejiminin devrilmesi sırasında, 1963 Ocak ayında, **Union Minière** hisseleri yirmi günde yüzde elli bir artış göstermiştir![10]*

* Bu, gerçekten çok kesin bir kanıt.

Fakat savaşçı beyaz yerliler Çombe'den çok önce ayrılmayı denemişlerdi. İlk girişim 1946'da olmuştu. Bu girişim şiddetle bastırıldı ve Belçika hükümeti Belçikalıların Kongo'ya göç etmeleri konusunda kolonyal örgütleri çok öfkelendiren sınırlayıcı tedbirler aldı. Çeşitli kayıtlar arasında, 50 000 Belçika frangı depozit ödenmesi şart koşuldu (1960 yılında Kongo'yu alevler içine atacak sayıda göçmenin olması, bu tedbirlerin yetersiz olduğunu açıkça göstermektedir.) 1946'dan 1960'a kadar kolonyalist kızıştırma büyüdü ve **L'Avenir Colonial, Le Stanleyvillois** gibi, Belçika Sosyalist Partisine* yakın «sol-kanat» gazetelerince desteklendi. **Courrier d'Afrique, Echo de Stanleyville** gibi, Katolik Partisi'ne, yüksek finansa ve Hükümete yakın sağ-kanat gazeteleri de buna karşı çıktı. Aşırı olanların en hararetli liderlerinden Charles Bonte Güney Afrika modelinin benimsenmesi için açıkça vaızlar vererek Kongo'yu dolaştı.

* Belçika Sosyalist Partisi, sosyal demokrat nitelikte bir partidir.

Kongo'nun bağımsızlık sorunu ortaya atılır atılmaz çatışma daha da kızıştı. Eric Rouleau'nun dediği gibi: «Belçika hükümeti 1960'da Katanga'nın bağımsızlığını ilân etme amacını güden en az üç planı açığa çıkardı. Kuzey Rodezya'daki politikacılarla ilişkileri olan bu fesatçılar hem göçmenlerin, hem de bölgesel yönetimin ve güvenlik personelinin desteğine sahiptiler. Yalnız bir kozları eksikti: sonuna kadar 'birlikçi' kalan Belçika yüksek finansının desteği...»[11]

DEKOLONİZASYONUN GEREKLERİ

Afrika'da dekolonizasyonun bu kadar kolaylıkla yürütülmesine şaşanlar emperyalizmin ekonomik olmayan yükümlülükleri başından savmaya istekli olduğuna inanmışlardı. Kolonilerin anavatanları için kâr getirmediği ya da artık kâr getirmez hale geldiği, dolaysız siyasal egemenliğin emperyalizm için yük olduğu doğrudur. Ama bu olumsuz faktör yeterli değildir. Dolaysız yönetimin getirdiği zararın ortadan kaldırılması belli bir edilgin davranışı açıklayabilirdi, ama bu, bağımsızlığın birçok durumda, özellikle Kongo'da, niçin **olağanüstü hızla** bağışlandığını açıklayamaz. Bu, ancak olumlu bir gerekçeyle açıklanabilir; anavatanların, belli bir anda, hemen her yerde ayrılıp, Beyaz Devletler kurma tehdidinde bulunan kendi göçmenlerinden önce harekete geçmeleri gibi. İki üç yıl içinde verileceğini kimse ummadığı halde, ansızın ve soğukkanlı bir tavırla derhal bağımsızlığın bağışlandığı Belçika Kongosu'nda bu durum açıkça görülmektedir. Ama değişen ölçülerde, aynı faktör, her yerde dengeyi belirliyordu.[12]

Emperyalist ülkelerin kendi göçmenleriyle hesaplaşma zorunda kalmaları, tarihte ilk kez görülmüyordu. 1896'da Chamberlaine'e* bir mektup yazan Selborne, Güney Afrika sorununda gördüğü kadarıyla, Transvaal'deki Boer yönetiminden çok, İngiliz beyaz yerlilerinin cumhuriyet kurmalarını sakıncalı gördüğünü belirtirken ileri görüşlülük gösteriyordu. Her ne pahasına olursa olsun, yeni Kanada ve Birleşik Amerika'lardan sakınmak gerektiğini ekliyordu. Bu, kuşkusuz, İngiltere'nin Boerlere muhalefetinin ikinci planda kaldığı anlamına gelmez. Gallagher ve Robinson, Büyük Britanya'nın Kap'ı ilhak etmesinden beri yönetimlerinin Boer yanlısı olmaktan çok, Bantu yanlısı* olagelddiğini söylerken haklıydılar.[13] Demangeon'un sözleriyle: «Boerlerin İngiliz yönetimi karşısındaki nefretleri, büyük ölçüde, İngilizlerin yerlileri korumasının sonucuydu. Binlerce Boer'in 1835'de (Natal, Orange ve Transvaal kolonilerinin kurulmasıyla sonuçlanan) büyük 'hicret'i başlatarak Kap kolonisinden göç etmelerinin nedeni, köleliğin ortadan kaldırılmasını dayanılmaz bulmalarıdır.»[14]

* Joseph Chamberlaine: Birmingham'lı politikacı, İngiltere'nin emperyalist politikasının önderlerinden, Rhodes'un dostu ve destekçisi.

* Bantu: Güney Afrika'da yaşayan kalabalık zenci kabilelerinden biri.

Soruna ahlâkçı bir bakış açısından yaklaşmakla birlikte, Bennet, Hobson'a değinerek geri halkların her zaman en amansız düşmanı olmuş grubu anlatırken çarpıcı deyimler kullanmaktadır: «Uygar Güç-

lerin örgütlü hükümetleri görevi üstlenmeyince, bir özel serüvenciler, köle tüccarları, tüccarlar, hazine avcıları, imtiyaz satıcıları sürüsünün iplerini çözüyorlardı. Altın ya da iktidar hırsıyla kanı kaynayan bu sürü, hiçbir kamu denetimine uğramaksızın ve geleceği hiç düşünmeksizin sömürme işine koyuluyordu... Beyaz ırklarla ilişki kaçınılmazdı ve hükümete ait denetimin ve yasa uygulamalarının yetersizliği ile orantılı olarak çok daha korkulu ve zararlıydı böylesi.» [15] Aynı görüş, L.S. Woolf tarafından da kabul edilmiştir: «Ekonomik emperyalizm, denetimin kaçınılmaz olarak sürdürülmesini gerektiren koşulları kendisi yaratmıştır... Avrupa Devleti Afrika'da kaldıkça ister istemez Afrikalıların Avrupalılar tarafından sömürülmesinin aracı olacaktır; geri çekildiği takdirde, yerli halkı sorumsuz beyaz adamların çok daha zalimce sömürüsüne terkedecektir.»[16]

Emperyalizmin ve kolonileştirmenin bütün tarihi açıkça gösteriyor ki, geri halklarla beyaz yerliler arasındaki çelişki en keskin olanıdır;* bu olguyu klasik sınıf mücadelesi tanımlamalarımız arasına koymamamız, bu «inatçı olgu»yu ortadan kaldırmış olmayacaktır. Kaldı ki bugün, Ortadoğu savaşında ve İrlanda'da Katolikler ve Protestanlar arasındaki kanlı çarpışmalarda büyük ölçüde doğrulanmaktadır bu.

* Burada «en keskin», «en önemli» anlamında kabul edilmeyebilir. Ancak, beyaz-yerlilerin zenci yerlilere karşı yaptıkları eziyet ve uyguladıkları ırkçı politika açısından, sorun gerçekten «keskin» ve âcildir.

Yine Demangeon'un hatırlattığı gibi, İrlanda, Britanya'nın ilk gerçek kolonisiydi. 16. yüzyılda «binlerce İngiliz, mülkleri ellerinden alınmış İrlandalı kabilelerin topraklarına yerleştiler, Anglo-Sakson mülkiyeti ve sömürüsü Keltlerin komünal yaşama biçimlerinin yerini aldı. İrlanda'nın İngiltere tarafından kolonileştirilmesi, İngiliz göçmenlerinin ilk dalgasının sökün ettiği bu sıralarda başlar. «Bunlar, çevirmeler ve tarlaların otlaklaştırılması sonucunda İngiltere kırlarından sürülmüş insanlardı.* Bu, sözünü ettiğimiz antagonizmin değişmez karakterini gösteren çarpıcı bir örnektir. Dört yüz yıl birlikte yaşadıkları halde, iki toplum bütünleşme yolunda en ufak bir adım atmamıştır. Katoliklerin yanında, Belfast Protestanları ne kapitalist ne de emperyalisttir; hâlâ göçmendirler. Eğer ayrılma talebinde bulunmuyorlarsa bunun tarihî ve coğrafî nedenleri vardır. Ama hâlâ büyük ölçüde özerk bir yönetimde ısrar etmektedirler; bu onlara, ezilen halkı kendi bildikleri yolda çekip çevirme imkânı verecektir.

* Çevirme: Avrupa'da, özellikle İngiltere'de, sanayi kesimine yün sağlamak için eski tarlaların çitle çevrilerek otlak yapılması. Bunun sonucunda kır nüfusunda işsizlik çığ gibi büyümüştü.

İsrail'e gelince, bu ülkenin iki dev blok arasındaki antagonizmin halihazırdaki özel uluslararası bağlamında* emperyalizmin mızrak ucunu temsil etmesi doğrudan doğruya özel koşulların bir sonucudur. Asıl özelliği, gelişmemiş bir bölgeye durmadan yayılan küçük bir «beyaz» göçmen topluluğu olmasıdır. Bölgedeki halklarla arasındaki mücadeleyi amansız kılan da bu nedendir. Kaldı ki, bu halklar, kendileri de Amerikan emperyalizminin uyduları olan Batı taraftarı rejimlerce yönetilmektedirler.* Amerikan emperyalizmiyle eğreti ve doğal olmayan bir bağdaşma içinde olmasına rağmen (sınırlar konusundaki son durumda William Rogers'la kavgaya girmeleri bu ittifakın o kadar da sağlam olmadığını gösteriyor)* İsrail ayrılma taraftarı bir kolonyal devlettir. Kuruluşu da emperyalist anavatan rolü oynayan İngiltere'yle uzun ve kanlı çatışmalardan sonra gerçekleşebilmiştir.

* «Bağlam» kelimesi «context» karşılığında kullanılıyor; dilde her kelime taşıdığı anlamın yanı sıra kendinden önce ve sonra gelen kelimelerin «bağlam»ı içinde ayrıca bir nüans kazanabilir. Burada «bağlam» dilsel anlamında değil, daha çok «uluslararası konjonktür» terimine yakın şekilde kullanılmış.

* Bizce bu da o kadar basit değil, İsrailin çatıştıkları arasında Suriye ve Irak da var.

* Yani, «anavatan»dan ayrılma. «Ayrılma» burada, «secesalon» karşılığı.

Cezayir'in durumunu da gözden ırak tutmamak gerekir. «Cezayir Savaşı»ndan ve düzenli ordunun Cezayir-Tunus sınırı boyundaki barajın ötesinde silâhsızlandırılmasından sonra FLN nötralize edilmişti; o zaman asıl mücadele Fransa ile Fransız göçmenler ve asimile edilmiş gruplar arasında başgösterdi. Daha önce de belirtildiği gibi, bu durum, Fransız devletinin varlığını tehdit edecek kadar ileri gitti.

FİNANS EMPERYALİZMİ Mİ, TİCARİ EMPERYALİZM Mİ?

Bu analiz kabul edilirse ortaya belirleyici bir soru çıkıyor: neden emperyalizm, beyaz yerlilerin ayrılmalarına böyle şiddetle karşı koydu? Eğer dekolonizasyon olacaktıysa, bunun yerli halk ya da beyaz yerliler yararına olup olmamasının ne önemi vardı?

Moda olan teoriye göre, emperyalizmin asıl çehresi, çok-uluslu şirketlerin yatırımlarıdır.[17] Eğer bu doğru olsaydı, iki çeşit dekolonizasyondan beyaz yerlilerin lehine olanı tercih edilirdi. Çok-uluslu şirketler, Tanzanya ya da Uganda'dan çok, Kanada, Avustralya, Güney Afrika, hattâ Rodezya gibi ülkelere yatırım yaparlar. Ama bu «portolyo» yatırımlarının* ya da genel olarak sermaye akışının emperyalizmin özünü oluşturduğuna inanmıyorum; bundan sonra açıklamaya çalışacağım konu budur. Özü belirleyen öge ticarettir. Bu düzeyde, iktidarın yerli halkın ya da beyaz yerlilerin elinde olması anavatan için büyük önem gösterir. Ticarî açıdan, ticaretin hacmi ne olursa olsun. «Yerli» devlet, bir «Beyaz Devlet»ten çok daha fazla sömürüye açıktır. Britanya Kanada'yla, Tanzanya'yla olduğundan daha çok alışveriş yapabilir; ama Kanada tarafından sömürülmekteyken, Tanzanya'yı da sömürmektedir.[18]

* «Çanta» yatırım: Klasik anlamda, sermaye yatırımı olmayan, teknik bilgi, plan, v.b. vermekle, patent satmakla gerçekleşen «dış» yatırım tipi.

Fransız kapitalizminin önde gelen temsilcilerinden biri olan de Gaulle Cezayir konusunda bunları açıkça görüyordu. Eğer «Fransız Cezayiri» davasının partizanları kazanmış olsalardı, savaşın ve devrimin meydana getirdiği derin yaralara rağmen, Cezayir bugün olduğundan çok daha az Fransız kalacaktı. De Gaulle Cezayir'in Fransız kalabilmesi için OAS ile mücadele etti; Salan ya da Soustelle de, Fransız hükümetinden sorumlu olmuş olsalardı aynı çareye başvuracaklardı.[19]

SERMAYE İHRACI

Böylece, çoğu Marksistin şimdiye dek inandığı gibi, sermaye ihracının emperyalizmin özü olup olmadığı sorununa geldik. Bu iddiayı ilk ortaya koyan Hobson'du; teorinin başlıca ögelerini Lenin de benimsedi; daha sonra bir grup iktisatçı ve Strachey aynı modeli yeniden kurdular. Teori şöyle özetlenebilir:

Kapitalizm gelişiminin belli bir aşamasında, arttırdığı kârları yeniden yatırıma sokmak sorunuyla karşılaşır. Bir yandan, tröstlerde, kombinelerde, v.b. endüstrinin toplanması, rekabetin azalmasının ve ortadan kalkmasının kârları ve dolayısıyla her üretim ve satış devri sırasında oluşan yeni sermaye miktarını artırdığı belirli bir anda sermayenin tasarruflarına yol açarken; öte yandan, kapitalist sistemde gelir dağılımı öyle bir yere varır ki, kitlenin tüketimi buna oranla durgun kalır. Bu durum, merkezîleşmiş endüstrinin yayılma kapasitesini ve böylece yeni sermayeleri yutma kapasitesini sınırlar. Kapitalistler kartelleşmiş endüstrilerinde, yedek kârlarını yatırıma sokabilecek fırsatları artık elde edemezler. Böylece, bir ikilemle karşı karşıya kalırlar. Ya, artırılmış ücretler yoluyla ulusal gelirin dağılımını yeniden düzenleyecekler (böylece, iç yatırımlar yükselir ama kârlar daha düşük olur) ya da ücretlerin düşük, kârların yüksek oranda kalmasını sağlayacaklardır; o zaman da yedek sermayelerinin kullanımı için başka bir yol bulacaklardır. Böylece, sistemin «bloke» edilmesini önlemenin tek yolu dış yatırımlar olur. Bu da, emperyalist himaye gerektirdiği için dünyanın paylaşılmasına yol açar. (Lenin, büyük emperyalist güçler arasında, kapitalizmin eşitsiz gelişmesinin, ekonomik potansiyelin esnekliğiyle, politik çatının katılığı arasında bir çelişki doğuracağını buna ekliyordu. Bu yüzden, belli dönemlerde savaş yoluyla paylaşma yenilenmeliydi.)

Ünlü koloni yöneticilerinden biri: Gallieni.

Bu teorinin tarihî geçerliliğini doğrulamak için Lenin 1870 - 1914 arasında Almanya, Fransa ve İngiltere'nin yabancı **aktifleri** ile, sermaye **ihracını** özdeşledi. Bu özdeşleme artık kabul edilemez. Bir dış yatırım, daha fazla sermaye ihracına gerek kalmadan, kârların geri akıtılmasıyla artırılabilir. Hattâ bu artırma, aynı zamanda, yatırımcı ülkeye girecek net **ithalât**'la da eşanda olabilir. İlerde göstereceğimiz gibi, söz konusu dönem sırasında olan da budur.

Bu özdeşlemeyi şüphesiz, Lenin icat etmedi. Ondan önceki bazı burjuva iktisatçıları da bunu kullandılar ve ulusal hesapları amaçlayarak hâlâ kullanmaktalar. Bu durumda, yeniden ithal edilmiş olsun ya

da olmasın, dışarıdan edinilen bütün kâr ve hisseleri ulusal gelire katmak ve yerinde yeniden yatırıma sokulmuş kârları ve hisseleri derhal net bir sermaye **ihracı** olarak göstererek bilançoyu kapatmak sık sık başvurulan bir kolaylık olmaktadır. Bu bir terminoloji ve muhasebecilik sorunudur ve herkes bunun ne anlama geldiğini bilir.*

* Bu mekanizmayı daha açalım: Emperyalist ülkenin bir şirketinin geri kalmış ülkede elde ettiği net kâr, egemen ülkenin ulusal gelirine dahil kabul edilmekte ve bu ülkenin ulusal gelir rakamını kabartmaktadır. Eğer bu kâr transfer edilmezse bu kabartma, gerçek bir artışı ifade etmez. Aynı şekilde şirketin geri kalmış ülkede elde ettiği kârdan yaptığı yatırım da, egemen ülkenin sermaye ihracı olarak kaydedilmektedir. Dolayısiyle rakamlar iki yönlü olarak şişirilmiş olmaktadır.

ULUSLARARASI YATIRIMLARIN BİRİKİMİ

Ama şimdiki durumda olduğu gibi, sorun, sermayenin **içsel** birikimine dayanan bir emperyalizm teorisini doğrulamak olunca, her şey temelinden değişmektedir. Çünkü, içerde oluşan bir sermayenin dışarıya aktarıldığı bir durumla, dışardan elde edilen kârların yeniden ithal olunup içerde tüketildiği ve arta kalanların yerinde yeniden yatırıldığı durum arasında; **insanın tüketebileceğinden daha fazla üretmesiyle, insanın gerçekten ürettiğinden daha fazlasını tüketmesi arasındaki fark kadar büyük bir fark vardır.** Böylece, eldeki rakamlar tam tersini söyleyince, birinci durumu öne sürerek emperyalist gelişmeyi açıklamak bayağı güçleşmektedir.

Ana kapitalist ülkelerin milyon pound olarak dış yatırımları:[20]

YIL	BİRLEŞİK KRALLIK	FRANSA	ALMANYA	ABD
1870	1.006	513	önemsiz	önemsiz
1885	1.602	678	390	önemsiz
1900	2,485	1,068	986	103
1914	4.004	1,766	1,376	513

Bu dönemde, yatırım emperyalizmini en iyi temsil eden iki ülkeyle kendimizi sınırlandıracak olursak - İngiltere ve Fransa - göreceğiz ki, ortalama olarak, birincisinin kırk dört yıldaki yatırımları bir milyardan dört milyara, ikincisinin ise yarım milyardan bir milyar yedi yüz elli milyona çıkmıştır. Başka bir deyişle, İngiltere'nin yatırımı dört, Fransa'nınki ise üç buçuk katına yükselmiştir. Fakat, 1871 yılından sonra, Fransa'nın yabancı yatırımların bir bölümünü Almanya'ya beş milyar franklık, yani iki yüz milyon poundluk, savaş tazminatı olarak ödemek için kesmek zorunda kalması gözönünde bulundurulursa, bu ülkelerin 1870 ile 1914 arasındaki dış yatırımlarının artış oranının aynı olduğu söylenebilir, yani, kırk dört yılda yüzde dört yüz kadar.

Mulay Hafid: Halkı üzerindeki kontrolunu kaybedip Fransız mandasını kabul eden bir sultan.

Açıkça görülüyor ki, bu sonucun ortaya çıkması için, yeni sermayeye hiç de gerek yoktur. Getirilerin yeniden yatırılması yeterli olmakla kalmaz, gerekli olanı bol bol aşar da. Yüzde beşten hesaplanırsa, bir sermaye kırk dört yılda yüzde sekiz yüz elliye çıkar; bu, yüzde dört olursa, yüzde beş yüz altmışa kadar varır. Yüzde beş ya da yüzde dört (genellikle beş ve beşten yukarı olur), bu sorun üzerinde çalışan Giffen, Hobson, Lenin, Frankel, Feis, Seyd, Beaulieu, Léon Say, R. L. Nash, Nogaro, v.b. kişilerce genellikle kabul edilen yüzdelerdi. Bu kişiler, ya bir yıldaki yatırım miktarı ve malî kazançların toplamını göstererek bu yüzdeleri dolaylı olarak ifade ederler ya da özellikle belirtirler. Bu yüzdelerden en azı olan yüzde dört kabul edilse bile, şu ortaya çıkar ki, eğer İngiltere 1870'de yatırıma soktuğu bir milyar poundu ihraç edilen fonları eklemeden ya da yeniden ithal edilen fonları çıkarmadan bırakmış olsaydı, bu dış yatırımlar 1914'de 5.6 milyar pound kadar bir tutara ulaşacaktı. Bu miktar, yalnızca dört milyara ulaştığından, insan, İngiltere'nin bu dönemde, sermayeyi değil «ihraç» etmek, hattâ «ithal» ettiğini düşünüyor.

Burada varsayımsal bir yüzde kullanmaya gerek yoktur. Ele aldığımız dönemdeki Büyük Britanya'nın yıllık hesaplarının gerçek rakamları şimdi önümüzde. Fransa için de, az da olsa, fikir edinilebilecek rakamlar var. Britanya'yla ilgili rakamlar, C.K. Hobson'a (**Emperyalizm** yazarı J.A. Hobson'la karıştırılmasın) ve verileri çok daha gü-

venilir ve kesin olan Cairncross'a aittir.[21] Hobson'un verileri 1912'ye kadardır. Buna ek olarak, 1870'den 1912'ye kadarki İngiltere'nin hep eksi gösteren ticarî dengesi mallar açısından - altın ve gümüş dahil - ithalâtın ihracattan 5.517,1 milyon pound fazlası olduğunu göstermektedir. Son beş yılın ortalama rakamlarını çıkaracak olursak, 1914 yılında, yuvarlak bir hesapla 5,8 milyar kadar bir ithalât fazlasının olduğunu görürüz. Tabiî, buradan çıkarmamız gereken şey, artı olan hizmet sektörüdür. Bu bilânçonun fazlası, 1912'de 4.071,2 milyon pound kadardı. Aynı şekilde ticaret bilançosundaki açığa bakacak olursak, 1914 hanesinde 4,3 milyar pound kadar bir miktar görürüz.

Böylece, 1,5 milyar poundluk son bir açık kalır ki, İngiltere bundan ancak dış gelirinin eşdeğer bir parçasını kullanarak yararlanabilirdi, geri kalanı da yerinde birikime bırakabilirdi. Bu, İngiltere'nin 1870'den 1914'e kadar yeni fon ihraç etmemekle kalmayıp, toplam mallar ve hizmetler bilanço açığını kapatabilmek için dış fonlarını çektiğini de gösterir. Hobson'un rakamlarına göre, çekilen fon 1,5 milyar pound kadardır. Bu da, varsayımsal bir yüzde dört hesabıyla yukarıda varmış olduğumuz 1,6 milyar pounda oldukça yakındır.*

Ama iki nedenden ötürü, Hobson'un rakamları benim teorime tam uygun değil:

a) Kendilerine normal banka havalesi yoluyla para ödenmemiş, dış ülkelerdeki İngilizlerin harcamalarını hesaba katmamaktadır. Oysa bu harcama ticaret bilançosu açığını yükseltirdi.

b) «Hindistan'daki hükümetin bu ülkedeki harcamalarını», yani Londra bankalarından çekilerek, Hindistan kamu hizmeti görevlilerine ödenen maaşları da, İngilizlerin hizmet ihracatı arasında saymaktadır. İngiltere'nin, Hindistan'a «iyi hükümet etme hizmeti» sağladığı kabul edilse bile (biraz komiktir bu), bu «hizmetler» in İngiltere'nin (görülen ve görülmeyen kalemler) **yerli** ürünleri arasına girebileceği su götürür. Ve, önceden de söylediğimiz gibi, üzerinde durduğumuz sorun budur: yani, **yerli** ürün, sözünü ettiğimiz dönemde gerçekten tüketimi aşarak, sermaye ihracına yol açma görevinde bulunmuş mudur?

Hobson'un rakamlarını birer birer büyük titizlikle incelemiş olan Cairncross'un elde ettiği tam sonuçlar birkaç önemsiz parçada farklı çıktı. Onun istatistikleri 1912 de değil, 1913'te son bulur. Onun hesaplamasında, 1913 yılının ihracata oranla ithal edilen mal fazlası 5.507,9 milyon pound; 1912 yılı için bu rakam, Hobson'un 5.517 olarak gösterdiğinden farklı olarak 5.363'dür. Ama Cairncross altın ve gümüşteki hareketleri de ayrı ayrı göz önünde bulundurarak 125,5 kadar bir ithalât fazlası göstermiştir. İki miktarı da toplama vurursak, Hobson'un 5.517 rakamına karşılı kCairncross'unki 5.488,5 dir, yani aralarında önemli bir fark yoktur. İki rakam dizisinin arasındaki bütün ayrımlar aynı düzeydedir. Sonuç olarak, onun 40 nolu tablosundaki durum (s. 180) şöyle ortaya çıkıyor:

1870 - 1913 dönemi için milyon pound olarak toplam

İthal edilen mal fazlası		5.507,8
İthal edilen altın ve gümüş fazlası		137,4
Mal ticaretinde toplam açık		**5.645,3**
Hizmet sektörü bilanço fazlası		
Ticaret filosu geliri	2,608,8	
Resmî hesaplarda gözükmeyen diğer	**1.457,6**	**4.066,4**
Mal ve hizmetler bilançosunda dış yatırımdan çekilen gelirlerle kapatılan toplam açık (1870 - 1913)		**1.578,9**

Burada görülen, Hobson'un hesaplarına dayanılarak bulunan 1,5 milyar pounddan ve bileşik faiz hesaplandığında ortaya çıkan 1,6 milyar pounddan pek farklı değildir. 1914 rakamları zorlama bir şekilde Hobson'un rakamlarına ve bileşik faiz hesabına eklenmiş olma-

* İthalât ihracatı aştığına göre bir dış ticaret açığı söz konusudur. İthalât fazlasının karşılığı ödenirken kullanılacak dövizin başka kanallardan sağlanması gerekir. Bugün Türkiye'de ithalât ihracatı epey aşmakta ve fark işçi dövizleriyle kapatılmaktadır. İngiltere ise söz konusu dönemde bu farkı dış yatırımlardan elde ettiği kârla kapatmaktaydı.

Yüan Şih-kay: Batılıların Çin'deki adamı

saydı, bu rakamlar daha yakın ve hattâ biraz daha yüksek olurdu. Cairncross'da bu zorlamaya raslanmaz. Öte yandan yatırım emperyalizmi teorisinden doğan «ikilem» in karşı kutbunda bulunduğumuz açıktır.

Aynı döneme ait Fransız istatistikleri pek bol olmasa da, her şey - aktif birikiminin benzer oranı, süregelen ticaret bilançosu açığı - bize şunu gösteriyor ki, aynı olayla, yani net fon ithaliyle karşı karşıyayız.[22] Olması mümkün farklar, akış yönünü ters çevirmeye yeterli değildir. İki ana kapitalist ülkeye 1900 yılından itibaren Almanya fazla sermayelerini dışa aktarmaları bir yana, ancak daha önceki yatırımlarından gelen geliri tekrar ithal ederek ticaret anlaşmalarını hesaba katmaksızın, dünyanın geri kalan ülkelerindeki sermayelerinin bir kısmını çektiler. Sınırlı tüketimleri yüzünden engellenmek bir yana, başkalarının ürünlerinin bir bölümünü de tükettiler.

1870 - 1913 yılları arasındaki emperyalizmin ünlü ikinci dönemi için bu kadarı yeterli. Ya daha önceki dönem? 1870'den önce işler çok daha belirsizdi. İstatistikler az ve güvenilir değil, değerlendirmeler ise daha da çeşitli. Keynes 1580'den beri herhangi bir net sermaye ihracını kesinlikle yadsıyacak kadar ileri gitmişti. Bu tarih, Kraliçe Elisabeth'in, Drake'in servetini Levant şirketine yatırması ve daha sonra da kârları, Doğu Hint Şirketi'nin kurulması için kullanmasının tarihidir.[23] Ama bir şey kesin gözüküyor. Küçük de olsa, herhangi bir sermaye ihracı olmuşsa, bu, 1870'den öncedir. En akla sığar açıklama, 1800'le 1850 ya da 1855 arasında küçük bir sermaye ihracının yapıldığı ve durumun 1870'e kadar kökünden değiştiğidir. Her ne halse, Britanya'nın dış ticaret bilançosu 1824'e kadar açık değildi; ve rahatça söylenebilir ki, miktar ne olursa olsun o sırada sermaye ihracı yapılmaktaydı. 1824'den sonra ticarî denge bozuldu, ama bu, getirilerin geri çevrildiği anlamına gelmeyebilir. Çünkü görülmeyen kalemler bu açığı birkaç yıl içinde fazlasıyla giderebilir ve pozitif bir ödemeler dengesi ortaya çıkarabilirdi.[24] Bundan dolayı değişimin ne zaman ortaya çıktığını kesinlikle tesbit etmek zordur; ama bu, yüzyılın ortalarına doğru olmuştur.

Moïz Çombe. Avrupalıların Kongo'daki kuklası.

GELENEKSEL TEORİNİN YANILGILARI

Finans emperyalizminin baskın ögesinin net sermaye ihraçları değil de; kaynakları ister içsel, isterse dışsal olsun, dış yatırımların düzeyi olduğu tartışılabilir. Ama bu durumda emperyalizm üzerine kabullenilmiş bütün düşüncelerimiz tekrar gözden geçirilmelidir.

1. Bu durumda emperyalizmin, sermaye ihracına yol açan, kapitalizmin içsel «aşırı - olgunlaşma» sıyla hiçbir ilişkisi kalmaz. Emperyalist yayılmanın temeli ne sermayenin fazla birikimi, ne de malların fazla üretimi olur.

2. Dış yatırımlar, tek olmasa da, emperyalizmin özünü belirleyen bir boyutu ise, İngiliz ve Fransız emperyalizminin 1914'den beri görülmemiş bir şekilde gerilediğini kabul etmek zorunda kalırız; çünkü bu tarihten sonra bu ülkelerin dış yatırım düzeyleri 1914'le kıyaslandığında önemsiz kalan bir niceliğe düşmüştü.

3. Kuzey Amerikan emperyalizminin yatırımcı rolünü eline aldığını söylemek teoriyi kurtarmaz. **Çünkü, hali hazırdaki ABD yatırımlarının miktarı, hattâ bütün ileri kapitalist ülkelerin toplam miktarı, 1914'de yalnız başına İngiltere'nin yatırımlarıyla kıyaslandığında çok önemsiz kalır. 1914 yılında dört emperyalist ülkenin yatırımlarıyla kıyaslayacak olursak, büsbütün önemsizdir.**

En iyi tahminle ABD'nin bugünkü yatırımları yetmiş milyar dolar tutar. Bu çok yüksek bir miktar gibi gözükmektedir. Ama İngiltere'nin 1914'deki dört milyar poundu, en tutucu tahminle, bugünün kırk milyar pound kağıt parasından daha değerlidir. Bugünkü değeriyle doksan altı milyar dolardır bu. Yani, **mutlak sayılarla Amerika**'nın halihazırdaki yatırımlarından çok daha yüksek bir tutardır.[25] Ama

Kwame Nkrumah. Kolonyalizmin son bulması ve sosyalist bir Afrika kurulması için çalışan Gana'lı lider

1914'deki ekonomik düzeyiyle kırk beş milyon kişiyi barındıran bir İngiltere'yle, 1970 yılının iki yüz milyon insanlı Amerika'sının tam olarak kıyaslanması pek bir şey ifade etmez. Bu yatırımlar, yatırımcı ve hatta alıcı ülkelerin ulusal gelirlerinin ışığında incelenmelidir. Böylece, şunu anlamış oluyoruz ki, İngiltere'nin 1914'deki birikmiş yatırımları yıllık gelirinin iki katı kadardı, halbuki ABD'nin şimdiki birikmiş yatırımları yıllık gelirinin yalnızca on birde ya da on ikide biridir. Eğer alıcı ulkelerin ulusal gelirleri de hesaba katılırsa, yine aynı sonuçlar elde edilecektir.

Sonuç olarak, bütün emperyalist ülkelerin 1970 ve 1914'deki toplam yatırımları kıyaslanacak olursa, 1970'dekilerin büsbütün düşük olduğu görülür. Çünkü İngiltere'nin 1914'deki dört milyarı, öbür üç yatırımcı ülkenin —Fransa, Almanya, ABD— 3.6 milyarına eklenmelidir. Oysa bugün ABD'nin yetmiş milyar dolarına eklenecek fazla bir şey yoktur.* Öyleyse, yarım yüz yıl önce İngiltere **yirmi katına** ve bütün kapitalist ülkeler bir arada **otuz beş katına** ulaşmışken, emperyalizmi (hatta bir Amerikan «süper-emperyalizm»ni) açıklamak için, dış yatırımlar üzerinde böyle ısrarla durmanın ne anlamı vardır?

4. Nasıl olursa olsun - emperyalizmin ana belirtisi ister sermaye yatırımı, ister yalnızca dış yatırımlar düzeyi olsun - 1870'den 1914'e kadar bu sermayelerin birikimiyle, aynı dönemdeki, emperyalizmin toprak fetihleri arasında bir bağ kurmak mümkün değildir. Bu yayılma, Afrika'nın paylaşılmasına, Osmanlı İmparatorluğunun parçalanmasına ve Hindiçini'nin bütünüyle işgal edilmesine yol açmıştır. Ama söz konusu dönem sırasında, hattâ ondan sonra da, bu yeni bölgeler yatırımcılar tarafından bütünüyle ihmal edildi. Yatırımın sermaye artığı aktarımı için değil, bazı gerekli ham maddeler için yapıldığı Güney Afrika, Rodezya ve Katanga bir yana bırakılacak olursa, emperyalist «kapışma» sırasında kazanılmış topraklarda yatırım hemen hemen yok gibiydi.

İngiliz yatırımlarının 1914'deki coğrafî dökümü:

Kamu kaynaklı yatırımlar	**Milyon Pound**
Kanada	514,9
Avustralya ve Yeni Zelanda	416,4
Güney Afrika	370,2
Hindistan ve Seylan	378,8
Öbür koloniler	99,7
ABD	754,6
Arjantin	319,6
Brezilya	148
Güney Amerika'nın geri kalan bölümleri	289
Rusya	110
Avrupa'nın geri kalan bölümleri	108,6
Japonya	62,8
Dünyanın geri kalan bölümleri	190,7
	3.765,3
Özel yatırımlar	250
	4.013,3

Burada ele aldığımız bölgeleri hangi yatırımlar etkilemiştir? Çok azı. «Öbür koloniler» maddesindeki 99,7 milyonun bir parçası, «dünyanın geri kalan bölümleri» maddesindeki 190,7 milyonun bir parçası ve «Özel Yatırımlar» maddesindeki iki yüz elli milyonun bir parçası.

Fransa'nın kırkbeş milyon frankından otuz milyonu Avrupa'da, geri kalan on beş milyonu da öteki kıtalarda - Afrika, Asya ve Amerika - yatırıma sokulmuştu. Afrika'nın payına düşen fazla değildi;

* Tartışmanın özünü değiştirmese de, A.B.D.'nin 70 milyon dolarına eklenecek bir şey olmaması bize abartılmış görünüyor. Shell, Unilever, gibi büyük firmalarla, büyük Alman yatırımlarıyla gene de eklenecek bir şey olması gerekir.

basit bir malî işlem olarak değil de, özel bir amaçla Mısır, Süveyş ve Güney Afrika'ya yatırılan 4.5 milyar da çıkarılırsa, Afrika kolonilerinin payı küçümsenecek derecede azalır.

Sonuç olarak, tüm kapitalist ülkelerin 1936'da Afrika'daki (Katanga, Rodezya ve Güney Afrika dışında) yatırımlarına baktığımızda aşağıdaki tabloyu elde ediyoruz:[26]

Milyon pound olarak

Nijerya	75.0	Fransız Ekvatoru	21.3
Altın Sahili	35.0	Fransız Doğu Afrikası	30.4
Sierra Leone	3.4	Togo-Kamerun	18.6
Sudan	43.4	Angola	32.0
Kenya - Uganda	46.0	Mozambik	35.0
Tanganika-Zengibar	52.0		

Başka bir deyişle, 1936 yılında tüm kapitalist ülkelerin dış yatırım tutarlarının yüzde 2,3'ü olan 392,1 milyon pound eder bu. Rodezya, Katanga ve Güney Afrika da eklenecek olursa, yüzde 7,4'e ulaşır. Crouzet yatırımcıların fazla sermaye için bir çıkış noktası bulma ihtiyaçlarının Afrika'nın paylaşılmasında rol oynamadığını söylerken haklıdır.

5. Dış çıkış noktaları arayan fazla sermaye teorisini geliştiren J.A. Hobson aynı zamanda asalak bir kapitalizm ve bir «Rantiye-Devlet» yaratan «aşırı-olgunlaşma» teorisini de öne sürmüştü. Lenin **Emperyalizm**'inde bu teoriyi kullanmıştı. Ama iki düşünce birbirleriyle çelişir. Birincisine göre, kapitalizm kendi artığını kullanamaz ve onun bir bölümünü dış yatırıma ayırır. İkincisine göre, kapitalizm hayatını dünyanın geri kalan kısmından gelen bir artıkla idare eder. Birinci durumun zorunlu olarak ikinciden önce geldiği, ikincisinin ise, Lenin'in «son aşama», Buharin'in de kapitalizmın «kokuşması»[27] diye adlandırdışı aşırı olgunluğun sonucu olduğu da iddia edilemez.*

Bir elli yıl daha «olgunlaşma» dan sonra, İngiltere ve Fransa'da hem «rantiyeler», hem de «kupon kırpıcıları» ortadan kayboldular ve Promenade des Anglais'de onların yerini alanlar etkin, doğrudan yatırımcı kapitalistler oldu... Belirli tarihî koşullar atında üretici - Devlet, Rantiye - Devlet haline gelirse, bazı başka koşullarda da (özellikle, artık, kırpılacak kupon kalmadığında) Rantiye - Devlet yeniden Üretici - Devlet haline gelir. Hiçbir uyarıda bulunmaksızın kapitalizm «çürüme»den çıkarak gençliğini ve dinçliğini yeniden kazanmakta ve Marksizmin vaktiyle yapısal olarak gördüğü ögelerin yalnızca tarihî olduğu, zamanla birbiri ardından ortaya çıkmaktadır.

* Emperyalizmın, kapitalizmin son aşaması olduğu doğrudur. Çünkü bunun ötesinde gerçekleşecek tek «üretim tarzı» sosyalizmdir. Ancak, böyle olması, bu son aşamanın çok kısa ömürlü olduğu, çok güçsüz olduğu anlamına da gelmez. Devrimciler, emperyalizmin gücünü çok iyi değerlendirmeli, bir fiskede yıkılacak kof bir güç olarak görme eğiliminden vazgeçmelidirler. Emperyalizmi ancak kitlelerin gerçek anlamdaki mücadelesi yıkabilir.

VARGILAR

1. Bu, gelirin yeniden dağılımı ya da fazla üretim ikileminin hiç bir zaman olmadığı anlamına mı gelir? Hayır, kapitalizmde her zaman saklıdır bu ve belli koşullar altında açığa çıkar. Aslında, İngiltere'de bu, 1870'den önce de, sonra da aynı derecede şiddetliydi. 1870'den sonra sendika mücadelesi ve ücretlerin yükselmesi ilerlemiş kapitalizmin bu ikilemden çıkmasına yardım etti. Ama bu gelecekte bir tekrarın olmayacağı anlamına gelmez.

2. Bu ikilem ortaya çıktığında, sermaye için değil, mallar için bir çıkış noktası ihtiyacı doğurur. Marx sermayenin fazla üretiminin enninde sonunda malların fazla üretiminden başka bir şey olmayacağını söylerken bunu çok güzel açıklıyordu. Fakat yeni sermaye çoktan oluşmuşsa, ürün de çoktan satılmıştır. Bu durumda, ne fazla üretim olur, ne de yatırım fırsatlarında bir eksiklik çıkar. Kimse sermayesini kullanmada bir zorluğa uğramamıştır.

Bununla birlikte, ürünleri satma ihtiyacının, kapitalizmi başka ürünleri ithal etme kapasitesinin üstünde ve ötesinde mal ihracına teşvik ettiği anlar olabilir. O zaman, ihraç eden ülke, eğer gerekliyse,

artığın eşdeğerini yabancı aktiflere dönüştürmeye hazırdır. Krediler satışların önünden gidip onları sürüklese bile, fazla malların ihracının bir türevi demek olan sermaye ihracı ancak böyle zamanlarda gerçekleşir. Sermaye ihracının meta ihracından önce geldiğini söyleyen Marx - sonrası düşüncenin fazla anlamlı olmamasının nedeni budur.[28] Belli dönemlerde ana mallar ihracının tüketim malları ihracından önce geldiğini söylemek ise başka bir şeydir. Bu doğrudur, fakat yine de malların ihracı söz konusudur.

3. Geri bırakılmış ülkelerin gelişmelerini önleyen sermaye ihracı değildir; Marx, Hindistan'ın İngiltere gibi bir kapitalist ülke olacağını söylerken haklıydı.[29] Tam tersine, bu ihraçların kesilmesi ve akarların geri çevrilmesi az gelişmiş ülkeler için zararlıdır. Bu geri çevirme daha önceki borçların işlemesinin yeni sermaye girişini aştığı ve buna ek olarak, orada oluşan az bir fazlanın mahallî kapitalistlerce dışarıya gönderilip kalkınmış ülkelerde yatırıma sokulduğu zaman olur. Bu durumda belirleyici faktör, Marx'ın daha önce görmesine imkân olmayan, işçi sınıfının özellikle başarılı reformist mücadelesinden sonra büyük kapitalist ülkelerde yaşama standardının hatırı sayılır derecede yükselmiş olmasıdır.

Bu, uluslararası iş bölümü ve uzmanlaşma açısından, yabancı sermayenin geri akmasının geri kalmış ülkelerin ulusal ekonomileri için en iyi durum olduğu anlamına gelmez. Fakat eğer geri kalmış ülkeler bu yatırımları elden geldiğince kullanamıyorlarsa, bunun nedeni sermayenin milliyeti değil; alıcı ülkelerin özel yapıları ve daha da önemlisi, gelişmiş ülkelerdeki piyasa ve ücretlerle kıyaslanacak olursa, kendi ücretlerinin düşüklüğü ve kendi pazarlarının darlığıdır.[30] Ulusal ya da uluslararası olsun, sermayenin aradığı kârdır ve bunu bulmak için hep aynı şekilde davranır.

Dış yatırımların ve çok-uluslu şirketlerin kötülüğünü vurguluyanlar geri kalmış ülkelerin gerçeklerinden uzaktırlar; çünkü bütün az ya da yarı gelişmiş kapitalist ülkeler, hattâ bazı sosyalist Doğu Avrupa ülkeleri istisnasız, yabancı sermaye çekmek için ellerinden geleni yaparak yatırım yönetmelikleri hazırlamakta, verilecek ayrıcalık ve bağışıklıkları çoğaltmaktadırlar.*

4. Uluslararası antagonizmler her zaman otomatik olarak sınıf mücadelesine indirgenemez. Bazan fabrikadaki antagonizmlerden ulusal antagonizmlere geçmemiz gerekir. Bu düzeyde, bir yandan, büyük uluslararası sermayeyle azgelişmiş halklar arasında; öte yandan da, beyaz yerlilerin ve onların Devletlerinin bu halkları tam olarak kolonileştirme tehditinde bulundukarı topyekûn köleleştirme ve hattâ fiziksel imha arasında ortak bir ölçü yoktur. ■

Nelson Mandela. Güney Afrika nın önemli liderlerinden biri

* Az gelişmiş kapitalist ülkelere gelen yabancı sermaye bağımlı ve çarpık bir kapitalistleşme yaratır. Sosyalist bir ülkenin yabancı kapitale başvurması bu olumsuz gelişmeye imkân tanımaz.

[1] C. Coquery - Vidrovitch: «De L'Impérialisme Ancien a l'Impérialisme Moderne: L'Avatar Colonial» (Eski Emperyalizmden Modern Emperyalizme: Kolonyal Avatar) adlı bildiri.

[2] **Africa and the Victorians** (Afrika ve Victoria Çağı), Londra, 1963, s. 17.

[3] John Strachey, **End of Empire** (İmparatorluğun Sonu), Londra, 1961; Henri Brunschwig, **Mythes et Réalités** (Mitler ve Gerçeklikler), Paris, 1960; François Crouzet, «Commerce et Empire» (Ticaret ve İmparatorluk), **Annales** No 2, Mart - Nisan 1964.

[4] **The Theory of Capitalist Development** (Kapitalist Gelişme Teorisi), New York, 1942, s. 303.

[5] Ne bu bölgeler, ne de emperyalizmin («yatırım emperyalizmi» diye adlandırılan) genel olarak bu ikinci evresinde ele geçirilen yerler finans kapitalizmi için gözde alanlar değildiler. Bundan başka, kolonyal yağmalamanın öncüsü olan İngiltere özellikle o sıralarda, kartellerin ve başka kapitalist birleşme biçimlerinin ülkesi olmaktan uzak-

tı. «Tam tersine», diyor Sombart, «bu olaylar, siyasal egemenliği olsun olmasın, emperyalist yayılma eğilimi göstermeyen İsviçre gibi bazı ülkelerde gözlendi». (**L'Apogée du Capitalisme**, Paris 1932, Cilt I, s. 90).

[6] Deyimler emperyalizmin kolonyal evresini betimlemek amacıyla Coquery - Vidrovitch tarafından kullanılmıştır.

[7] Lumumba'nın bu yardım isteği tam açıklığa kavuşmamıştır. O sıralarda Kinşasa'daki Bölgesel Hükümet'in Başkanı olan Kamitatu'ya göre Belçika askerlerinin saldırısına karşı Sovyetler Birliği'nden acele bir askerî müdahale talebinde bulunan 1960 Temmuz'undaki ünlü telgraf olayı bütünüyle düzmeceydi. Ona göre hiçbir zaman gönderilmemiş olan bu telgraf heyecanlı bir arkadaş tarafından yalnız bir taslak olarak yazılmış bir mesajdı. Lumumba'nın özel sekreteri Damien Kandolo sonraları metni çalmış ve arkadaşları olan Mobutu ve Bamboko'ya vermişti, onlar da sırası gelince yazıyı Amerikalılara geçirmişlerdi. (Cléophas Kamitatu, **La Grande Mystification du Congo - Kinshasha** —Büyük Kongo - Kinşasa Aldatmacası— Paris, 1971, s. 56) Öte yandan, kesin olan bir şey varsa, o da, Lumumba'nın Ruslarla muhatap olmadan önce Amerikalılardan dilekte bulunması, ama bunun karşılıksız kalmasıydı. Son olarak, Lumumba için ölümcül sonuçlar getiren, Birleşmiş Milletler'e yapılan resmi istek vardı.

[8] **Le Monde**, 7 - 8 Ocak, 1962.

[9] Burada yanlış anlama olmasın. Çombe'ye finans emperyalizmi tarafından saldırılmış olması onun tarihte ilerici bir rolü olduğu anlamına gelmez. Tam tersine, eşi görülmemiş bir tarihî konjonktürde, bu ilerici rolün uluslararası yüksek finans tarafından oynandığı anlamına gelir. Çombe, bütünüyle bir köleleşme tehdidini ve sonradan Kongo halkının başına belâ olacak bir imha hareketini temsil ediyordu. Ve Kafa Afrika'nın tepesinde böyle bir belâ hâlâ dolaşmaktadır. Bu tehdit beyaz yerlilerden gelmektedir. Kıyaslayacak olursak Çombe'nin dalaştığı uluslararası yüksek finans Afrika'nın bu kesimi için daha az tehlikeliydi; yine de öyledir. Bu açıklama gerekli, çünkü, bir zamanlar Paris'de görüşlerimi açıklarken oturumdakilerden birisi beni, Çombe'yi «iyi insan», Lumumba'yı ise «hain» olarak göstermekle suçlamıştı.* Söylediklerimden hangisi böyle bir yanlış anlamaya yol açtı, bilmiyorum. Aslında düşündüğüm bunun tam tersiydi. Çombe tam anlamıyla bir haindi. Lumumba'nın durumu ise oldukça karmaşıktır. Gerçek toplumsal sınıflar olmadığında, yapay olarak bir araya getirilmiş ve oluşturulmuş olan devlet mekanizması kendi başına bir amaç olur; partiler zümre, parti liderleri de kabile başkanları olurlar. Lumumba da böyle biriydi. Beyaz yerlilerin artan baskılarına karşı yüksek finansla bir ittifak politikasına girmek hainlik demek değildi. O koşullarda, Kongo halkının hayatî çıkarı, mümkün olan tek kurtuluş yoluydu. Bana karşı öne sürülen başka bir iddia da, belli koşullar altında finans kapital daha az tehlikeli ve beyaz yerliler bir numaralı düşman olsalar bile, bunun kısa dönemli bir seçim olacağıydı. Benim buna cevabım açıktır: eğer sorun ölüm - kalım sorunuysa, uzun dönem diye bir şey olamaz.

[10] Burada verilenler, **Union Minière** hisselerinin çok revaçta olduğu ve şiddetli bir tahkimin fiyatları Brüksel Borsası'yla hemen hemen başabaş götürdüğü Paris Borsası'na ait fiyatlardır. Elisabethville'in Birleşmiş Milletler askerlerince ele geçirilmesinden sonra, bu hisseler 110'dan 117'ye yükseldi. Ertesi gün, 4 Ocak 1963'de, Jadothville'e girildiğinin bildirildiği sırada, maddî zarara ve bölgesel maden çalışmalarının aksamasına rağmen, 121'e doğru bir çıkış oldu. 10 Ocak 1963'de 125'e kadar vardı ki, bu sırada Kolwezi'deki madencilik kuruluşları ve hidro-elektrik barajlar paralı askerler tarafından mayınlanmıştı. 16 Ocak 1963'de Kolwezi madenleri ve barajlar hâlâ tehdit altında bulunuyorken, Çombe'nin teslim olduğunun hemen açıklanmasından sonra, **Union Minière** hisseleri 125.50'den 132.90'a fırladı. Ayın on sekizinde 140'a yükseldi. Bu sıralarda sabotaj tehditleri sür-

* Tarihî süreç içinde iki karşıt gücün ille de biri mutlak ilerici, öbürü mutlak gerici olmak üzere rolleri paylaşmaları gerekmez. İlerici çizgi, proletaryanınkidir. Burjuva ve küçük burjuva çizgilerinin ilericiliği (ya da gericiliği) belirli görecelikler çerçevesinde kabul edilebilir. Tarihi böyle akla karaya bölmek eğilimi bizim hareketimizin geçmişinde de çok görülmüştür. Örneğin, Namık Kemal haklı sayılıp Abdülhamit karalanmış, sonra Namık Kemal'in sanıldığı kadar «ilerici» olmadığı anlaşılınca Abdülhamit övgüleri başlamıştır. Oysa devrimcilerin bu gibi konularda bu çeşitten tavır almaları için hiç bir gerek yoktur.

Çombe-Lumumba karşıtlığı daha da açıktır. Elbette Lumumba ilerici bir çizgiyi temsil etmektedir. Ama burada unutulmaması gereken bir nokta da bunun ilerici çizgilerden yalnızca biri olması, muhtemelen de en doğru çizgi olmamasıdır.

mekteydi. 21 Ocak 1963'de BM gücü Kolwezi'ye girdi; burası Çombe'nin son kalesiydi. Hisseler 150'yi bulmuştu. Ertesi gün, 160'a kadar çıkmışlardı.

[11] **Le Monde**, 9 Ocak, 1963.

[12] Belçika Katolik İşverenler Konfederasyonu Genel Sekreteri J. de Staerke 1959 yılında şunları yazarken, ne söylediğinin farkındaydı: «Yapılması gereken, Belçika'yla iyi ilişkiler içinde, Kongo'yu yavaş yavaş bağımsızlığa doğru götürmektir. Eğer bu iyi ilişkileri korumak için teknik olarak gereken zamandan daha önce bağımsızlığı bağışlamak gerekliyse, bunu yapmakta tereddüt göstermemeliyiz.» J. de Staerke'nin sözünü ettiği «iyi ilişkiler» göçmenlerin ayrılma fesatlarının tehdidi altındaydı. Başka zamanlar, tam tersine, göçmenlerce duyulan bu aynı korku, anavatanların kolonilerine daha bir sarılmalarına ve bağımsızlık sözünü ertelemelerine yol açıyordu. Örneğin, savaş sonrası hükümetinde yer alan ve koloni yönetiminde sorumluluk isteyen görevler yapan Fransız Komünistleri bu ayrılma tehlikesini gördüler. Suret - Canale, Fransız Komünist Partisi'ni, bağımsızlık düşüncesini o zaman ortaya atmamakla suçlayanlara karşı uygun bir cevap vererek, yerli halkın herhangi bir politik kuruluşu olmadan verilecek bağımsızlığın ayrılma olacağını ve Güney Afrika ya da Rodezya tipi Beyaz Devletler'in kuruluşu anlamına geleceğini belirtti.

[13] **a.g.e.**, s. 53.

[14] Albert Demangeon, **L'Empire Britannique** (Britanya İmparatorluğu), Paris, 1923, s. 217. Emperyalist İngiltere'nin oradaki göçmenlere böylesine sert davranması elbette insanlığa hizmet için değildi. Protestan misyonerlerinin açtığı «Bantu halkının korunması» kampanyası, İngiliz emperyalizminin Boerler karşısında kuvvet kullanma politikasını haklı çıkaran —ekonomik nedenlerce belirlenmişti bu— aldatıcı bir bahaneydi.

[15] George Bennett, **The Concept of Empire** (İmparatorluk Kavramı) Londra, 1962, s. 376.

[16] **Empire and Commerce in Africa** (Afrika'da İmparatorluk ve Ticaret) Londra, 1920, s. 334 - 5, 356 - 8.

[17] Umarım bu konu, **Unequal Exchange** (Eşitsiz Mübadele) Londra, 1972 adlı kitabımda yeterince açık anlatılmış olsun. Bu teorinin üzerinde burada durmaya imkân yok.

[18] Tanzanya'yı teorime en ters bir örnek olarak aldım. Bunu yapmamın nedeni, Tanzanya'nın kendini Batı Dünyası'ndan ayrı tutacak ölçüde tarafsız bir tutumu benimsemiş olmasıdır.* Kenya ya da Uganda'yı örnek alsaydım, kıyaslama çok daha çarpıcı olacaktı. Bu iki ülke de mümkün olduğu kadar İngiliz kalmıştır. İngiliz malı alırlar, sigorta, ticaret, bankacılık işlerini İngilizlerle görürler. İngiliz sermayesince tam bir kolonileştirmeye uğratılmalarına rağmen Avustralya ve Yeni Zelanda için durum böyle değildir. Bugün her şeyden çok Amerikalı olan Kanada için ise büsbütün böyle değildir. İlkel deyimlere başvurmasına ve yalnızca ayrılma düşüncesinin doğmasından önceki Avrupa firmalarının sermayelerinin kuruluşlarındaki farklılıkları ele almasına rağmen, L. Woolf, kazanılmış toprakların İngiliz endüstrisi için ham madde kaynağı olarak işletilmesi konusunda bildirimde bulunmuş olan Chamberlain ve William Mackinnon üzerine yaptığı yorumda gerçeğe yaklaşmaktadır. Şöyle diyor: «Batı Afrika kıyılarındaki hurma sorununda görüldüğü gibi, ancak ham maddelerin yerlilerce üretildiği yerlerde böyle bir şey mümkün olabilir. Doğu Afrika'da olduğu gibi, ham maddelerin İngiliz kapitalistlerince üretildiği yerlerde anonim şirketler ve büyük toprak sahipleri, Avrupa Devleti'nin bu Avrupalı uyrukları, ürünlerinin en pahalı pazarda satılmasına engel olunmaması için özel dikkat göstermektedirler.»

[19] Daha geçen gün —24 Mart 1971'de— Lüksemburg radyosunun kendisiyle yaptığı bir konuşmada, General Salan, «Fransız Cezayir» özleminde Cezayir'i «Rodezya gibi, yalnız ırk ayrımı olmadan» görmek istediğini bildirdi. Ne büyük saflık! Çünkü eğer Cezayir, Rodez-

* Bilindiği gibi Tanzanya «bağımsızlık» kazanmış Afrika ülkeleri arasında oldukça «sol» bir rejime sahip bir ülkedir.

ya'nın İngiliz olduğu kadar Fransız kalacak idiyse, Fransa'nın buna karşı çıkmasına hiç şaşmamalıydı General!

[20] S. H. Frankel, **Capital Investment in Africa** (Afrika'da Sermaye Yatırımı) Oxford, 1938, s. 6. Bugün en güvenilir olarak sözü edilen rakamlar bunlardır. Lenin'inkiler bunlardan pek farklı değildir, ama kendisinin de belirttiği gibi, yaklaşıktır. Örneğin, 1914 yılında 75 - 100 milyar frank veriyor, bu da 3 - 4 milyon pound eder, fakat kesin hesaplamalarda açık verebilir bu fark. Kitabını 1916 yılının ilk yarısında yazdığından belki elinde yalnızca tahminler vardı, yeterli istatistiklere sahip değildi. Yani, Frankel'in dört milyar poundunu kabul ediyorsak, bu miktar Lenin'ın gösterdiğinin tavanıdır ve bizim karşı çıktığımız teoriye en uygun rakamdır.

[21] C. K. Hobson, **The Export of Capital** (Sermaye İhracı), Londra, 1914, s. 170 - 204; A. K. Cairncross, **Home and Foreign Investment** (İç ve Dış Yatırım), Cambridge 1953, s. 176 - 80.

[22] Fransa'nın 1875 ile 1913 arası toplu ticaret dengesi açığı 25,187 milyon franktı, yani bir milyar pounda yaklaşık.

[23] J. M. Keynes, **Essays in Persuasion** (İkna Edici Denemeler), Londra 1930.

[24] François Crouzet'nin görüşüdür bu. **L'Economie du Commonwealth** (Commonwealth Ekonomisi), Paris 1950.

[25] Doların son devalüasyonundan önce, 1971'in başında geçerli olan kambiyo rayici kullanılmıştır.

[26] S. H. Frankel, **Capital Investment in Africa** (Afrika'da Sermaye Yatırımı), s. 158.

[27] Lucien Laurat'nın dediği gibi, ölümden önce başlayan «kokuşma» tuhaf bir şey!

[28] Eğer bazı Marksistler, Ekonomi Politik'in «ötesine geçmek» yerine «kıyısından dolanmak» eğilimine sahip olmasalardı, bu basit önermeyi de unutmazlardı - yani sermaye ihracının **ödenmemiş** malların ihracından başka bir şey olmadığını. Ülkeler arasında sermaye transferinin bundan başka hiçbir yolu yoktur.

[29] Lenin şunları yazdığı zaman bu görüşü paylaşıyordu: «Sermaye ihracı ihraçta bulunulan ülkelerdeki kapitalizmin gelişimini etkiler, büyük ölçüde hızlandırır. Sermaye ihracı, belli bir dereceye kadar, sermaye ihraç eden ülkelerin gelişimini yavaşlatır gibi olsa da, buna karşılık kapitalizmin yeryüzündeki gelişimini derinleştirir ve yayar. (Üç ciltlik **Seçme Eserler**, Moskova 1967, Cilt I, s. 725 - 6)

[30] Bu soruna, **Unequal Exchange** (Eşitsiz Mubadele) de ayrıntılarıyla değinilmiştir. Bu yüzden burada fazla üzerinde durulmayacak.

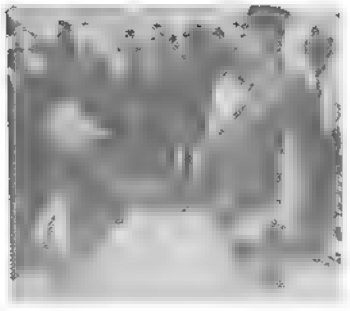

Cezayir'deki başkomutan General Salar, De Gaulle'ü karşılıyor. 195

Emmanuel'in Yazısı; Anti-Kolonyalizm ve Anti-Emperyalizm Üzerine

Emperyalizm, 1960 sonrası Türkiye'sinde en çok sözü geçen kavramlardan biri. Bu dönemde, konu ile ilgili kitap ve yazıların bir kısmı Türkçeye çevrilmiş olmakla birlikte, tartışmaların ağırlığı politik sloganlar düzeyinde gerçekleşmekten de ileri gitmemiş; emperyalizmin, özellikle Türkiye'nin özgül belirlenişi içindeki yerinin saptanması yolunda ciddî bir mesafe katedilmemiştir. A. Emmanuel'in yazısı bu boşluğun doldurulmasına önemli bir katkı yapacak ve sorunun, serinkanlılıkla, her türlü dogma ve önyargıdan uzak tartışılmasını sağlayacak bir altyapının ilk taşlarından biri olarak kabul edilebilir. Emmanuel, Marksist İktisat üzerinde yoğun çalışmalar yapmış ve dış ticaret konusunda uzmanlaşmış bir kişi. «Eşitsiz Mübadele» *(L'échange inégal)* adlı yapıtı, dış ticaret konusunda yayımlanmış en kapsamlı Marksist analizdir.

Geçen sayımızda, E. Laclau'nun yazısını açıklarken emperyalizm olgusuna da sık sık değinmiştik. Emmanuel'in yazısı, emperyalizm ile ilgili çeşitli görüşleri daha sistematik olarak okura sunma çabamızda yeni bir adım oluyor.

KOLONYALİZM VE EMPERYALİZM

İlk sorumuz şu olmalıdır: Kolonyalizm, emperyalizmin «yapısal» bir özelliği midir, yoksa «tarihî» bir özelliği midir? Emmanuel bu soruya kesin bir açıklık getiriyor: hem de emperyalizm tartışmaları içinde en çok ihmâl edilen «beyaz göçmenler» unsurunu da analizine dahil ederek. Evet, Kolonyalizm, emperyalizmin, bir yanda kapitalist ülkelerin iç çelişkileri öte yanda kapitalist ülkeler arasındaki rekabet sürecinde oluşan tarihî bir özelliğidir, ama aynı zamanda tarihî zorunluluğudur da.

Kapitalizm dünya tarihinde yeni bir olay, ama koloni ve imparatorluklar çok eski birer olgu olduklarına göre, neden kapitalist emperyalizmin belirli bir tarihî dönemde kolonyalizme döndüğünü anlayabilmemiz, her şeyden önce bizzat kapitalist üretim tarzını öteki üretim tarzlarından *ayırdeden* unsurları bilmemizi gerektirir.

Kapitalizmi daha önceki üretim tarzlarından ayıran temel özelliklerden biri, *sömürü*'nün piyasa ve fiyatlandırma (değer) mekanizmaları aracılığıyla iktisadî bir süreç sonunda gerçekleşmesidir. Derebeylik, köleci toplum, Asya üretim tarzı, v.b. bütün öbür üretim tarzlarında ise, sömürü, artık-ürünün cebir kullanılarak ve iktisat-dışı yollarla üreticiden alınması yolu ile oluyordu. Marx, emek değer teorisi aracılığıyla, kapitalist dolaşım mekanizmasının sömürü olayını nasıl gizlediğini açıkça ortaya koymuştur.

Kapitalizm öncesi üretim tarzları içinde oluşan imparatorluklarda (İspanya, Osmanlı İmparatorlukları) artık-ürünün toprak rantı ya da vergiler halinde iktisat-dışı mekanizmalarla toplanarak merkeze aktarıldığını biliyoruz. Hattâ İngiltere için bile on sekizinci yüzyıl sonlarında durum çok farklı değil: Amerikan kolonileri ile çıkan çatışmanın altında İngiltere'nin kolonilere ödetmek istediği vergiler yatıyor. Ancak, kapitalist ilişkilerin güçlendiği İngiltere'de aynı anda bir ikilik de göze çarpıyor. On dokuzuncu yüzyıl başında İspanyol Fransız büyük armada'sını yenerek Güney Amerika'daki İspanyol sömürgelerine bağımsızlık yolunu açarken İngiltere'nin buralarda yeni fetihlere girişmediğini; çünkü bu ülkelerin bağımsız, yani İngiliz ticaretine açık olmalarının İngiltere için yeterli olduğunu görüyoruz. Çünkü, kapitalizm için önemli olan, meta üretiminin engelsiz gerçekleşmesidir, yoksa artık-ürünün iktisat-dışı yöntemlerle toplanması değil.

Emmanuel de, on dokuzuncu yüzyıl sonu kolonyalizm patlamasını yukarıda yazılanlarla tutarlı iki neden çerçevesinde topluyor:

a) Kapitalist üretim ilişkilerinin yaygınlaşmasıyla, sermayenin sömürüsünden kaçan halk yığınlarından bir kısmının azgelişmiş bölgelere yerleşerek, oralarda sermayenin «uç-beylikleri»ni kurmaları (Osmanlı İmparatorluğunda İskân ve Rumelideki sipahilik, farklı bir düzeyde olmakla birlikte, bu süreçle benzerlikler gösteriyor);

b) Kapitalizmin eşit-olmayan gelişimi içinde kapitalist ülkeler arasındaki rekabetin, her birini ötekilerinin pazarlarını çalmasına karşı tedbir almaya zorlaması.

EMPERYALİZM VE SERMAYE

Gerek yukarıdaki analiz ve gerek Emmanuel'in makalesinin ikinci kısmında ele aldığı «yatırım emperyalizmi» kavramı, bizi kapitalizm-emperyalizm ilişkisini yeniden gözden geçirmeye zorlamaktadır. Bu amaçla, şu soruyu soracağız:

Emperyalizm, kapitalizmin «tarihî» bir özelliği midir, yoksa «yapısal» bir özelliği midir?

Devrimci teoride bu ilişkinin yapısallığı genellikle savunulmuş ve bu yapısallığın mekanizmaları aranmıştır. Emmanuel, Emperyalizmin, kapitalizmin iç-

sel dinamiğinin *yapısal* bir sonucu olarak kabul edilen tüketim yetersizliği (sermaye ihracı) ile bağlantısı olmadığını eldeki mevcut istatistiklere dayanarak ispatlıyor. Bu durumda geriye kalan tek unsur, Emmanuel'in «Eşitsiz Mübadele» adlı kitabında da önerdiği gibi ticaret akımları ve pazarın büyüklüğü olmaktadır.

TEZ: Emperyalizm, sermaye ilişkilerinin evrenselleşmesi sürecidir.

Sorunu bir artık transferi olayı olarak düşündüğümüz sürece, üretim güç ve ilişkileri dünya çapında süratle değişirken bizzat bu transferin yön ve oluşumu değişeceğinden, emperyalizme «tarihî» bir nitelik atfetmemiz kaçınılmazdır. Halbuki, son yüzyılın tarihi, somutlaşma biçimindeki büyük değişikliklere rağmen emperyalizmin temel niteliklerinin süreklilik ve bütünsellik içinde devam edegeldiklerini göstermektedir.

ÇIKARSAMA: «Tarihî» olan («yapısal» olmayan), emperyalizmin belirli bir tarihî an ve yerdeki somutlaşma (üst-belirlenme) şekil ve mekanizmalarıdır.

Şu halde, somutlaşma biçimlerinden hareketle, emperyalizmin ancak tarihî oluşumuna varabiliriz. Fakat bu durumda özü daima elden kaçıracağız.

Şimdi de yukarıdaki teze açıklık getirmeğe çalışalım. Kapitalist ülkelerin gerek birbirleriyle ve gerek geri kalan dünya ile olan ilişkileri, sermayenin kendini yeniden üretmesi sürecinin gerekleri içinde gerçekleşir. Ancak burada söz konusu olan sadece sermayenin bir iktisadî büyüklük olarak kendini üretmesi (artık-değerin elde edilmesi) değildir. Asıl önemli unsur, sermaye-emek ilişkilerinde somutlaşan bir dizi insan ilişkisinin yeniden üretilmesidir. Üretim güçlerinin daha üstün bir gelişme düzeyine tekabül eden kapitalizm, kendi kendini yeniden üretme sürecinde başka bütün (geri) üretim ilişkilerini yok eder. Şu halde, emperyalizm ne sermaye ihracı ne de artık transferidir; emperyalizm her şeyden önce ve her zaman sermaye ilişkilerinin ihracıdır.

Sorunu bu şekilde koyunca, emperyalizm tarihini de dönemlememiz mümkün olacaktır. Kronolojik (aynı zamanda teorik) olarak ilk dönem, emperyalizmin «taarruz» dönemi diyebileceğimiz dönemdir. Bu dönemde, ülke içinde kapitalizm - öncesi kalıntıları büyük ölçüde temizlemiş olan sermaye, dünyanın fethine çıkar. Daha önce durağan feodal topluma getirdiği dinamiği şimdi de bütün dünyaya getirecektir: emperyalizmin ilk aşaması, bütün dünyada üretim güçlerinin hızla gelişmesi sonucunu doğurmuştur. Kolonyalizm ise, bu süreç içinde emperyalizmin aldığı tarihî şekilden ibarettir.

İkinci dönem, «savunma» dönemidir. 1917 Ekim İhtilâli sonucunda, o ana kadar sadece emperyalist ülkelerin içsel sorunu olan sosyalizm, kapitalizmden üstün bir üretim tarzı olarak somutlaşmaya başlamıştır. Emperyalizm kendi çelişkisini içinde taşıyan yeni bir aşamaya varmıştır: bir yandan azgelişmiş ülkelerin üretim güçlerinde hızlı gelişmeyi sağlayacak sosyalist üretim tarzı ile mücadele ederken, aynı anda bu ülkelerdeki kapitalist gelişmeyi de hızlandırmak zorundadır. Günümüze uzayan bu yapı, sermaye ilişkilerinin yeniden üretiminin *politik düzeyde* gerçekleştiği bir emperyalizmi oluşturmaktadır.

Burada bir noktayı belirtmekte yarar var. Yukarıdaki tezler, sömürü ya da emperyalistler arası rekabet gibi unsurların önemsiz olduğu anlamına gelmemelidir. Bunlar, «tarihî» belirlenişi etkiler ve giderek tek tek ülkeler için belirleyici dahi olabilirler. Ama, kapitalizmin evrenselleşme süreci olan emperyalizmin belirleyicileri değildirler.

SONUÇLAR

Yukarıdaki analiz bir adım olarak kabul edilmelidir. İlerki sayılarımızda, bu doğrultuda daha ayrıntılı ve kapsamlı çeviriler ve yazılar yayımlamayı umuyoruz. Ancak, bu haliyle de hi, yukarıdaki tezlerin devrimci pratikle yakından ilgili bazı sonuçları vardır.

1. Anti-kolonyal savaş ile anti-emperyalist savaşı ayırdetmeliyiz. İlki, ister Osmanlı İmparatorluğu gibi, üstün bir üretim tarzına karşı mücadele etmeye çalışan geri bir emperyalist düzenin son kalıntıları tarafından yapılsın, ister Boer'ler gibi bir «uç-beyliği»nin İngiliz İmparatorluğuna karşı direnmesi olsun, hiçbir zaman emperyalizmin özüne, yani sermaye ilişkilerinin dünya çapında yeniden üretilmesine karşı değildir. İkincisi ise, mutlaka, kapitalizmden üstün bir üretim tarzının (sosyalizm) kurulmasını amaçladığı ve bu şekilde *politik olarak* sermayeye en büyük darbeyi indirdiği içindir ki kana bulanır.

2. Emperyalizmin, azgelişmiş bir ülkede *mutlaka* en «gerici» unsurlarla işbirliği yaptığı, kapitalizmin geliştirilmesi için *mutlaka* emperyalizme karşı mücadele verilmesi, yani millî burjuvazinin desteklenmesi gerektiği görüşü, bazı somut olgulara pek uymamaktadır. Bu, olsa olsa, içerideki egemen sınıfların işine yarayan bir tutumdur. Sermaye ilişkilerinin yeniden üretilmesi ve bunların sosyalizme karşı korunması sürecinde emperyalizm her zaman «millî burjuvazi»nin yanında savaş vermiştir ve verecektir. ■

AUBREY HERBERT

Talât Paşa

Çeviren BİNGÖL ERDUMLU

Talât Paşa ile 1908 Türk Devriminden sonra, iktidara gelişinin ilk günlerinde karşılaştım. Daha sonra ikbal ve düşkünlük günlerinde de gördüm. Onu, güçlü kişiliğinin bütün enerjisini Türk İmparatorluğunu Osmanlılaştırmak sorunu üzerine yoğunlaştırdığında; ve sonraları, Arnavut isyanının sağladığı tecrübenin hemen ardından, ülkesi için tek umudun, Arnavutluk ve Arabistan gibi eyaletler için adem-i merkeziyetçilik ve özerklikte* olduğu sonucuna vardığı sıralarda tanımak fırsatını bulmuştum.

Mütarekeden bir süre sonra, Baş Sansürcü* hâlâ tahtında otururken, Talât Paşa'dan Ermeni Kıyımından sorumlu olmadığını, bunu ispat edebileceğini ve ispat etmeyi çok istediğini bildiren bir mektup aldım. İngiltere ile Türkiye arasında iyi ilişkilerin her iki ülke halkının çıkarları açısından esas olduğunu yazıyor ve beni, benim seçeceğim herhangi bir tarafsız ülkede buluşmak üzere davet ediyordu. Bu mektubu almak beni oldukça irkiltti; mektubu, şüphe götürmez dürüstlüğü ile ünlü, seçkin bir kişiye götürdüm.

«Bu mektubu dinlemenizi isterim», dedim ve kahvaltısını yaparken, mektubu ona tercüme ettim. Mektubun imzasını okuduğumda, şüphe götürmez dürüstlüğe sahip kişi, sanki akrep sokmuşcasına yerinden sıçradı.

«Beni bu işe neden katmak istedin? Bu işin dışında kalsam daha iyi olmaz mıydı? Düşman ile haberleşmek yasalara aykırı bir şeydir.» Yüksek itibarından faydalanmak istediğimi söyledim. Karanlık işlere giriştiğimde yanımda güvenilir kişilerin olmasını istiyordum. Gelgelelim, sorunla ilgili lehte ve aleyhte olan hususları görüştükten sonra, Talât Paşa'ya, Ermeni Kıyımından kendisinin sorumlu olmadığını öğrenmenin beni çok memnun ettiğini, fakat o sıralarda karşılaşmamızın bir yarar sağlayacağına pek inanmadığımı yazdım.

1921 Şubat'ında, Sir Basil Thomson kendisini Scotland Yard'da görmemi istedi.* Konuşmamızda, Talât Paşa ile buluşmak üzere derhal Almanya'ya gitmemi söyledi. Sir Basil'e, gitmeye hazır olduğumu, ancak Mr. Lloyd George'a ve hükümetinin iyi niyetine güvenim olmadığını söyledim ve ondan talebini yazılı hale getirmesini istedim; o da bu isteğimi yerine getirdi.

Almanya'nın Hamm şehrine 26 Şubat'ta vardım. Burası sefil bir endüstri şehriydi ve sanki bir yığın hayatından bezmiş adam burada oturuyordu. Almanya bende, genellikle, savaş bittikten sonra savaş alanında edinilen izlenime benzer bir izlenim uyandırdı —çabalar sona ermişti ve geriye kalan tek iş ölüleri gömmekti. Talât bana, yola çıktığını bildirdiği, altında adı bulunmayan bir telgraf gönderdi ve o akşam saat 9'da bulunduğum yere vardı. «Ah!» dedi, «son görüştüğümüzden beri ne kadar da çok olay geçti». Ben daha önce yemek yemiştim, onun için yanında getirdiği azığı yatak odamda yedi.

Çok zayıflamış, eski yakışıklılığının yerine uğursuz bir görünüş gelmişti; siyah saçları kırlaşmaktaydı; gözleri çok parlaktı, alaca karanlıkta vahşi bir hayvanın gözleri gibi ışıldıyordu. Tavırlarındaki çelebilikte bir değişiklik olmamıştı. Kılığı düzgün ve zarif, ama açıkça yoksuldu.

* Ademi merkeziyetçilik, İttihat ve Terakki'nin politik hasmı olan Hürriyet ve İtilâf Fırkasının başlıca önderlerinden Prens Sabahattin'in teziydi ve İngiliz tezine yakındı.

* Savaş sırasında mektuplar sansürden geçiyordu. Yazar, Talât'dan mektup almasının casusluk şüphesi uyandırmasından korkuyor. Onun için de mektubu güvenilir bir kişiye götürüyor. Ayrıca, o zamanki hükümetle yazarın arasının pek iyi olmadığı anlaşılıyor.

* 1912'de Ankara hükümeti temsilcisi Bekir Sami Londra'ya geliyor. Bunun üstüne İngiliz hükümeti Talât Paşa ile de temas kurma gereğini duyarak yazarı bu işle görevlendiriyor.

Geleceğe yönelik planlarımızı tartıştık ve ben «Paşam, siz Türkler, benim sizinle buluşmam için seçtiğiniz yerler konusunda çok düşüncesizsiniz. İlk önce Çanakkale, şimdi de bu, sizinle benim neredeyse bir anıt kadar bariz olduğumuz berbat Hamm kasabası. Bir çakıltaşını kumsalda ya da bir çiçeği bahçede saklamak gerektiği ilkesine göre, size, kendimizi kalabalığın içinde kaybedebileceğimiz başka bir yere gitmemizi önereceğim.» Talât, «Nasıl istersen, yarın Düsseldorf'a gideriz» dedi.

O gece ikimiz de yorgunduk, pek fazla konuşmadık, fakat kısa görüşmemizde açık ve tarafsız bir şekilde konuştu. Büyük bir felâketten sonra, kendi durumu hakkında hüküm veren, sorumluluklarından acı bir gülümseme, kazançlarından ise biraz kayıtsızlıkla sözeden bir insanı andırıyordu. O her zaman, Ermeni'lerin kökünü kazıma girişimine karşı olmuştu; bu zaten imkânsızdı ve böylesine yöntemleri benimseyen bir ülke, uygarlıkla kendisi arasındaki bağları da kopartmış olurdu. İki kere bu siyasete karşı çıkmıştı, fakat dediğine bakılırsa, ikisinde de Almanlar tarafından yenilgiye uğratılmıştı. «İngiltere'den madalyonun ancak bir yüzünü görebilirsiniz» dedi. «İrlanda'da olup bitenleri bilmiyorum, duyduklarımın hepsine de inanmıyorum, ama şüphesiz ki Sinn Fein Hareketi üyelerine karşı çok sert davranıyorsunuz,* hem sonra, ne de olsa, bizim Ermenistan sorununa kıyasla, sizin İrlanda sorununuz nedir ki? Hiçbir ulus savaşa girip arkadan hançerlendiğinde buna rıza gösterebilir mi? Eğer İngiltere'nin dört bir yanında, savaş boyunca, size karşı savaşan Sinn Fein bölgeleri bulunsaydı ne yapardınız?» Azınlıklara en genişletilmiş biçimi ile özgürlük vermeye taraftar olduğunu, kendisine yapılan her öneriyi memnuniyetle dikkate alacağını söyledi.

«Hatırlayacaksınız,» dedi, «yıllarca önce, sizden Lord Milner'e başvurmanız ve ona Ermenistan genel valisi olmasını rica etmenizi istemiştim. Kendimize çeki düzen vermemiz gerektiğini, yoksa mahvolup gideceğimizi farketmiştim ve şunu da biliyordum ki, herkes bize karşıyken bütün dünya ülkemizi sömürmek için pusuda beklerken, derlenip toparlanmamız mümkün değildi. Fakat sizin hükümetiniz, doğu veya yanlış Rusya'ya karşı belirli bir politika tespit etmişti ve Türklerin hizmetine giren İngilizlere hiçbir destek sağlamayacaktı; ya da daha doğrusu, Petrograd'ın hoşuna gitmeyecek hiçbir şeyi yapmaya niyeti yoktu. Siz İngilizler bu meselede kendinizi sorumluluktan kurtaramazsınız. Biz Jön-Türkler hemen hemen Türkiye'yi size sunduk, siz ise bizi reddettiniz.* Bu durumun şüphe götürmez bir sonucu. Başbakanınızın müttefikleriniz olarak ele almakta ısrar ettiği Hıristiyan azınlıkların mahvı oldu. Eğer biz sizinle savaşırken, Rumlar ve Ermeniler sizin müttefikleriniz olacaksa, Türk hükümetinin onlara dostça davranmasını bekleyemezsiniz.»

Ertesi sabah Düsseldorf'a hareket ettik. İstasyona doğru yürürken iktidarın, insanlar için dünyadaki en aziz şey olup olmadığını sordum. O, iktidar sahibi olmanın, bildiği en aziz şey olduğunu, hiçbir şeyin onunla kıyaslanamayacağını; fakat bu güzel şeye gereğinden fazla sahip olduğunu, geçmişte olduğu şekilde gelecekte de bunun sıkıntısına katlanmaya pek istekli olmadığını söyledi. Bir anlaşma için çok arzulu görünüyordu; Mustafa Kemal'le ve Türkiye'de gerçekten yetki sahibi olanların hepsiyle teması bulunduğundan, böyle bir anlaşmayı sağlayabilecek durumdaydı.*

Boş bir ikinci - sınıf kompartımana girdik, fakat tren istasyondan ayrılırken, bir Alman mühendisi de bizim kompartımana girdi. Talât, Türkçe olarak, «Almanya'da Fransızca konuşamayız, çok antipati toplar, ben ise, İngilizce bilmiyorum. Bu bakımdan en iyisi Türkçe konuşalım,» dedi. Buna «Türkçe'yi hayli unuttum, ama nasıl isterseniz,» diye cevap verdim.

Zeki ve kana susamış bir kişi olan Alman mühendisi kibarca lafa karıştı: **Was für eine Sprache sprechen Sie?»*** Talât «Turkisch», dedi

Talat Paşa: İlk jöntürk içişleri bakanı.

* Bu tarihlerde İrlanda'da bugünkü serbest İrlanda'nın Britanya'dan kopmasıyla sonuçlanan bir savaş hüküm sürüyordu.

* Gerçekten İttihat ve Terakki Başlangıçta İngiltere'den yardım beklemişti. Almanya'ya kapılanma, biraz da bu yardımın gelmemesinin sonucuydu. İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin, başka azgelişmiş ülke politikacıları gibi, farklı yabancı çıkarları temsil etmeleri doğaldır

* Bunun gerçekten böyle olduğu anlaşılıyor.

* «Hangi dilde konuşuyorsunuz?» Trendeki bu Alman, gelecekteki Alman Nasyonal Sosyalizmini apaçık gösteriyor.

ve bir süre için üçümüz de, onun arada sırada benim için Türkçe'ye çevirdiği bozuk bir Almanca ile konuştuk.

Daha sonra Talât bana, Türkçe olarak «Garip bir olay oldu. Bu Alman sizin, benimle Türkçe konuştuğunuzu duyduğu için sizin de bir Türk olduğunuzu sanıyor. Şimdi, hayatınızda ilk olarak, Müttefikler ve kendi ülkeniz hakkında bütün gerçeği öğreneceksiniz» dedi. Talât'a «Lütfen onu konuşmaya teşvik etmeyin, çünkü eğer ülkemin aleyhinde konuşursa ona cevap vermem gerekecek,» dedim. Talât'ın cevabı, «Bu konuşma benim için çok ilginç olacak», şeklinde oldu.

Talât'ın ustaca sorularına cevap verirken, Alman; İngilizler'in Avrupa'nın en zeki ve en kolaylıkla iş görülebilecek insanları olduğuna inandığını, İngiltere ile Almanya'nın fazla zorluk çekmeden uyuşabileceklerini, çünkü, şu an için rakip durumda olsalar bile, birçok ortak çıkarları olduğunu söyledi. Fransızlardan sözederken iş değişiyordu. Fransadan ölçüsüz ve sınırsız bir kinle sözetti. «Savaşmak, fethetmek ve yenilmiş olmak, Almanlar bütün bunları anlarlar,» dedi; «başka türlü hareket edersek riyakârlık etmiş oluruz. Yenildik ve yenildiğimizi kabul ediyoruz. Essen ülkemizin gurur vesilesiydi; silah imâl ederdi, Almanya'nın kudret kaynağıydı; şimdi aynı yerde makinalı tüfek yerine dikiş-makinası yapmamız gerekiyor. Anlayamadığımız, şu küçük düşmüş durumumuzda maruz kaldığımız bütün bu sahte aziz tavırları. Fethedenler şartlarını zorla kabul ettirsinler; ama bize böylesine şart koştukları sürece arkalarında sanki uygarlık ya da Hıristiyanlık varmış gibi davranmaya kalkışmasınlar.»

Bizim de paylaştığımız, Töton'lara özgü gösteriş içgüdüsüne sahipti. Talât ve benim; Bayan Krupp'un Essen'in dışındaki villasını görmemizi ve onun sayısız erdemlerini tanımamız gerektiğini neredeyse ihtiraslı bir şekilde öneriyordu. Bolşevikler bile iktidarı ele geçirdiklerinde ona dokunmamışlardı, o sade, müşfik bir Alman kadınıydı. Talât Paşa bana Türkçe olarak alaylı yorumlar yaptı.

Alman mühendisi Rusya'da bulunmuştu. «Petrograd şimdi çok kederli bir şehir,» dedi. Talât, «O herzaman kederli bir şehirdi,» diye cevap verdi. «Ruslar aslında iyi kalpli insanlardır; kitle halinde iken zalimleşirler. Bolşevizm, Rus kitlesinin özüdür.»

Essen'de Alman mühendisi, Türk dostuna, Fransızlara yönelen sunturlu küfür ve lânetlemelerle karışık, candan bir şekilde veda etti. «Yenildik, tamamen yenildik,» dedi; «fakat Alman Ulusu gibi bir ulusu ebediyen baskı altında tutamazlar. Fransızların hakaretlerini ve kara birliklerini* asla unutmayacağız, ve elbet oğullarımızın ya da torunlarımızın Fransa'ya girecekleri zaman gelecek; o zaman Fransızlarla olan hesabımızı, ilk ve son defa olarak göreceğiz. Ben göremeyeceğim, ama bunun eninde sonunda olacağını bildiğim için mutluyum.»

Başka Almanların konuşmalarını da duymak fırsatını bulduğum için bu mühendisin bir istisna olduğu kanısında değilim. Savaş sırasında böylesine bir nefret ile asla karşılaşmamıştım: O kadar vahşiceydi ki neredeyse somut bir şey gibi elinizle tutabilirdiniz.

Daha sonraki iki gün süresince eski Başvezir ile, bazen anı niteliğinde ve rasgele, bazan da Sir Basil Thomson'a yazmam gereken muhtıranın amacına çok yaklaşan birçok konuşma yaptık; konuşmalarımızı iki bölüme ayırmanın iyi olacağını düşündüm birinci bölüm olarak, Talât Paşa'nın savaş anıları ve genellemeleri; ikinci bölüm olarak da, her iki ülkeye sağlayacağı avantajları da belirten bir Anglo - Türk anlaşmasının Talât Paşa tarafından hazırlanmış taslağı.

Talât Paşa, «doğru veya yanlış olarak,» dedi, «Rusya ile dostluk kurdunuz: bu sizin kendi ülkenizdeki ve İstanbul'daki Sefaretinizde yürüttüğünüz politikaydı. Sir Gerard Lowther'i takdir ederdim; bir İngiliz centilmeniydi ve herhalde kendisine verilen emirleri yerine getiriyordu; fakat sanırım ki, dünya tarihinde, hiçbir gücün ötekine, biz devrimimizi yaptığımız dönemde İngilterenin Türkiye'ye yaptığı kadar hükmedici bir durumu olmamıştır. Çünkü önderler sizden hoşlanıyor-

Enver Paşa, bir jöntürk mitinginde konuşurken.

* Fransızların Afrika'daki sömürge-Bunların Almanya'da istilâ ordusunda kullanılmaları ırkçı Alman mülerinden devşirdikleri zenci askerler. hendise, özellikle, dokunmuş.

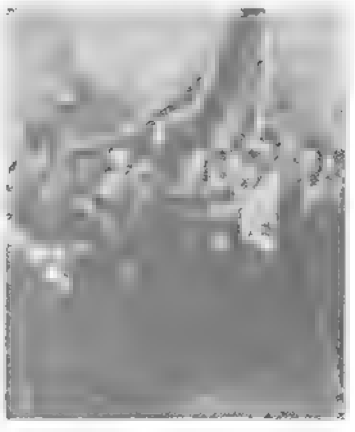

Abdülhamid'in istenmeyen polisinin karargâhı önünde gösteri.

du, ama halk eni konu tapıyordu size,* Büyükelçinin arabasının atlarını arabadan ayırdılar ve onu Elçilik binasına kadar çektiler. Bu çok küçük bir şey; küçük bir semboldü; eğer elçi istemiş olsaydı, arabanın vücutlarının üzerinden geçmesine de katlanırlardı. Fakat siz bizden hiçbir şey istemediniz, minnettarlık ise havada yaşayamaz. Elçi soğuk; Fitmaurice ise düşmanca davranıyordu; kendimizi idame ettirmenin bir yolunu bulmak zorundaydık. Fakat aramıza soğukluk girmesinden sonra bile, hâlâ sizin dostluğunuzu yeniden kazanabilmek için çaba gösterdik. Sizi memnun edebilmek için, kararlı muhalifimiz Kâmil'i, Başvezir olarak kabul ettik. Sizi memnun etmeye bu da yetmedi — yaptığımız hiçbir şey sizi memnun etmedi. Bizi Almanya'nın kollarına ittiniz. Başka alternatifimiz yoktu: Bunun dışındaki bütün alternatifler siyasî ölüm ve paylaşılma anlamına geliyordu.»

Ona bizlerle Türkiye arasında dostca ilişkilerin hangi noktada imkânsız hale geldiğini sordum. «Mr. Asquith Edirne sorunu üzerine konuşmasını yaptığında,» dedi. Sir Edward Grey Tevfik Paşa'yı görmüştü; o ve Mr. Asquith, her ikisi de aynı şeyi, açıkça ve özel olarak söylediler. «Eğer Türkler Edirne'ye girerlerse, bunun sonuçlarını göze almalıdırlar.»*

Talât devam etti: «Kabineye gittim ve 'Bu blöftür; ne Rusya, ne Fransa, ne de İngiltere bir şey yapmaya hazırdırlar. Şimdi istifa ediyorum. Siz devam edebilirsiniz, ama Meclise gideceğim ve neden istifa ettiğimi açıklayacağım, ve siz de düşeceksiniz.' Bu sırada askerler Edirne üzerine yürüdüler ve İngiliz prestji, daha sonra herhangi bir cezalandırma teşebbüsü olmadığından, büyük bir yara almış oldu».

Daha sonra savaştan ve savaş içinden kazandığı kendi tecrübelerinden sözetti. Kendi kanısınca, askersiz bir dünyanın düşünülemeyeceğini, ama onların da çoğu zaman budalaca hareket ettiklerini söyledi. Brest-Litovsk anlaşması imzalandığı zaman, kendisi de orada hazır bulunuyormuş. Czernin de orada bulunuyormuş, ama onlar Ludendorf ve Hoffman tarafından yenilgiye uğratılmışlar. Ludendorf her şeymiş, Kaiser ise bir hiç. Talât Paşa, bir keresinde Kont Czernin'in bir öfke anında: «Tanrım, eğer yeniden doğmam sözkonusu olursa, bir siyahî olarak doğmam gerekse bile, İngiliz uyruğu olarak dünyaya geleceğim,» diye bağırdığını anlattı. Talât «Aynı sözleri şimdi tekrar edip etmeyeceğini bilemiyorum. Bu sizin için elem verici bir olay ama, prestijinizin büyük bir kısmını kaybettiniz,» dedi.

Talât Bükreş'e gitmişti, fakat anlaşmayı imzalamıyordu. Dobruca sorunu üzerine Almanlarla ilişkilerini kesmişti. Yeri Malinof tarafından doldurulan Radislavof'un düşüşünden bu hareket tarzının sorumlu tutulabileceğini söyledi.

Ona, savaş sırasında Almanlar'la ilişkilerinin nasıl olduğunu sordum. Güldü ve «berbat» dedi. Türklerin, savaşın kesinlikle taraflardan birinin lehine sonuçlanması yerine, her iki taraf açısından da kesin bir zaferin kazanılamadığı bir savaşı arzulamış olduklarını söyledi. Eğer biz kazanırsak, —ki kazanmıştık—, bu, Türkiye'nin paylaşılması demekti. Diğer taraftan, eğer Almanya kazanırsa, bu da Türkiye'nin köleleştirilmesi anlamına gelecekti. Bir defasında, Türkler ile Almanlar arasında onun bilgisi dışında bir Q. M. G.* anlaşmaya varılmıştı. Kendisini Almanlar tarafından tamamen eli kolu bağlanmış bir durumda bulmuş ve Bakanlar Kurulunda «İngilizler'in neden Almanlar ile savaşmak istediklerini hep merak ederdim, ama şimdi bunun sebebini anlıyorum,» demişti.

Savaşın sonu hakkında uzun uzun konuştu. Bir görev nedeniyle Avrupa'da bulunmuş, kralları, askeri yöneticileri ve politikacıları görmüştü. Anlattıkları dramatikti. Söylediğine göre Avusturya'nın «Bon enfant»ı* olan İmparator Karl'ı görmüştü. «İmparator, imparatorluğunu sürdürebilmek ve devletin selâmeti açısından, barışa taraftardı» diyordu; «savaşın devam etmesi Avusturya'nın sonu olacaktı» Barış yapmak için zamanın fazlasıyla gelmiş olduğunu söyleyen Hindenburg'u görmüştü. Kaiser ile konuşmuştu. **«Quand le Kaiser m'a vu, il a crié,**

* Talât Paşanın başından beri İngiltere'ye daha yakın olduğu, Enver'in başını çektiği Alman taraftarlığı konusunda her zaman çekimser davrandığı görülüyor. Enver'le pek çok sorunda aralarının açık olduğunu anılarında özellikle dile getiriyor.

* Talât Paşa'nın Hâtıraları'nda bu söz, «Edirneye gittiğiniz takdirde İstanbulu da kaybedersiniz,» şeklinde geçiyor. Paşa, Kabinedeki konuşmasından soz etmiyor anılarında.

Enver Paşa.

* «Generaller arası»

* «Sevgili çocuk»

'En bien, Talaat, si c'est la trahison de vouloir la paix, moi aussi je uis traître, je veux la paix,»* Oğlu, Talât'ın askerî sekreteri olan Tevfik Paşa ile Türkiye'ye dönmüştü. Yolda, Ferdinand ile görüşmek üzere onları Sofya Sarayına çağıran bir telgraf almışlardı. Daha sonra, birincisini iptal eden ve istasyonda karşılanacaklarını bildiren ikinci bir telgraf almışlardı. Tevfik Paşa hakarete uğradıkları kanısına varmış, fakat Talât ona Çar Ferdinand'ın **«un homme tres russe»*** olduğunu, ve programın, çok önemli bir sebeb olmaksızın değiştirilemeyeceğini söylemişti.

Sofya istasyonunda muazzam bir kalabalık vardı. **«Moi j'ai apercu tout de suite que quelque chose s'était passé».*** Malinof Talât'a yaklaşmış ve «Artık sonu geldi. 11. Tümen dağıldı; Bulgaristan'ın işi bitti; biz de mütareke için talepte bulunduk,» demişti. Talât, «Böyle davranmakla hatalı hareket etmiş oluyorsunuz, mütareke için hep birlikte talepte bulunmalıydık. Bu durumda ne gibi şartlar ileri sürülecek?» diye cevap vermişti.*

Kral Ferdinand'ı görmeye gitmişti. Kral onunla sadece yeni Padişahın ve Türk siyasetinin nitelikleri hakkında konuşmuş ve acil siyasî konular üzerinde konuşmaktan kaçınmıştı. Talât aksileşmiş ve müdahale etmişti: «Majesteleri, Malinof ile bir saatlik bir konuşma yaptım ve olup bitenler hakkında bilgim var. Şimdi ne yapmayı düşünüyorsunuz?» Söylediğine göre, Kral Ferdinand, umutsuzluk ifade eden bir jestle kollarını iki yana açmıştı.

Talât, «Prens Boris çok alımlıydı,» diyordu, fakat onun yenilgiye fazla üzüldüğünü hiç sanmıyordu. Hiçbir üzüntü belirtisi göstermiyordu; sabık Başvezir'in kanaatine göre, değişik nedenler ile olsa dahi, o da İmparator Karl kadar barışa taraftardı.

İstanbul'a doğru yola devam etmişler, orada Talât Paşa istifasını, bu istifayı kabul etmeyen Sultana sunmuştu. «Hükümetinizin savaşın galipleriyle konuşmak üzere bir başkasını görevlendirmesi zorunludur. Beni sevmiyorlar; kişiliğim onlar açısından kabul edilebilir nitelikte değil. Rahmi'yi görevlendirin;* görüşmeleri onunla yürütmekten hoşnut kalacaklardır,» demişti. Talât'ın tavsiyesine uyulmamış, fakat istifa etmesine izin verilmişti.

Arkadaşı Eyüp Sabri'nin* ve Malta'da tutuklu bulundurduğumuz Rahmi Paşa ve Türklerin esir alınmasından büyük öfkeyle söz etti. Hangi hakla, —çoğu savaşa karşı ve İngiliz yanlısı olan— bu insanlar Mütareke sırasında tutuklanmışlar ve iki yıldır yargılanmaksızın zindana atılmışlardı? Başka hiçbir ülke böyle bir muamele görmemişti. Talât Paşa «sadece, daima uygarlık ilkelerinden söz ettiğiniz biz zavallı Türklere karşı bu şekilde davranıyorsunuz,» dedi.

Daha önceleri Şeyh-ül-Islâm'lık yapmış olan Hayri Efendi de bize savaş açan hükümette bulunmuştu.* Savaşa karşı çıkmış öbürleri salıverilmezken, o serbest bırakılmıştı. Rahmi Paşa'nın Malta'da, Yunanlıların ülkeden kovulmaları ile ilgili olarak tutuklu bulundurulması mümkündü, fakat işin aslına bakılırsa, Rahmi Paşa şiddetle bu tedbire karşı çıkmıştı. Sahildeki Rumların Müttefiklere ellerinden gelen bütün yardımı yapacaklarını biliyordu, ancak onların bu yardımının önemsiz olacağını düşünmüştü; ve eğer onlar kovulurlarsa, Kral Konstantin'in ve Yunanlıların bu yüzden kolaylıkla Türkiye'ye karşı savaşa sokulabileceğine inanıyordu. Fakat Almanlar ısrar etmişler ve ne Talât ne de Rahmi **«plus royaliste que le roi»** (kraldan daha kralcı) olabilmişlerdi.

Rahmi savaş boyunca İngilizlere karşı, dikkatli davranmanın daha ötesinde dostça bir tavır takınmıştı.* Talât bana, adamlarımıza karşı iyi muamelesinden dolayı, Rahmi Paşa'ya Atina'daki Elçimiz Sir Francis Ellict tarafından resmen teşekkür edilip edilmediğini sordu. Ona, bütün söylediklerinin doğru olduğunu ve benim gibi İngilizlerin bu yüzden büyük bir utanç duyduklarını söyledim. Hükümetimiz, başımıza Tanrı tarafından bir musibet olarak yollanmıştı.

* «Kayser beni görünce, haykırdı 'Eh, Talât, barış istemek ihanetse, ben de hain oldum. Çünkü barışı ben de istiyorum.'»

* «Çok kurnaz bir adam.»

* «Bir şeyler olup bittiğini hemen anladım.»

* Bundan önce İttihatçı önderlerden bazıları, Bulgarlar'dan çabuk davranıp ateşkes istemek niyetindeydiler. Ama Enver buna hiç yanaşmamıştı.

* Hüseyin Hüsnü Paşa'nın damadı. Cemiyet kurucularından, Selânik milletvekilliği ve İzmir valiliği yapan Rahmi bey.

* Cemiyet kurucularından. Cumhuriyet döneminde de milletvekili oldu.

* Ulemadan yetişmeydi, ama liberal eğilimliydi. İttihatçı Kabinelerde yer almak birlikte, İttihatçıların ana gruplarına yanaşmamıştı.

* Bu doğrudur. Hattâ öbür İttihatçılar Rahmi'nin ihanet etmesinden dahi korkmuşlardı.

Sabık Başvezir uzun uzun kendisinden söz etti. Doğuştan bir asî olduğunu, gençliğinde Fransız edebiyatından birçok eserler okuduğunu, bunun da isyancı ruhunu geliştirdiğini söyledi.* Türkiye'nin koşulları, içinde en ufak bir insanlık kıvılcımı olan herkesi isyana sevkediyordu. Talât, arzu duyduğu her kadına el koyan ve kocasına boynuzlu rolü oynatan ahlâksız İstanbul Emniyet Müdürü Fehim ile tanışmıştı.

Ona Abdülhamit'in casuslarının etkili olup olmadıklarını sordum. «Hayır, pek değil,» dedi. «Sanırım, benimkiler oldukça iyidirler; ama ben de halk gözünde daha sevimliydim; aynı zamanda sizin İngiliz sisteminizi de kullandım». «Nasıl?» diye sordum. Talât, «bize asil İngiliz gençlerinin gizli polise; karşılığında bir şey beklemeksizin hizmetlerini sundukları söylenmişti. Bu doğru değil miydi?» dedi.*

Bundan on yıl kadar önce, Cemiyet'in iktidardan düştüğü ve durumun çok nazik olduğu sıralarda nasıl Türkiye'ye gittiğimi hatırladım; Talât'la ikbal günlerinde dostça ilişkilerim olduğu için, düştüğü gün de onu İstanbul'da görmeye gitmiştim. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin merkezinde idik ve tam; o, Cemal Paşa ve ben karanlık bir holden geçerken, Talât'ın göğsüne doğru bir şey uzatarak gölgelerin arasından bir insan çıktı. Bunun bir suikast teşebbüsü olduğunu sandım; meğerse uzatılan şey bir dilekçeymiş.

Bir arabayla İstanbul sokaklarından geçerken, ona öldürülmekten korkup korkmadığını sormuştum o zaman. Bana, hayatın zaten gereğinden fazla zor olduğunu, kişi bir de ölümden korkmaya başlarsa, yükün artık taşınamayacak kadar ağır bir hale geleceğini söyledi. Bu sorumu Almanya'da da tekrarladım ve ona kendisine suikast yapılması ihtimalinin sık sık aklına gelip gelmediğini sordum. O, bunu asla düşünmemiş olduğunu söyledi. Ondan kim hoşlanmayabilirdi ki? Gazetelerde hakkında bütün bu yazılanlardan sonra, Ermenilerin pekâlâ intikam almayı tasarlayabileceklerini söyledim. Hiç aldırış etmedi.*

Eski dostlarını ve özellikle Louis Mallet'nin hatırını sordu. Enver'den söz ederken, onu beğendiğimi, mütevazi bir kişi olmakla birlikte, hiç de zeki bir insan olmadığına inandığımı söyledim. «Evet,» dedi, «cesur ve yurtsever bir insan olmasına rağmen, zeki denemez.»* Kendi ailesinden sözetti; söylediğine göre karısıyla birlikte Berlin'de yaşamakta ve çoğu kişi gibi, elinde ne varsa satmaktaydı; fakat bu dertlerin kısa zamanda sona eieceğini umuyordu. İngiltere ve Türkiye kısa bir süre sonra dostça ilişkiler içine gireceklerdi.

Ertesi sabah, İngiltere'den iyi haberlerin gelmiş olduğunu söyledi. Bekir Sami Bey, Başbakan ile çay içmeye davet edilmişti. Ermenistan'a çoğunlukların tanınacağı şekilde özerklik verilmesi, Trakya ile İzmir'de sayıma başlanması konularında anlaşmaya varmış olduklarını sanıyordu.*

Sabık Başvezir «Şimdi,» dedi, «size bir İngiliz - Türk ittifakının şartlarına tekabül eden önerilerimin bir özetini yapayım. Şu an iktidarda olmasam dahi, önerilerimin iktidarda olanlar için kabul edilebilir nitelikte olduklarını ve bunları kabul etmenin bize olduğu kadar size de barış getireceğini göreceksiniz».

«Şu andaki karışık durumu kavramaya çalışalım,» dedi. «Benim tezime göre, dünyada sadece tek bir uygarlık vardır ve eğer Türkiye kurtulacak ise, bu uygarlığa katılması gerekmektedir.* Savaştan önce, İngiltere'nin Türkiye'ye öğretmen olmasını istiyordum; bunu ve Lord Milner hakkındaki önerilerimi hatırlayacaksınız. Ne yapalım ki, İngiltere reddetti ve savaş başladı; daha sonra, samimiyetle söylemek gerekirse, Almanya'ya, zaferi kazanması halinde, bir zamanlar İngiltere'den umduklarımızı gerçekleştirebileceğine inanarak baktım. Çünkü Almanya'nın savaşı kazanacağına inanıyordum.* Bu inançla savaşın ilânından bir ay önce Almanya ile bir anlaşma imzaladık. Almanya kazanamadı; hep birlikte yenildik.»

«Sahip olduğumuz ev kül olup gitti, fakat o ev baştan kötü bir şekilde yapılmıştı; delik deşikti, cereyan yapıyordu ve sağlığa uygun de-

* O dönemin bütün ileri gelen «radikal»leri gibi Talât Paşa da Fransız İhtilâli literatüründen «feyz almıştı».

* Bu ilginç: Abdülhamit'in hafiyeleri daha ünlüdür. Talât Paşa muhtemelen modern Türk devletinin istihbarat servisini kuran adamdır.

* Bu konuşmalardan kısa bir süre sonra da vuruldu.

* Burada, diplomatça soru ve cevaplar sözkonusu gibi. Talât Paşa sık sık kendini Enver'den ayırmayı tercih etmiştir. —özellikle savaş sorumluluğu konusunda.

* Talât Paşa'nın siyasi istihbarat hızı ve kolaylığı basit bir siyasi mülteci olmadığını gösteriyor. Bekir Sami Londra'ya geli» gelmez İngiliz «Intelligence» servisinin Talât'ın fikirlerini öğrenmek istemesi de bunu gösteriyor. Gayrı resmî bir aracı rolünü benimsemiş gibi Talât Paşa. Bundan sonra anlattıkları da bunu doğruluyor.

* «Muasır medeniyet» diye anlatılan Batı Dünyası.

* Burada daha önceki sözleriyle çelişen bir Almancı eğilim var gibi. Ama Talât'ın bu eğiliminin gerçekten tutunacak dal arayan bir insanın çaresizliği sonucu olduğu belki kabul edilebilir.

ğildi. Fakat evin üstünde kurulduğu arsaya hâlâ sahibiz. Coğrafî durumumuz bizim için bir kaledir —çok güçlü bir kale. Sahip bulunduğumuz dağlar, kuvvetlerimiz arasında en güçlü olanıdır. Bizi Asya'nın dağlık bölgelerinde kovalayamazsınız, sonra Orta — Asyaya doğru uzanan, kardeşlerimiz değilse bile buna yakın durumda olan, bizim kanımızdan gelen insanlardan oluşan, kötü kaderlerinin bağı ile bir araya gelmiş altı tane Cumhuriyet var.* Bu konuya daha sonra değineceğim. Savaş, bizi kayıplarımızdan kopmaya zorladı ki, bu da bir kazançtır. Artık Arnavutların, Makedonyalıların ve Arapların isyanları ile uğraşmak zorunda kalmayacağız.» Sabık Başvezir işte böyle konuşuyordu.

* İngiliz desteği için. Sovyet devrimine karşı Müslüman Cumhuriyetleri kışkırtma imkânını bir koz olarak kullanıyor. Bu imkân Kurtuluş Savaşı boyunca önemli bir diplomatik sorun olmuştu.

Durumu bütün ayrıntıları ile açıkladı. Türkiye'nin âcil ihtiyacı yardım görmekti ve bu yardım için, o ve arkadaşları büyük bir arzu ile İngiltere'ye bakmaktaydılar. Fakat Türkler bu yardımı malî veya askerî kölelik pahasına kabul edemezlerdi.* Kanaatine göre, Mr. Lloyd George Türkiye'nin mahvedilebileceğine inanmış ve durumun böyle olduğuna Yunanlı dostları Venizelos ve Sir Basil Zaharof tarafından ikna edilmişti. Mr. Lloyd George yanılıyordu. Talât Türkiye'nin gücünü abartmak istemiyordu, ama İngiltere'nin de onu küçümsememesi gerektiğini düşünüyordu. Ankara ile İstanbul arasında bir fikir birliği yoksa bile, en azından, ideal birliği vardı.

* Bu «malî kölelik» kavramı, Talât Paşa'nın sözlüğünde hayli farklı.

Yeniden altı Kızıl Cumhuriyetten söz ederken, «onlar kızıl, ama yürekten kızıl değiller,» dedi. «Bu cumhuriyetlerin halkları müslümandır, doğal olarak Türkiye'nin bütün yaptıklarından etkilenirler ve aynı şekilde Türkiye'nin başına gelen her şeye de üzülürler. Buhara potansiyel bir güçtür; olumlu ya da olumsuz yönde bir potansiyeli bünyesinde taşımaktadır.» Talât Paşa devam etti, «Bugünkü durumda, Türkiye İngiltere ile savaş halindedir, Doğu'nun her tarafında propagandaya girişmiş bulunmaktayız ve çok etkili olmasa bile Hindistan'ı teşvik ediyoruz.* Aslında, Türkiye İngiltere'ye karşı mümkün olduğu kadar geniş bir destek sağlamak şeklinde bir siyaset izliyor ve kendisi için sözkonusu olan bütün seçeneklere başvuruyor.»

* Hindistan'ın İngiltere'ye karşı direnişi de Talât Paşa için sadece bir diplomatik koz. İngiltere'nin yanında (ya da ardında) olmak, başka ezilen az gelişmiş (ve müslüman) halkların yanında olmaktan daha önemli:

Fransızların Afrika'daki yerli kabilelerden asker devşirmesine karşı bu cevabın yeterli olmadığını itiraf etti; buna karşı sürdürülen Türk propogandasının daha önce başlatılması ve daha etkili bir şekilde örgütlenmesi iyi olurdu.

«Mükemmel bir politika değil», dedi. «Sizin politikanızın olabildiği kadar mükemmel değil. Sizinki Mütarekenin bozulması şeklinde bir politikaydı, bizimkisi ise elimizden gelenin en iyisi». Bunun bir **«jeu de gamin»*** olduğunu söyledi ve telgraf tellerini kesmeye benzetti. Böyle bir olay, anında çok küçük bir hasar gibi görünebilir, ama öte yandan, çok büyük zararlara yolaçabilir.

* «Çocuk oyunu.»

«Türkiye bir güçtür,» dedi, «ve ne yaparsanız yapın, bir güç olarak kalacaktır. Şu an için, Türkiye'de İngiltere'ye karşı sadece siyasî bir kin duyulmaktadır.» Araplar ve Hintliler arasında bize karşı, Türkler arasında olduğundan daha fazla düşmanlık duyulduğunu bile ileri sürebileceğini söyledi. Gerçi çok gerilerle kalmıştı, ama Kırım Savaşı unutulmamıştı; Çanakkale Savaşı ise onun etkilerini yok edecek ağırlığa sahip değildi.* İngilizler çoğu zaman Türkler lehine müdahalelerde bulunmuşlardı ve Türkler kadir-bilir bir ulustu. Hindistan sorunu nu bildiğini iddia edemezdi, ama Hindistan'da bizlere karşı gerçekten kin duyulduğuna inanmıyordu.

* Talât Paşa, 1850'lerdeki Kırım Savaşında İngilizlerle müttefik oluşumuzun, Türkiye halkı için, Çanakkale'den daha önemli olduğunu söylüyor.

Bolşeviklikten kesin olarak hoşnutsuz bir tavırla söz etti. Rusya için uygun olabileceğini; fakat dünyanın geri kalan kısmına uymayacağını söyledi. İnsan soyu değişmezdi, ya da en azından, Rusya dışında. bu derece değişmezdi. Bu kadar çılgınca bir sistemi kabul edemezdi insanlık. «Fakat,» diye devam etti, «Ruslar Bolşevikliği kendilerine yakıştırmışlarsa, bu onların bileceği bir şeydir. Türkiye'de şu an için bir Bolşeviklik tehlikesi yoktur; kendi sınırları içerisinde kaldığı ve propagandanın ötesinde başka bir silâha sahip olmadığı sürece, Bolşevizmi İngiltere için de bir tehlike olarak göremiyorum.»*

* Çağdaş Türk liderlerinin ortak görüşü.

Vatandaşları arasında, Bolşevikliğin Rusya'nın sınırlarından taşacağını ve Avrupa'ya yayılacağını uman, Asya için kurtuluşu Avrupanın başına gelecek genel bir felâkette gören birçokları vardı. O, bunlardan değildi. Harabelerin sağlayacağı bir güvenliği istemiyordu. Düzen verilmiş bir Avrupa ile İngiltere'den yardım gören barışçı bir Türkiye'yi tercih ederdi. Fakat ülkesi savaş halindeyken şu an için Anti - Bolşevik bir ittifaka girmeyi kabul etmezdi.

Sabık Başvezir, insanların inançları, izledikleri siyaset ya da çıkarları yüzünden Bolşevik olduklarını söylüyordu. O, ancak sonuncu nedenle Bolşevikliği kabul edebilirdi; hiç şüphe yok ki, birinci nedenle değil. Bolşeviklerle ittifaka girmek, tamamen özel çıkarlarla ilgili pratik bir sorundu. Bunun, her iki yüzü keskin bir kılıç olduğunu söyleyebilirdiniz, fakat sadece Türkiye'nin düşmanlarını ilgilendiren yüzü bilenmişti, Türkiye için tehlike teşkil eden yüzü ise fazlasıyla kördü. Türklerle Bolşeviklerin Rusya açısından kolaylık sağlayan, Türkiye için ise bir ihtiyaca cevap veren geçici bir ittifakın dışında, başka hiçbir ortak yanları yoktu.*

Son zamanlarda ne Moskova'da bulunmuş, ne de Lenin'i görmüştü, fakat Troçki ile Brest-Litovsk'da karşılaşmış ve kendisinden hiç hoşlanmamıştı. Troçki'nin, Rus Yahudileri'nin çoğunluğu gibi soysuzlaşmış bir kişi olduğunu düşünüyordu.

Bana, Enver'in şu an, Bolşevikliğe karşı duyduğu herhangi bir sempatiden değil, fakat kendisinin, yani Talât'ın orada bulunabileceği bir sebepten dolayı Moskova'da olduğunu söyledi. Enver'in, siyaset söz konusu olduğu sürece, renksiz bir kişi olduğunu söyledi. Ülkesi için elinden geleni yapıyordu.*

Son olarak Townshend'in teslim olduğu için Sanayat ile Kut arasında görmüş olduğu Halil Paşa da Moskova'daydı. O bir istisna teşkil ediyordu, ve Komünizm **eğilimi** vardı.* Cemal Paşa ise Türkistanda İngilizlere karşı propagandaya girişmişti.

Bolşeviklik ile Müslümanlığın ilkeleri arasındaki doğal antagonizmden söz etti: Bu ikisi, su ile ateş gibi, bir arada düşünülemezlerdi. Ona, Pan-İslamcı görüşlerin gelecekte ne gibi bir rol oynayabileceğini sordum; o, milliyetçilerin ya da Jön Türklerin bu konudaki görüşlerini dile getirdi. Ona göre, Müslümanlık büyük bir dindi ve çölde ortaya çıkmış olduğu halde, hâlâ uygarlığa ters düşmüyordu ve çağdaş ihtiyaçlara uygun bir hale getirilebilirdi. Fakat, öteki bütün dinler gibi, fanatik kişilerin elinde kolayca hoşgörüsüz bir görünüm kazanabilirdi. Hareket tarzları ile Jön Türkler, Pan - İslâmcılığı bir silâh olarak kullanmayı düşünmediklerini göstermişlerdi. Bu, Abdulhamit'in politikası olmuştu, fakat dar görüşlü bir politikaydı, çünkü İslâm'la dünyanın geri kalan kısmı arasında savaş anlamına geldiği için uzun vadede başarıya ulaşamazdı ve Müslümanlar için de kaçınılmaz sonucu bir fanatizm ve barbarlık imanı haline gelmekti.*

Jön Türklerin yaptıkları, onların Pan - İslâmcılığı tutmadıklarının kanıtıdır. Reaya'yı (yerli Hıristiyanlar) Müslümanlar ile aynı düzeye çıkartarak kendilerine karşı en büyük hoşnutsuzluğu yaratmamışlar mıydı? Siyasetlerinin hoşnutsuzluğa yol açan başka özellikleri de vardı —çok kadınla evlenmeyi kaldırma tasarısı da bunların arasında yer alır. Partisi bilinçli olarak daha ılımlı ve daha az fanatik olan görüşleri benimsemişti ki, bunların da yakıcı bir meşale olarak fazla değeri olamazdı.

Halifelik sorunundan, her zamanki görüşlerini ileri sürerek sözetti ve İngiliz Hükümetinin bu konuda neden böylesine akılsızca davrandığını merak ettiğini söyledi. Eğer Halifelik sorunu tatmin edici bir şekilde çözümlenebilirse, Hintliler arasında itibarımızı yeniden kazanabilmemiz yolunda önemli bir adım atılmış olacaktı. Bir fırtınayı başlatmanın onu yatıştırmaktan daha kolay olduğunu söyledim; ve ona İngiltere tarafından istendiği takdirde, Hindistan'daki karışıklığı yatıştırabilmek için gerekli prestije sahip herhangi bir Türk'ün olup olmadığını sordum. Türkiye ile dostça ilişkiler kurduğumuzda Hindistan'-

* Talât Paşa bu konuda da, Anadolu'da Kurtuluş hareketini yönetenlerle aynı fikirde görünüyor.

* Enver Paşa da sosyalizmden belli bir biçimde yararlanmayı kurmuştu. Ama o ne Talât, ne de Ankara hükümeti gibi gerçekçi olmadığı için, Müslüman Cumhuriyetlerde fiilen bir hareket başlatmaya kalkıştı. Halil Paşa Kemal Tahir'in de «solcu» İttihatçısıdır. (bkz. Yorgun Savaşçı).

* Türkiye'de İslâmiyet'in devlet ve halk kademesinde iki ayrı biçimde kabulü sözkonusudur. Talât Paşa hâlen de yaygın olan laik-bürokrat tutumun ilk temsilcilerinden. Ancak, bu sorun oldukça çapraşıktır. İslâmcı ve milliyetçi görüşler, zaman zaman birleşmekle birlikte, temelde ayrılagelmişlerdir. İkisi de, geniş ölçüde, burjuvazinin belirli kesimlerinin ideolojileri olmuşlardır. Hâlâ geniş çapta araştırmalar bekliyor bu konu.

* Talât Paşa'nın gözünde Turancılığın, İslâmcılığa göre gene de daha sağlam bir temeli olduğu anlaşılıyor. Modern Türk Devletinin de fanatik İslâmcılara karşı sert tavır alırken, ırkçıları, Turancıların, «bir gelecek olduğu» zamana saklamak üzere kayırdığı görülür.

daki zorlukların kendiliğinden ortadan kalkacağını söyledi. İstediğimiz her Türkü Hindistan'a gönderebilirdik. Güldü ve ekledi, «Hükümetinizin bana güvenmesi ihtimali çok zayıf. Fakat eğer güvenirlerse, elimden gelen her şeyi yapacağıma garanti veririm.»

Ona Pan-Turancı hareketin gelişmesinin muhtemel olup olmadığını sordum. Son yılların olaylarının, Türkler arasında yakınlık duygularını güçlendirdiği şeklinde cevap verdi. Çoğu zaman, insanlar düşkün bir yakınlarını ancak kendileri de düşkün hale geldikleri zaman hatırlarlardı, fakat Asyalı'ların birbirlerine yakınlıklarına rağmen, yaşadığımız süre içinde Turancılığın bir geleceği olduğuna inanmıyordu.*

İngiliz devlet adamlarının okumalarını çok istediği, Ermeni Kıyımı üzerine bir muhtıra yazdığını söyledi. Savaşın başında, 1915 yılında, Ermeniler bir ordu kurmuşlar ve o sıralarda Ruslar ile savaşmakta olan Türklere saldırmışlardı. Bu işte üç Ermeni milletvekili etkin bir rol oynamışlardı; kadınlara ve çocuklara karşı tüyler ürpertici cinayetler işlendiği ve Müslümanların katledildiği iddiaları birlikte ortaya çıkmıştı. Talât kendisi, Ermenilerin zorla yerlerinden edilmelerine iki defa karşı çıkmış ve birkaç suçlu Türk ve Kürd'ün idam edilmesi ile sonuçlanan bir soruşturmanın açılmasına sebep olmuştu.

O ve arkadaşları Ermenistan'ın özerkliği ile ilgili her öneriyi sempati ile karşılamaya hazırdılar. Fakat olgulardan kaçmamak gerekirdi. Kafkasya'ya sürülmüş bütün Ermeniler geri dönseler bile, genellikle Ermeni olmayan nüfusun ancak ufak bir azınlığını meydana getirebileceklerdi. O kendisi, azınlıklara en geniş ölçüde haklar tanınmasından yanaydı. Başkan Wilson'un konuşmalarından sonra ve dünyanın bugünkü durumunda, bu ilkeye karşı çıkmak budalalıktı. Eğer İngiltere Türkiye ile dostça bir anlaşma yapmaya yanaşırsa, Ermenistan sorununda istediği gibi davranabileceği bir duruma sahip olacaktı. İlk ve en pratik adım, o ülkede yatıştırıcı ve düzeni sağlayıcı etkili bir jandarma gücünün örgütlenmesiydi.*

Mısır'a şöyle bir değinmekle yetindi. Berlin'de Mısırlı öğrencilerle Milner imtiyazları üzerine bir konuşma yaptığından ve orada, «önce sana verilenin hepsini al, sonra daha fazlasını iste,» şeklindeki İspanyol atasözünü zikrettiğinden söz etti. Fakat, bu, herşeyi derhal elde etmek isteyen aşırıları kızdırmıştı. Talât, «Mısır için mutlaka bir şeyler yapmalı», diyordu. Biz İngilizlerin karşılaştığı zorluk, çok fazla ve birbirleri ile çelişen şeyler vaad etmişken, çok az şey yapmış olmamızdan ileri geliyordu.

Mezopotamya'da, önümüzde bizi bekleyen ciddî dertler olduğuna inanmıyordu, fakat, şüphesiz ki, Basra bölgesine çekilerek bu zorlukları azaltabilirdik. Mezopotamya için güçlü bir yerli lider göremiyordu. Talât, «siz İngilizler, Arapların soyundan geldikleri için bazı vatandaşlarını saydıklarını sanırsınız,» dedi. Bu, gerçekte hiç de öyle değildir; böyle davranan sadece Türklerdir ve belki de onları az tanıdığımız için böyle davranırız. Bizim için, onlar soylarının ve kutsal yerlerin görkemine sahiptirler, fakat birbirlerinin gözünde, sadece sefalet, dereceleri birbirinden farklı olan dilencilerdir.»

Emir Faysal'dan saygıyla sözetti ve Türklerle Araplar arasında iyi ilişkilerin yeniden gelişeceğinden tamamen emin olduğunu kesinlikle belirtti.

Talât Paşa, Yunanistan'dan, başka herhangi bir soruna kıyasla, daha fazla üstünde durarak ve ateşli bir şekilde sözetti. Yunanistan İzmir üzerinde hiçbir hak iddia edemezdi. İzmir'i Yunanistan'a vermek bizim vaad etmiş olduğumuz her şeyle çelişiyordu ve sanki orada yapılan kıyıma karşılık olarak verilmiş bir mükâfattı. İzmir Türk'tü ve Türk kalacaktı. Önerdiğim bir uzlaşmayı şiddet göstermeksizin reddetti. «Hayır, hayır», dedi, «İzmir'i bize geri vermelisiniz ve barış yeniden kurulmalıdır ve bu sağlandığında Anadolu'nun bütün kaynakları İngiltere'nin tasarrufunda olacaktır. Anadolu, gelişme özlemleri içinde olan zengin bir ülkedir, ve sizden talep edeceğimiz tek

* «Menşevik Ermenistan - Bolşevik Ermenistan» sorunu o sıralarda gündemde olduğu için, Talât Paşa'nın bu konuyu da bir diplomatik koz olarak kullanmak istediği anlaşılıyor.

* Anti-emperyalist tutumla anti-kolonyalist tutum arasındaki fark, bu sözlerde olabileceği kadar açık seçik görünüyor.

Şüpheci ve sinirli bir hükümdar: Abdülhamid, saltanatının ilk günlerinde.

ciddi şart, dostluğumuzu bir yana bırakırsak, bağımsızlığımızı tanımanızdır. Geriye kalan ayrıntılar kolaylıkla halledilebilir.* Tabiî, bir de adalar sorunu var. Eğer barış yapacaksak, kara parçasının hemen yanıbaşındaki adaların Yunan **komitacılığı** için bir üs haline gelmesinin önüne geçmek için tedbirler almalıyız.» Ona, Trakya konusunda bir uzlaşmaya varmamızın mümkün olup olmadığını sordum, o da Doğu Trakya ile ilgili olarak hiçbir uzlaşmanın sözkonusu olamayacağı, çünkü İstanbul'un düşmanlarının silâh tehdidi altında hiçbir zaman güven ve huzur içinde bulunamayacağı şeklinde cevap verdi.

Gelgelelim, Boğazlar'a uluslararası bir statü sağlanması ve tarafsızlaştırılmaları konusunda anlaşmaya tamamen hazırdı. Çanakkale'nin Yunanlıların elinde bulunmasını kışkırtıcı olarak nitelendiriyor, buna bir son vermek istiyordu. Rusya savaş dışı kaldığında, ona göre Çanakkale sorunu hemen hemen sona ermişti. Bu yakınlarda, adını bana verdiği bir Yunanlı görevli tarafından kendisine, bir anlaşmaya varılması için başvurulmuştu. Fakat bunun zamanı daha henüz gelmemişti. Yunanlılar Mustafa Kemal'in blöf yaptığını söylüyorlardı. İyi, öyleyse bunu silâhlarının gücüyle ispat etsinlerdi.* Ona, Balkanlar'da ne olabileceğini düşündüğünü sordum. Sırbistan'daki yabancı nüfusun, baharda ayaklanmaya kalkışmasının muhtemel olduğuna dair bir haber aldığı, fakat bu haberin sağlamlık derecesi, ya da eğer olursa, ayaklanmanın ne derece ciddi olabileceği hakkında pek fazla fikri olmadığı, şeklinde cevap verdi.* Sonunda, Sırbistan ile Bulgaristan'ın bir ittifaka sürükleneceklerini düşünüyordu. Yunanistan'ın bu durumda kurtulabilmesi için, çok akıllı bir siyaset izlemesi gerekiyordu. Bulgaristan'daki Yunan nefreti sönmek bilmiyordu; Sırbistan da, Selanik üzerinden denize ulaşmadıkça asla tatmin edilemezdi. Yunanistan'ın her tarafta düşmanları vardı, dostlarıysa tarafsız kalmaktaydılar. Aynı zamanda, İtalya'nın kıskançlığını da uyandırmıştı. İtalyan siyasetinin dikkate değer ölçüde zekice olduğunu ve İtalya'nın karşılaştığı en büyük güçlüklerin bile üstesinden geldiğini düşünüyordu. Türkiye'ye olan yakınlığı, karşılığını görecekti.

Sabık Başvezir bundan sonra genel olarak Avrupa hakkında konuştu, fakat benden belirli inançlarına saygı göstermemi istedi. Konuşmasından, onun ve Ankara'dakilerin bütün büyük güçlerle ve İngiltere'nin dışında, belli başlı bütün Avrupa hükümetleriyle yakın temas halinde oldukları açıkça anlaşılıyordu. İrlanda sorununun çok yanlış bir şekilde ele alındığını söyledi. İlk defa bu çeşitten bir sorun ile karşı karşıya kalmış ve büyük hatalar yapmıştık. Almanya'da Sinn Fein hareketi üyelerinden bazılarıyla karşılaşmış, fakat olumlu bir izlenim edinmemişti.* Almanya'nın kendi durumunun da tehlikeli olduğunu düşünüyor; böylesine bir davranışın, tazminatlarını almalarını kolaylaştıracağını sanmamakla birlikte, Fransızların Almanya'ya girmeye kararlı olduklarına inanıyordu. Fransızların Almanya'yı istilâsı, Almanları Bolşeviklerin yanına iterdi. Avrupa'daki kaos, Türkiye'ye ferahlık getirebilirdi, ama daha önce de söylediği gibi, ferahlığın başka yollardan gelmesini tercih ediyordu.

Talât Paşa'ya, sağ ya da sol görüşlerden hangisini benimsediğini sordum, liberal olduğu şeklinde cevap verdi; fakat siyasetin değiştiğini, yurtseverliğin ise kalıcı olduğunu söyleyerek, herhangi bir siyasî renk vermek istemedi.*

Talât Paşa, «işte,» dedi, «bütün kozlarımı oynadım; sizin de hükümetinizi, kolaylıkla ispatlanabilecek bu olgular konusunda ikna edebileceğinizi umarım. Amacımız olan İngiltere ile barış ve dostluğa erişebilmek için büyük fedakârlıklar yapmaya hazırız. İktidar ya da mevki heveslisi değilim; kendi hesabıma konuşuyorum, fakat olayların ta merkezinde bulunuyorum. Ankara'daki Mustafa Kemal'in benimle anlaşmazlığı yoktur.* Ve bugün Londrada Bekir Sami Bey de, benim burada, Düsseldorf'da söylediklerimin aynısını söyleyeceklerdir. Önerileri olumlu karşılanmıştır; Müttefik Hükümetleri İzmir ve

* Talât Paşa, Kurtuluş Savaşı sonucunda İngilizlere kabul ettirdiğimiz ve kendi kabul ettiğimiz hemen hemen her şeyi söylüyor. Bu da, onun kişisel bir davranış içinde olmadığının kanıtı.

* Ama Sırbistan'da böyle bir şey olmadı.

* Talât Paşa İngiltere'ye karşı çıkanların hiçbirinden hoşlanmamakta oldukça tutarlı bir çizgi izliyor.

* İngiliz, bu cevabı renk vermek istememesine yoruyor, diplomatik bir cevap olarak kabul ediyor. Çünkü bir Avrupalı politikacı olarak, «sağcı, solcu değiliz, milliyetçiyiz,» gibi bir cevabın, bir Türk politikacısı için içtenlikle söylenmiş bir söz olabileceğini aklı almıyor.

* Siyasî geçmişteki farklı tutumlar nedeniyle, ikisinin uzlaşması imkânsız olabilirdi. Ama görüşler arasında önemli bir fark seçilmiyor.

* Oldukça önemli bir pazarlık önerisi bu da.

Trakya sorunlarını incelemeyi öneriyorlar. Ermeni sorunu halledilmek üzeredir. Bekir Sami, Mr. Lloyd George ile Downing Street'de dostça müzakerelerde bulunmuştur; şimdi de ben söyleyeceklerimin hepsini söylemiş oldum. Eğer İngiliz Hükümeti isterse, derhal barış ve onunla birlikte Anadolu'nun gelişimi de sağlanabilir. Asla Türkiye'nin paylaşılmasını sağlayamazsınız. İngiltere ve Türkiye endüstriyel rakipler olmayıp, birbirlerine bağımlı olan müşterilerdir, ve müşteriler için dost olmak elbette tercih edilir.»

Talât Paşa'ya veda ettim ve ikimiz de kendi yollarımıza gittik. Londra'ya döndüm ve Bekir Sami Bey'i de bir kaç kere gördüm. Barışı ve İngiliz dostluğunu elde edebilmek için teslimiyet noktasına gitmeye hazır olan açık tavırlı ve kibar bir insandı. Özünde Talât Paşa'nınkinden farklı olmayan önerileri o sıralarda çok rastlanan bir şekilde, Downing Street'den ihtiyatlı bir dille yayınlandı. Bolşevikler bunu öğrenir öğrenmez Bekir Sami Bey'ın kellesini istediler. Biz de bunu onlara verdik.*

Yunanlılar Doğu Mütarekesi sırasında başarılı bir şekilde ilerlediler. Görüşmeler durdu ve Anadolu'da yeniden savaş başladı; işler bu şekilde bir yıl daha devam etti. Dışişleri Bakanlığı bir yana itildi ve Downing Street No: 10'un Doğu politikası hafifmeşreplik ile fanatizmin bir karışımı olarak sürdü. Sonunda Lloyd George 4 Ağustos 1922 tarihli konuşmasında bu ikisini etkili bir şekilde birleştiriverdi. Bu hararetli nutuk, bedbaht Yunanlı askerlere feci akıbetlerini yakınlaştıran bir Ordu Emri olarak okundu. Yunanlıların ve Türklerin çıkarları ve gerçekten, bizim itibarımız açısından Talât Paşa'nın barışı sağlayamamış olması esef vericidir. Ama, eğer bir caninin tabancası onu öldürmüş olmasaydı da, onun ya da başka bir kimsenin, Mr. Lloyd George'a olguları gösterip ikna etmesi pek muhtemel görünmüyordu. Sir Basıl Zaharoff'u ikna etmek de bundan daha kolay değildi. Talât Berlin'e döner dönmez bir İranlı Ermeni tarafından öldürüldü. Onun kuşağından çok az insana karşı bu kadar kin ve nefret duyulmuştur. Gerçekten, tasvir edildiği gibi bir kişi olabilir bu konuda bir şey söylemeyeceğim. Onun ender rastlanan bir kudrete ve çekiciliğe sahip olduğunu biliyorum. Ermeni Kıyımından sorumlu olup olmadığını bilmiyorum. Bütün bildiğim korkusuz olduğuydu; ve benim gibi onu yarım yamalak tanıyan herkes onu müşfik ve eşsiz bir çekiciliğe sahip bir kişi olarak görüyordu.

İşte, bir jön Türk —ve bana kalırsa o hareketin dehası— olan Talât Paşa bu şekilde öldü. Fakat, bir genç Türk lideri olmasına rağmen, eski Türk'ü hâlâ içinde taşıyordu. Mr. Lloyd George'un sürüp giden zulmü yüzünden İngiltere'ye karşı kinlenmemişti. Talât Paşa'nın bana önerdikleri, Bekir Sami Bey'in Londra'daki önerileri ve Ali Fethi Bey'in 1922 yılında Londra'da sağırlaşmış kulaklara ilettiği semere vermeyen barış şartları, bütün bunlar bugün de bizim için geçerli midirler, yoksa bizi Türkiye'den ve Müslümanlardan ayıran uçurum aşılmaz nitelikte midir? Sanmıyorum. Çıkarlarımız ortaktır, sebep ne olursa olsun, Türklerin ve İngilizlerin, on durumdan dokuzunda, birbirleri ile uyuşabilecekleri ve birbirlerinden memnun kalacakları bir gerçektir. Bizlere, Lloyd George ve Hükümetinin beceriksizliği, Türklere ise son yılların geliştirdiği kin ve nefret miras olarak kaldı.

Fakat, Türklerin, savaş sırasında bir mütareke ilân edildiğinde çeşitli sebeplerle hatları aşan İngilizler tarafından sık sık duyulan bir atasözleri vardır. Onlar, ölmüş Türk ve İngiliz asker kümeleri arasında bu söze alıştılar — «Eski dost düşman olmaz». Eğer Türkleri, bizim de burada benzer bir düşünceye sahip olduğumuza ikna edebilirsek, belki de son yıllardaki kavgaların anısı, daha eski zamanlara uzanan bir anlayışın hatırlanmasıyla unutulabilir.* ■

* Bekir Sami'nin önerileri Sovyetleri kızdırıyor. Lloyd George ise, kısa vadeli Yunan taraftarı siyasetiyle ,yazarın savunduğu uzun vadeli çıkarları göremiyor.

Şevket Paşa (sağda): 1909 karşı-devrimini bastıran adam

* Kırım savaşı dostluğu ise bu, gerçekten de, hiç bir şeyin unutturamadığı güçte bir «eski dostluk» olmalı

KARTAL BELEDİYE SEÇİMLERİ VE «SOL»

Kartal Belediye seçimlerinde CHP'nin Milliyetçi Cephe'ye fark yapması olumlu bir olaydı. Daha önceki seçim sonuçlarına ve o seçimlerden bu yana gördüğümüz gelişmelere göre böyle olması bekleniyordu. Öte yandan, TSİP'in bu seçimde 31 oy alması, yani yalnız sandık başındaki temsilcilerinin sandık başına birer oyunu alması beklenmeyen, üzücü bir olaydı.

Birikim, bir gündelik politika dergisi değil, bir sosyalist kültür dergisidir. Siyasî değil, kültürel bir yayın organıdır. Türkiye'de bugün varolan sosyalist partiler ve devrimci fraksiyonlar arasındaki çekişmelerde dolaysız tavır almak değil bizim işimiz. Tersine, özlemimiz, işçi sınıfı hareketini gerçekten temsil eden ve yönlendiren bir sosyalist partinin ideolojik öncülüğünü kabul etmektir.

Gelgelelim, Türkiye solunun şimdiki durumunda, böyle bir partinin oluşması bugünden yarına gerçekleşecek gibi görünmüyor. Bir sosyalist partinin bu niteliklere kavuşması, belki de asgarî müştereklerde birleşen bütün sosyalistlerin olumlu eleştiri ve görüşleriyle, elbirliğiyle gerçekleşecek. Bu durumdan dolayıdır ki biz de kendimizi, bütün sosyalistler gibi, Kartal seçimleri ve buna ilişkin konular üstüne söz söyleme hakkına sahip görüyoruz. Bu rada özellikle şunlara dikkat etmek istiyoruz: 1) Söylenecek sözün, eleştirel nitelikte olsa da, kırıcı değil yapıcı olması; 2) Eleştirinin, tikel bir olay üstünde yoğunlaşmaktan çok, geneli kapsayabilecek bir platforma kaydırılması.

Kartal seçimlerine katılan ve 31 oy alan partinin TSİP olması, bu olayla ilgili bir suçlama gerekiyorsa, bunun yalnız TSİP yöneticilerinin sırtına yıkılmasını gerektirmez. Çünkü sözkonusu olayın boyutları TSİP çerçevesini aşmaktadır. Bütün sosyalistleri, Türkiye'de sosyalizmin genel durumunu ilgilendirmektedir olay. Ancak TSİP, bu olayın eleştirilmesi gereken bir yeni durum yarattığı olgusunu kabule yanaşmazsa, sorun biraz daha ciddîleşir. Yazık ki, *Kitle* gazetesinde, Kartal seçimlerinin sonucuna, «az olsun, öz olsun» gibi bir sloganla yaklaşılması, akla bu durumu getirmektedir. Böyle bir söz, mâkul bir açıklama olamaz. Kartal seçimleri sonucunun karşımıza çıkardığı bu olgunun üstüne *cesaretle* yürünmezse, engelleri aşabilmemizin yolu da tıkanmış olur.

Olaya eğildiğimizde karşımıza çıkan lik önemli olgu şu: Kartal'daki 31 oy, Kartal'daki sosyalist potansiyel demek değildir. Bu, kesin bir olgudur ve CHP de bunu pek iyi bilmektedir. CHP'nin kendi tahminleri, sosyalistlerin böyle bir seçimde 1000-1200 oy alacağı yolundaydı. Öte yandan, bu oyların sahiplerinin CHP'yi tamamen benimsedikleri, ya da başka bir söyleyişle, CHP'nin temsil ettiği solculuk anlayışının bu kitleyi doyurduğu da iddia edilemez. Kartallı sosyalistler, belli bir muhasebenin sonucunda sosyalistliklerini saklı tutarak, oylarını «şimdilik» kaydıyla CHP'ye vermişlerdir. Kartal seçimleri CHP önderlerine, halkın ve özellikle işçilerin oylarını her zaman alabileceklerini, çünkü yalnız kendilerinin «halkçı» olduklarını düşündürmemeli; «en akıllı sol» olduklarının garantisi sayılmamalıdır. Tabii böyle bir olayı nasıl yorumlayacaklarına kendileri karar verirler, ama «bizim solumuzdaki sol bizden halkçı (ya da bizce özdeş anlamda, daha «akıllı») olamaz» demeye karar verirlerse aldanacaklardır.

Şu halde Kartal'ın sosyalistleri bugünün siyasî konjonktüründe güçlerini CHP doğrultusunda kullanmayı tercih etmişlerdir. Seçime katılan sosyalist parti bu tercihi değiştirememiş ve yalnız kalmıştır. Bu durum da birkaç sonucu sergiliyor: 1) Sosyalist partilerle kitleler arasında organik bağlar henüz kurulmamıştır; 2) Buna karşın, kitleler, ortak hareket edebilmektedir, dolayısıyla kitlede politikleşme düzeyi bir hayli ileridir.

TSİP, Kartal sosyalistlerinin bu eğiliminden, eğilim seçim sonuçlarında billurlaşıncaya kadar habersiz miydi? Sanmıyoruz. Zaten olayın gelişmesinin başlangıcında, bildiğimiz kadarıyla, TSİP, CHP ile bir güçbirliği kurmanın koşullarını araştırmış, bu imkân ortadan kalkınca seçime bağımsız olarak katılma kararı almıştı. TSİP, CHP'yi şartlı olarak desteklemek için, CHP adayından bazı gerekli işlerin yapılacağına dair garanti almak istemişti. İstenen işler şüphesiz halkın yararınaydı. Kartallılar bunu bilerek, yani CHP'nin bu istekler üstüne bir pazarlığa oturmayı reddettiğini bilerek, gene de oylarını CHP'ye verdiler. Ama bunu, kitlenin bi-

linçlenme eksikliğiyle, gerçek çıkarlarını görememesiyle açıklamak mümkün değildir.

Bu bize genel bir doğruyu gösteriyor. *Teori* olabildiğine geniş, kapsamlı ve ayrıntılı olmalıdır. Alternatifleri ve ihtimalleri, gerilerinde yatan tarihî dinamikler ve eğilimlerle birlikte hesaba katmalı ve değerlendirmelidir. Buna karşılık *politika* da olabildiğine somut ve yalındır. Şu halde teorinin karmaşıklığı, kendini her an politik konjonktürlerin somutluğu ve yalınlığında yoğunlaştırmaya hazır bulunmalıdır. Bir seçim, kesin bir tercih anıdır. Belli dönemlerde tek bir kavram, örneğin *«demokrasi»*, ciltlerle kitabın içerdiğinden daha vurucu, hem de daha özlü olabilir. Çünkü o, yaşanan pratikte atılmış düğümdür. Türkiye'de sosyalistlerin belli başlı eksikliklerinden biri «teori» ile «politika»yı, bir başka düzeyde «strateji» ile «taktik»i birbiriyle karıştırmaları olmuştur.

Sosyalizmin Kartal'da uğradığı başarısızlığı yalnız TSİP'e yüklemek yanlış olur. Çünkü varolan ya da kurulması beklenen partilerden bir başkası da, herhalde bundan çok farklı bir sonuç alamayacaktı. Öte yandan, olayın gelişmesinde bu rolü TSİP oynadığı için, hesabını da herkesten önce onun vermesi beklenmelidir. Ve bu hesap, «az olsun, öz olsun» çerçevesinde kalmamalıdır.

31 oy, sosyalistlerin CHP ile pazarlık imkânlarına darbe vurmuş, Ecevit'in bir süre önceki iddialı konuşmasına neredeyse haklılık kazandırmıştır. Sosyalist potansiyel, olduğundan az görünmüştür. Bunlar hepsi de önemli sorunlardır. Önümüzde bir seçim olacağı düşünülerek tartışmamız gereken sorunlardır.

Kartal'daki *sosyalist* seçmenlerin oylarını CHP'ye vermeleri, ilerideki seçimde de tekrarlanacak mıdır? Sosyalist partiler kitlelerle sıkı bağlar kuramazsa, böyle olabilir. Gerçekten, Milliyetçi Cephe'ye, sağa karşı seçimi CHP'nin kazanmasını istemek durumundayız. Ama bu, sosyalizmin güçsüzlüğü görünümünü yaratmak pahasına böyle olacaksa, sevinilecek bir şey değildir böyle olması. Sosyalist partiler kurulmazdan önce bu seçimde *de* CHP'yi desteklemek gerekip gerekmediği belki tartışılabilirdi. Ama şimdi sosyalist partiler var; varolduğuna göre, seçime katılmaları da gerekir. Sosyalist partiler varken oyunu CHP'ye vermek, bir sosyaliste ağır gelecektir. Hiç oy vermemek ise *hiç* çözüm değildir. Yanlış aktivizmin gerçek temeli olan pasifizmin yansımasıdır bu.

Böyle bir durumda, varolan sosyalist partilerin aralarında anlaşıp ortak listeyle seçime gitmeleri bir çözüm olabilir. Bunun şartları anlaşmayla tesbit edilir, belki böylece değişik sosyalist grupların bir arada hareket edebilme alışkanlığını edinmeleri doğrultusunda bir adım atılmış olabilir. Hattâ, şimdiki sosyalist partilere kayıtlı olmayan, ama sosyalistler arasında tanınan ve sevilen kişiler de böyle ortak listelerde başa konabilir.

Ancak, varolan sosyalist partilerin yalnız kendi aralarındaki anlaşmayla da olup bitecek bir şey değildir bu. Sorunun önemi ve yararı halka da açık seçik anlatılmalıdır. Öte yandan, sağ cephe karşısındaki demokratik güçlere de oy kaybettirmemeye dikkat edilmelidir.

Bu noktada, sosyalistlerin, özellikle de sosyalist partilerin CHP'ye karşı tavırları konusunda biraz düşünmek gerekli olabilir. Bu tavırlarda bilimsellikten çok duygusallık rol oynamaktadır. Ekim seçimleri sırasında ve daha sonraları, sosyalistler CHP'ye karşı daha yumuşakken, giderek sertleşmişlerdir. Bunda CHP'nin belirli davranışlarının payı olmakla birlikte, sorun yalnız bununla da açıklanamaz.

CHP'ye karşı tepkilerin duygusallaşmasına yol açan psikolojik etkenlerden biri, affı CHP'nin çıkarması olabilir. Sosyalistler belki bu «affedilmeyi» hazmedemiyorlar. Oysa sorunun iki yanı var. Affın çıkması, CHP'nin yazılı seçim programından önce, demokratik özlemlerini artık somutta dile getirmeye başlayan *halkın* yazıya dökülmemiş programında vardı. Af, Türkiye'nin demokrasiye yönelişinin vazgeçilmez bir parçasıydı; içeride ve dışarıda, bu böylece biliniyordu. Sağ cephe burada tarihî doğrultuya ters düştüğü için meclisteki düzenlere karşın davayı kaybetti.

Sorun'un ikinci yanı ise, solun kendi kusurlu durumudur. Niyetlerin temizliği, amaçların soyluluğu bir yana, içine düşülen somut pratik politik çizginin olumsuzluğudur. Bunun, CHP tarafından değil, ama sosyalizmin sahibi olan işçi sınıfı tarafından *affedilmesi* bir zorunluluktu. Sosyalistlerin borç hanesinde, hâlâ ödenmemiş bir hesap olarak duruyor bu.

Kitlelerin ihtiyaçlarına, özlemlerine, en iyi cevabı o dönemde CHP verebildi. Ekim seçimlerinin doğal sonucu, seçimden sonra kurulan kabinede yansıdı: bu sonuç, halkın, 12 Mart'ın karşısına aldıklarını iktidar yapmasıdır. Faşistler ve faşizan güçler bu sonucu silmek için çok uğraştılar, hâlâ da uğraşıyorlar. Tarihin kronolojisini değiştirebilirler, ama tarihî akışın mantığı o olayla başlattığı belirlemeyi sürdürüyor.

Af, demokrasinin bir parçası olduğu için, CHP'nin demokrat politikasının da bir parçası oldu. CHP bunun için canla başla çalıştı. Amacı, sos-

yalistlere karşı «gerçek» tavrı ne olursa olsun, bunu anmak bir borçtur.

Sosyalistlerin, CHP'ye karşı gittikçe sertleşen bir tavır almalarının ikinci nedeni, bundan daha ciddî bir politik kaygıdır: kuyrukçuluğa düşme korkusu. 12 Mart öncesinin stratejî ve taktikleri hatırlandığında, böyle bir endişe haklılık kazanır. Ama, kuyrukçuluğa gelmeden önce, bir kere eskiden izlenen çizgiyle şimdi CHP'nin izlediği çizgi arasında çok önemli ayrımlar var. Bu ayrım, ne kadar soyut olursa olsun, «demokrasi» ile faşizm kadar kesindir. 12 Mart öncesinde ittifak kurulmaya çalışılan güçlerle ancak faşizme gidilirdi. Oysa Sosyalizm yolunda, demokratik mücadelede, CHP'nin imkânlarını sonuna kadar tüketmek tarihin mantığının gereğidir.

İnsan kendi kendisiyle ittifak kurmaz, kendinden başkasıyla ittifak kurar. Dolayısıyla, ittifakta yer alanların ayrı özelliklerde olması, ittifakın yapısının bir gereğidir. Bir ittifakın zorunlu bir maddî temeli olur. İttifakın süresini, niteliğini bu maddî temelin koşulları belirler. Sosyalistler CHP ile, CHP'nin sosyalist bir kuruluş olduğunu düşünerek ittifaka girmezler. Aynı şekilde, CHP'yi sosyalist olmadığı için yani son analizde bir burjuva partisi olduğu için suçlamak da anlamsızdır.

Dolayısıyla sorun önce teorik düzeyde CHP'nin ne olduğunu tesbit etmektir. Bu, sözkonusu geçici maddî temel üzerinde CHP'yle varolan yakınlıklar kadar, varolan uzaklıkları da hesaba katmayı zorunlu kılar. Bir ittifak, geçici de olsa, belli bir temel üzerinde ortak eylem demek olduğuna göre, ayrımı teorik düzeyde sağlam koymak gerekir. Daha önceki yapay ittifak arayışında bu nokta unutulmuş, müttefikin kimliği öncelikle kadrolara yanlış tanıtılmıştı. Bunun sonucu, da ittifak değil, «kuyrukçuluk» olmuştu.

CHP bir sosyal - demokrat parti, yani, burjuvazinin «akıllı» iktidarının partisidir. Türkiye'nin özel koşulları CHP'yi Avrupa'daki benzerlerinden daha fazla radikalleştirecektir. Ama bu CHP'nin, yapısal olarak, her zaman içinde önemli bir «sol kanat» barındıracağının ötesinde bir anlam taşımaz. CHP ayrıca yakın zamana kadar bir muhalefet partisi olduğu için, yapısı oldukça heterojendir ve çeşitli «hoşnutsuzluk»ları barındırmaktadır. Ama iktidara oturup yerleştiği oranda, kendi bedenini iktidar koltuğunun girinti ve çıkıntılarına uyduracaktır. Yani partinin sağ kanadının egemenliği giderek artacak, sol kanadın muhalefeti şiddetlenebilecektir. Başka hiçbir şey sözkonusu olmasa bile, bu sol kanadın sosyalizme nasıl bir «tulumba» görevi yapacağı düşünülerek, CHP'ye karşı alınan politik tavır daha *politik* kılınmalıdır.

Tarih, alternatifleri teker teker getirmez, sunmaz bize. Olumlu, olumsuzla içiçe; olumsuz, içinde olumluyu taşıyarak gelir. CHP demokrasiyi güçlendirdiği oranda sosyalizme yararlı olur; ama işçi sınıfının sosyal-demokrat çizgilere kanalize edilmesi tehlikesini de birlikte getirir. Aslında bütün bunlar için, sosyalizm için, CHP'nin yakın zamanda iktidara gelmesi zorunlu görünüyor. Çünkü sosyal-demokrasi muhalefette kaldığı sürece, sosyalizm ile kitlelerin bağlarını kurmak güçleşecektir. Sosyal-demokrasi alternatifinin işçi sınıfı için bir alternatif olmaktan çıkmasının tek yolu, iktidara gelmesidir. Bu, kurulmuş ve kurulacak sosyalist partilerin volontarist çabalarının ötesine varan bir tarihî determinizmdir ve her zaman da böyle olagelmiştir.

Şu halde sosyalistler, CHP'nin iktidara gelmesini kolaylaştırabilirler; ama, sosyal - demokrasinin bir çıkmaz olduğunun anlaşılması sonucunda, *iktidarı ondan devralmak üzere.* Bu, her şeyden önce, sosyalizmin bir varlık olmasını gerektirir. Sosyalizm, pratikte kitleden kopuk kalarak, lafla CHP'ye saldırarak bir varlık olamaz. CHP ile sosyalizmin ayrılığını teoride vurgulamak zorunludur, ama bu, ille de CHP ile keskin bir ideolojik polemiğe girmek anlamına gelmez. Temel görev, kitleden kopmamaktır. 31 oy aldıktan sonra CHP'ye saldırmak sosyalizme bir şey kazandıramaz.
CHP iktidar olduğu zaman yürütülecek muhalefet de hesaplı olmalıdır. Çünkü burada da sorun CHP'yi iktidarsızlaştırıp iktidarı faşizme armağan etmek değil, sosyalizmi iktidarın somut adayı yapmaktır. Bunun yolu da kitleden geçer.

Bugünkü durumda, bunların tersini izlemekteyiz. Sosyalistler kitleden büyük ölçüde kopuk. «Kitle» sözünün tekrarlanma sıklığıyla ters orantılı bir kopukluk bu. Ama bu *«altyapı»*dan yoksun olarak kurulan «üstyapı»da büyük bir «tavizsizlik» yarışı hüküm sürüyor. Bu da doğal. Çünkü tavizsizliğin bu çeşidi kaçınılmaz olarak *apolitik* bir tutumun paravanasıdır.
Partiler kitle bağlarını kurmadıkça, fraksiyonlar ayakta kaldıkça, bu garip *statik yarış* devam edecektir. Herkes, tekerlekleri havada duran bisikletlerine oturup kan ter içinde pedala basacaktır. Çünkü bu boşa dönen pedalları çevirme hızı, kitleyi değil, ama kararsız duran küçük-burjuva aydın, militan kadroları kazanmanın en güvenilir yolu sayılmaktadır. Belirli bir fraksiyon çıkacak, herkesten daha solda olduğunu ilan edecek, aynı za-

manda herkesi sağ sapmayla, kuyrukçulukla, v.b. suçlayacaktır. CHP'ye karşı ölçülü bir tavır takınma, bu gibi« sağ sapma» avcılarının ekmeğine yağ sürecektir. Bir grubun başlattığı kampanya herkesi etkileyecektir. Böylece kimse bir adım ileri gitmeden pedallar birkaç kat daha hızlı dönecektir.

Fraksiyonlar, partiye yönelik gruplaşmalar değildirler. Çünkü bunlar partinin olmadığı ve hiçbir zaman olmayacağı bir yerdedirler. Bu bakımdan, fraksiyonun gelişme dinamiği, partinin oluşma dinamiğinden tamamen ayrıdır. Hattâ, ters orantılıdır. 12 Mart öncesinde olduğu gibi sonrasında da, fraksiyonlar işçi sınıfı partisine giden yolu tıkıyorlar. Fraksiyonlar arası adam kapma yarışı, bütünü provoke ediyor. Kimileri CHP'yi faşizan bir güç veya «Amerikan emperyalizminin son icadı» olarak ilan ederken, güvenlik mahkemeleri ve benzeri kuruluşlar sanki sosyalistleri demokrasinin gerekliliğine ve demokratik güç birliğine ikna etmek için çalışıyorlar. Gelecek, birtakım karanlık güçlerin daha üst düzeyde örgütlenmesine gebe. Keskinlik rallisiyle kaybedecek vakti yok sosyalizmin.

Bütün bunlar, Kartal'daki seçimle ortaya çıkmış değil elbette. Ama Kartal'daki seçim belki bunların sonucunda çıkıyor. Bu küçük, mahallî seçim olayında bir sosyalist partinin davranışı var ki, eleştirilmeli; CHP'nin davranışı var ki, olumlu ve olumsuz yanlarıyla incelenmeli; ve nihayet sosyalist işçilerin bir davranışı var ki, değerlendirilmeli.

CHP bugün iktidar kavgasının ta içindedir. Dolayısıyla demokratik güç birliğinin somut maddî tabanında yer almaktadır. Öte yandan, iktidar kavgasının hassas dengesinde, CHP, kendi solunda olanlar arasında, bazı grupların, hesabını veremeyeceği bazı provokatif davranışlarının sorumluluğunu almaktan korkmaktadır. Hepimiz, elbette ki CHP'ye güven gelmesi için değil, kendi inançlarımızın gereği olarak, solun dosta ve düşmana, tutarlı çizgisini somut ve kesin örneklerle kanıtlayacağı olgunluğa ve bütünlüğe ulaşmasını istiyor, bekliyoruz. Bugün bizce görünen olumlu yol sosyalistlerin seçime katılması, ama ortak bir cephe halinde katılmasıdır: dışarıdan da tutarlı sosyalistleri olarak, herhangi bir partinin üstünlüğünü kurmaya çalışmayan, yalnızca *sosyalistlerin* meclisteki seslerini duyurmalarını sağlamaya yönelik bir ortak sol cephe - ve bunun yararının, zorunluluğunun halka anlatılması, işçilere anlatılması. Kartal seçimlerinde alınan sonuç böyle bir ortak harekete doğru adım atılmasına yol açabilirse, bir musibet bir somut yarara dönüştürülmüş olur. Başarılı Marksist politika demek, herhalde, yalnızca hep başarılı olmak değil (böylesi tarihte yok çünkü), basarısızlıklardan başarı çıkarabilme esnekliği, yenilgiyi kazanca dönüştürebilme yeteneğidir. ■

Not: Bu yazının yazılmasından sonra, Kitle'nin 51. sayısındaki yazının seçim sonuçları belli olmadan önce yazıldığını, yani 31 oya «az ve öz» denilmediğini öğrendik. Kitle'nin 52. sayısında genel Başkan Ahmet Kaçmaz'ın yazdığı özeleştiriyi de gördük. Özeleştiride savunulan görüşü benimsememekle birlikte, bu tavrın, olayın genişlemesine ele alınıp değerlendirilmesine yol açacağını umuyoruz.

TÜRK-İŞ KURULTAYI

Mart ayı içinde yapılan TÜRK - İŞ kurultayı, bu örgütün tabanındaki yoğun uyanışın ve hareketliliğin, geleneksel «partiler üstü» (!) politikayı sarstığını ve bunun sürdürücülerini hayli kuşkulandırdığını gösteriyor.
TÜRK - İŞ yönetici kliği, işçi aristokrasisinin bilinen taktikleriyle bu oluşumu engellemenin imkânsız olduğunu görmüştür. Şimdi yapılmak istenen, bu oluşuma sahip çıkar gibi görünüp aldatıcı sloganlarla hareketi kendi kanallarına aktarabilmektir. Usta bir demagog ve denge uzmanı olduğunu TÜRK-İŞ'in son 15 yıllık tarihinde sık sık gösteren Halil Tunç ve ekibi, şimdi bu politikayı pazarlamaktadır.»

Kurultayın hemen öncesinden bu yana, genel grev tehditleri (!), lokavtın hak olmadığını öne sürmek ve işçilerin parti kurmaları gereğini kabul etmek gibi, kuru söz olarak dahi Halil Tunç ekibinin hayli ilerisinde olan taleplerin sık sık basında ilânı, bu açıdan şaşırtıcı değildir.

Tunç ve ekibinin «partiler üstü» diye adlandırdıkları sarı sendikacı anlayış, günlük politik tercihleri her zaman ön plana almıştır. Fayyamcılık özsel ve değişmez ilkesidir. Bu bakımdan Tunç'un talepleri değil, Tunç'u bu talepleri söylemeye zorlayan şey önemlidir.

Özellikle son on yılın gelişmeleri, Sendika hareketinde doğal biçimlerini henüz almadı. Bu iç zorlama kendini en çok TÜRK-İŞ'te duyuruyor. Ama bu, öteki büyük konfederasyon olan DİSK'in de bu gelişmenin etkisinde olmadığını göstermez. Bağımsız sendikalar da aynı durumdadır.

Türkiye hızla politikleşmekte ve tarihinde gördüğü en yoğun politik kutuplaşmayı yasamaktadır. Her sosyal sınıf gibi ve her sınıftan daha âcil ve temel olarak işçi sınıfı, kendi sınıfsal çıkar ve görevinin, siyasal yanı belirleyici olan örgütlenmeleri yaratmak olduğunu görmekte ve varolan kurumsal yapıyı zorlamaktadır.

Eğer bu zorlama önümüzdeki bir yıl içinde sonuçlarını verirse Sosyalist, Sosyal De-

mokrat ve Kapitalist düzen yanlısı üç büyük gruplaşma ortaya çıkar. Bunlardan Sosyal Demokrat eğilim, dönemin geçici siyasal ögelerinden yararlanarak hayli güç kazanabilir. Ancak aynı eğilim, kendi bünyesinin, uzun vadedeki gelişmeler sonucu yeniden daha kesin tercihlere kaymasını önleyemez. Türkiye'nin yapısal durumu bunu zorlar.

Fakat TÜRK-İŞ içinde Sosyal Demokrat eğilim, belki daha büyük oynama isteğinden, belki de o bilinen tarihî kararsızlıklarından ötürü, TÜRK - İŞ tabanındaki bu oluşumu yönlendirme işini Tunç ve ekibine bırakmış görünüyor. Belki de bağlı oldukları partinin yakın ve muhtemel bir seçim başarısının etkisinde, bu dönemsel şansı uzun vadeli, kalıcı bir kalıp için kullanmayı düşünmektedirler. O zaman DİSK yönetici kadrosunun zaten varolan eğilimi, tabanının muhalefetinden sıyrılabilecektir. Bağımsız sendikalar için de aynı plan sözkonusudur.

Fakat gerek bilimin ve tarihin, gerekse özel olarak ülkemizin son 15 yıllık pratiğinin gösterdiği gerçek, işçi sınıfımızın ekonomik - politik talepleri yolunda geçici engelleri hızla bertaraf etmesidir. Büyük ölçüde kendiliğinden ve çeşitli kurumsal engel ve baskılara rağmen oluşan bu süreç gerçek sosyalist siyasal mücadelenin bugüne dek eksikliği derinden duyulan araçlarını yaratmaktadır. ■

İŞ ADAMLARININ LİBYA VE İRAN GEZİLERİ

Bir süre önce Libya ile imzalanan anlaşma basında pek parlak biçimde yansıtılmış, Türk iş adamları, teknisyenler ve işçiler için Libya'nın büyük bir fırsat olacağı belirtilmişti. Şubatın son haftasında Odalar Birliği'ni temsil eden bir kurul Libya'yı ziyaret etti. İstanbul Sanayi Odası'na verilen rapordan, gezinin hiç de parlak olmadığı, Libya'nın bizler için hiç de parlak imkânlar bahşetmediği anlaşılıyor. Raporun ilginç bir yanı, odalar arasında beliren ve Türkiye'deki farklı burjuva kesimleri arasında başgösteren görüş ayrılıklarını yansıtan anlaşmazlıkların açıkça sergilenmesidir. Bilindiği gibi Odalar Birliği'nde tüccar kesiminin sayısal ağırlığı vardır ve bu kesim daha çok AP'ye bağlıdır. İstanbullu Sanayiciler arasında ise CHP tercihi daha ağır basıyor. Sanayi Odası'nın raporu, önce Odalar Birliği'nin AP yanlısı başkanı Sezai Dıblan'dan yakınıyor. Organizasyon yetersizliği yüzünden: «... hey'et davetlere gayesini ve hedefini bilmeden iştirak» etmiş. Protokol masasını «sadece Odalar Birliği Yönetim Kurulu üye ve memurları... işgal etmiş». Tercüman ve sekreterya sıkıntısı çekilmiş. «Sadece Sezai Dıblan'a hizmetle görevli memur arkadaşlardan, tutulan notların karşılaştırılması, gerekli bilgi verici dökümanların temini, mümkün olamamıştır... Delegeler, kapı aralarında zorlukla temin edilen çarpık bilgileri değerlendirme zorluğu içinde bırakılmıştır.» Daha buna benzer birçok yakınma var. Gezinin, «alaturka» denilen biçimde geçtiği anlaşılıyor. Temaslarda üç ana konu görüşülmüş: 1) «Libya hükümetinin ihale konusu yaptığı işler»... Ne var ki, «İhalelerin hemen hepsi 1975 yılı projeleri olup, ihale dosyalarında fiyat verme süreleri 20 gün ile 30 gün gibi çok kısa tutulmuştur... bunu değerlendirmede büyük bir zorluk görmekteyiz.» 2) «Ticarî ve sınaî mamullerin satışını temin için Libya - Türk iş adamlarını tanıştırma toplantısının yapılması: İyi niyetle yapılan bu toplantı, disiplinsizlik yüzünden ve Türk hey'etine önceden gerekli bilgi verilmemesi, gerekli hazırlıkların yapılmamış olması nedeniyle elle tutulur neticelerin alınmasını sağlayamamıştır.»

Daha sonraki görüşmelerde bir tek boya sanayisi konusunda elle tutulur bir anlaşmaya varıldığı görülüyor. Libya, gümrük vergilendirmesinde Türkiye'ye özel tarife uygulamaya yanaşmıyor.

Sanayi Odası temsilcileri tüketim malları için fazla satış şansı görmüyor. Libya, bizde eksik olan gıda maddelerine ihtiyaç duyuyor. «Diğer tüketim mallarının durumu, ucuz fiyat-düşük kalite esasına göre temindir. Henüz ekonomik refah tabana (halka) yayılmadığından, halkın satın alma gücü çok düşüktür. «Diğer yandan, sosyalist devlet oluşu nedeni ile (İslâm sosyalizmi esası hâkim) komünist blok devletleri ve Kızıl Çin politik nedenlerle çok düşük fiyatlarda her türlü tüketim malı satmaktadırlar.»

Sonuç bölümünde, Libya, «Afrika ve hattâ Avrupa'nın sebze ihtiyacını karşılayacak bir ülke olma iddiasını taşımaktadır,» deniyor. Tabiî Libya'nın bir zerzevatçı ülke olarak başarısının Sanayi Odası'nı yakından ilgilendirmesi biraz güç. Bütün bu nedenlerle Libya için koparılan patırtının aslında bir kuru gürültü olduğu anlaşılıyor.

İkinci ekonomik ziyaret İran'a yapılmıştı. (Ayrıca, dış işleri bakanı Melih Esenbel de aynı amaçla bir ziyaret yaptı) Türk iş adamları İran'la ilişki kurmak istiyorlar. Geziye Koç, Eczacıbaşı, Tekfen, Altınyıldız, Profilo, Borusan, Yaşar Holding, Yapı Kredi Bankası, v.b. kuruluşların temsilcilerinin (Feyyaz Berker başkanlığında) katılması da bu ilgiyi kanıtlıyor. Ne var ki, ilgi tek taraflı kalıyor ve İran'dan fazla karşılık görmüyor.

Bunun başlıca nedeni, halklar sorunu, öncelikle de İran'da yaşayan Türkler'in İran egemen oligarşisi açısından yarattığı sorundur. «Dost ve kardeş İran» iktisadî açıdan kârlı olsa bile Türkiye ile ilişki kurmaktan kaçınmaktadır. Türkiye'den limana açılma daha kolay olduğu halde İran şimdilik bu projeden vazgeçmiş görünüyor. Eğilimi, Arap ülkelerinden Süveyş'e açılmak. Irak'la son zamanlardaki yakınlaşmasının ve Barzani'yi sipsivri bırakmasının ana nedeni de bu gibi.

TÜSİAD raporuna göre İran transit yolu konusunda, dolayısıyla Türkiye ile ticarî ilişkiler konusunda, gıda ürünleri ve snaî ürünlerin Türkiye'den temini konusunda kararsızdır.

«Türkiye'nin İran'dan ilk ciddî bekleyişi petrol boru hattı projesi, ilk safhadaki iyimser gelişmelere rağmen, Türkiye hudutlarından geçirilmemiştir. Türkiye'nin ikinci ciddî bekleyişi gaz boru hattı projesidir. İskenderun boru hattı olarak ortaya çıkan bu proje gerçekleşecek safhaya gelmişken yön değiştirmiştir. Şimdi gazın gemilerle Süveyş üzerinden Avrupa'ya sevkine karar verilmek üzeredir... İran'a çimento ihracatı olanağından başka büyük hacımlı ticarî ilişki mümkün görülmemektedir.» «İran müteşebbisi İran'dan çıkınca, Türkiye üzerinden atlayarak Avrupa'ya ulaşmaktadır. Gelişmiş sınaî ülkelerin banka sistemi İran pazarı ile sıkı bir bağlantı kurmuştur.»

Türk iş adamları gene de İran'la iş yapmaya istekli görünüyor, bu yolda çeşitli öneriler sunuyor ve devleti ve hükümeti de, bu ilişkileri kolaylaştırmakta yardımcı olmaya çağırıyor. «Sayın Cumhurbaşkanımızın Şah ile, Sayın Başbakanımızın İran Başbakanı ile, Sayın Dışişleri Bakanımızın İran Dışişleri Bakanı ile kısa sürede temasa geçmeleri ve bu temasların kısa sürelerle tekrarı temenni olunur.»

İranlılar RCD (Bölgesel Kalkınma için İşbirliği) örgütünün iyi çalışmamasından yakınıyor. Pakistan'la ilişkileri iyi, ama Türkiye ile kötüymüş. 12 Mart öncesinde Türkiye'de yakalanan İranlı devrimcinin sınırı geçer geçmez vurulmak üzere Savak'a teslim edilmesi de bu ilişkileri düzeltmeye yeterli olmamış. Amerikancı İran, Türkiye'nin AET ilişkilerinden de hoşnutsuz gibi. Sanayi Bakanı, «Türkiye AET'ye girmek üzere. Bu Türkiye'nin doğu komşularıyla ilişkisini engelliyor,» diyor. Maliye Bakanı'nın fikri de şöyle: «Örneğin RCD, olarak AET karşısına üç ülke birlikte çıksın istedik, olmadı.»

«İran mucizesi» iş adamlarımıza oldukça çekici geliyor. Raporda bunlar oldukça açık: «Komşumuz İran'ın bu kadar büyük malî imkânlarından Türkiye'nin ve Türk iş adamlarının istifade edememelerinde Türklerin büyük ihmâl ve hataları olduğu inkâr edilemez.»

İran'ın Avrupa ile kayda değer ilişkisi yok. Sosyetler'le «ticaret hacminin 1976-80 döneminde 2,5 milyar dolara yükselmesi beklenmektedir. (1970-75 döneminin iki katı.)» ABD ise İran'ın baş müttefikidir. 4 Mart'ta, 15 milyar dolarlık bir anlaşma imzalamış. Buna göre, «20 prefabrike konut imâl eden fabrika, 100.000 apartman, 3000 yatak kapasiteli 5 hastahane, entegre elektronik sanayii, tarımsal ürünler için bir liman ve gerekli hizmetler için bina, makine ve teçhizat, gübre, tarım ilâçları, tarım makineleri ve mamul gıda maddeleri imâlinde ortak teşebbüslerin kurulması; süper karayollarının yapılması ve meslekî yetiştirme merkezlerinin kurulması» İran'a taahhüt ediliyor. «ABD İran'ı bölgenin finans merkezi haline getirmeyi de taahhüt etmiştir.»

Ortadoğu'da ilginç gelişmeler bunlar. Amerikan politikasının esaslarından bazılarını gösteriyor. Kanımızca iş adamlarının İran'la istedikleri yakınlaşma gerçekleşmeyecek. Bunda asıl rolü, bir yandan da büyük bir hızla silâhlanan İran oynayacak. Şehinşah, ülkesindeki Türk halkına karşı baskısını azaltmaya hiç de niyetli görünmüyor Yakınlaşmak bir yana, Türkiye için yeni bir Yunanistan bile olabilir — eğer Türkiye nisbeten demokratik bir yola girerse... ■

Bir gazete - bir yeni eğilim
Genç ARKADAŞ

«ARKADAŞ»ın devrimci kesimin alışılagelmiş hitap biçimlerinden biri olduğu bilinir.

Y. Güney ve onun «Arkadaş» filminin popülaritesinin yüksek olduğu bir zamanda «Genç Arkadaş» isimli bir gazete çıktı. Gazete İstanbul Ülkü Ocaklarının yayın organı.

Ülkü Ocaklarının bu *yavuz* yöneticileri gülünç bir pişkinlik örneği olan gazetelerinde yalnızca isimleri çarpıtmıyorlar. Çarpıtma işlemi, anti-emperyalizm, toplumculuk, antikapitalizm gibi dünya ve Türkiye'de açık tanımlarını bulmuş kavramlar üzerinde de uygulanıyor.

Bu taktikler, ülkemize özgü değil. Okurlarımız hemen tüm dünyadaki ırkçı-faşist hareketlerin, aynı temalarla, aynı boğnaz ve çarpık mantıkla «fikir»ler ürettiğini bilirler. Ülkemiz için yeni olan bugüne değin klasik milliyetçilik ve onun faydacı anlayışının yerine özellikle Nazi pratiğinin denediği ve kullandığı usul ve tekniklere geçiş eğilimidir. Bu eğilim MHP içinde bu gazete ve etrafındakilerce geliştiriliyor.

«Genç Arkadaş»ı bu perspektif içinde tanıyalım.

Öncelikle «doktriner» bu genç arkadaşlar. «Doktriner Milliyetçiliğin bayrağı»nı «elinde» tuttuğunu iddia eden Ülkü Ocaklıların gazetesinde bu «doktrin»le epey uğraşıyorlar. Gerçi ne olduğunu pek çıkaramıyorlar ve 4. sayıda Bay M. Turhan tüm denemeleri sonucu yazdığı 5-6 tarifin hiçbirini yeterli bulmayarak bunalmış olacak ki «bir kavramın bu kadar çok tarifi varsa o kavram yok demektir» diyor. Daha kestirme bir yönteme başvurmayı yeğliyor. Henüz işin başında olduklarından bu zorlanmaları olağan karşılanmalı.

Ancak bazı «fikir»leri pek seviyorlar. Sabit fikir veya içgüdü gibi birşeyler anladıklarından veya bu «fikir»lerde o özellikleri gördüklerinden olacak. (Okuyucularımız bay Hitler'in de bu doktrin-fikir işine bayağı kafasını taktığını hatırlarlar. Hitler'de de öyle bilim-düşünce tutarlılığı gibi kaygı ve zorunluluklar yoktur. Onun için doktrin sapan gibi bir şeydir ve fikirler de taşlara benzer. En iyi doktrin taşı en iyi fırlatan sapandır. En iyi taş da rastladığı kafayı en iyi şişirendir.) Bu «fikir»lerden bir kısmını görelim:

«Anti-emperyalist olmak başka şey, yabancı dillerde yazılmış komünist metinleri tercüme edip sokak köşelerinde «masumane» satışa çıkarmak başka şeydir» (Sayı 4, s. 7)

«Emperyalizmin silâhları olan kapitalizm ve komünizm» (Sayı 5, s. 5)

«Emperyalizm yahut sömürgecilikle 'İSTİLÂ'yı karıştırmamak gerekir. İkisi arasındaki en önemli fark 'emek farkı'dır. 'İstilâ' sadece ekonomik maddeler üzerinde hâkimiyet kurarken, Emperyalizm'in emek üzerinde de baskı ve hâkimiyeti vardır. Boyunduruk altına alınan bir millete emperyalizm uygulanmışsa, milletin 'emek gücü' de sömürülmektedir...» (Sayı 4, s. 7)

Ayrıca 4. sayının yukarıdaki alıntıyı da kapsayan yazısının adı «Cici emperyalizm, öcü emperyalizm». Yazıda bu «cici ve öcü» nün tanımları da var:

«Kapitalist tipi emperyalizm dostluk yoluyla gelir. Geldiği ülkeyi kendisine kolay kolay kopulmayacak bağlarla bağlayan bir 'cici emperyalizm' dir. Zamanımızda en iyi temsilcileri ABD, İngiltere ve Fransa'dır.

«Sosyalist tipi emperyalizm ise kanlı ve baskılıdır. Ani istilâlar bu 'öcü emperyalizmin' taktiğidir. Temsilcileri Sovyet Rusya ve Çindir.»

Bu pek orijinal ve açık (!) fikir (!) lere devam edelim:

«Zekât, sadaka, ülüş, başak, doğum, düğün, dinî günler ve ölüm anlarında verilen ziyafetler, lokmalar, hayırlar, diş kiraları Türk toplumculuğunun unsurlarıdır.»

«Zekât, sadaka, diş kirası» vereceklerin toplumculuğunu daha fazla örneklemek gereksiz. Ne olduğu apaçık değil mi?

4. sayıda «Savaşımız vurguncu düzenedir!» manşeti altında bugüne değin vurguncu düzenle savaşanlarla savaşmış olan Ülkücülerin apışmasını görerek «Evet, yanlış okumadınız! Savaşımız tekelci sermayenin vurguncu düzeninedir» diyor bu «Genç Arkadaş» gazetesi. Ardından bu «vurguncu düzene» karşı olmasının gerekçesini açıklıyor:

«Hiç şaşırmaya hacet yok, kapitalistlerin düzenden yana, aslında düzensizlikten yana olduklarını kabulde zorluk çekmeyenler, Marksistlerin düzen tutucular olduğunu pek kabule yanaşmıyorlar.»

Tabii ki bu «kabule yanaşmayanlar»ın dünyada tarih, ekonomi gibi bilimlerin hiç değilse varolduğunu bilen bazı saf ülkücüler olduklarını anlıyoruz.

Tarih denince «Genç Arkadaş»ın 1. sayısında Türkiye tarihine ait bölümünün inci dükkânı olduğunu belirtmek gerekiyor. Okuyucularımız bulurlarsa okusunlar ve örneğin Lâle devrinin III. Selim devrinden sonra geldiğini keşif ve icat eden «Genç Arkadaş»a ve onun yazarına teşekkür etsinler.

«Devrimciyim diyenlere açık mektup» lar yayınlayan «Genç Arkadaş» devrimcilere «gemileri, kültür sarayını, Defterdarlığı niçin yaktıklarını, dokuz fabrikayı sabote etmek için niçin plan yaptıklarını» soruyor. Bu kadarına da pes!

«Kıbrıs tümüyle Türk'ün Malıdır» başlığı altında 6 tane delil ileri sürülmekte ve «bu delillerle Kıbrıs'ın Türk Malı olduğunu «tesbit ettikten» sonra yapılması gerekenler sıralanmaktadır. Öne sürülen deliller öylesine ilginçtir ki bu «delil» mantığına göre herhangi bir yerin herhangi bir devlet tarafından zaptı pekâlâ mümkündür. Böyle bir dizi örneklemeler verilebilir «Genç Arkadaş»tan.

Aslında gazetenin bugüne değin sürdürdüğü yayının amacı ilginç ve yenidir ülkemizde. Bugüne değin yalnız sloganlar düzeyinde sürdürülen bir eğilim böylece düzenli bir yayın organına sahip oluyor. Bu eğilim daha önceki İtalyan ve Alman faşist hareketinin mantık ve tekniklerini geliştirmek istemekte. Bay Türkeş'in pek ismi geçmeyen yayınlarıyla, Türkiye faşizminin yeni uğrağını temsil ediyorlar. «Başbuğ»luk kurumunun faşist akım içindeki yerini saklı tu-

tarsak, bugüne değin MHP'ye hâkim olan klasik şoven - milliyetçi para - faşistler ekibine karşı bir hareketin organı olduğunu söyleyebiliriz. Bu, MHP içinde, bu tip partilerdeki gizli ve üstte sürdürülen sırtlan kavgasının dışa vurmasını mı göstermektedir? ■

ÜCRET
Alpaslan Işıklı
Doğan Yayınevi,
137 sayfa, 10 Lira

Geçtiğimiz Mart ayında Alpaslan Işıklı'nın *Ücret* adında bir kitabı yayımlandı. Yazarın daha önce yayınladığı *Sendikacılık ve Siyaset*'in boyutlarında değil *Ücret*. Değişik bir yarar sağlamak amacıyla yazıldığı anlaşılıyor. Önümüzdeki dönemin sendikal mücadelesinde her an işe yarayacak, dolayısıyla her an el altında bulundurulması gereken bir kitap. Bilimi, basitleştirme çabası içinde sulandırmadan ve doğrudan doğruya işçinin hizmetine sunan bir çalışma. Bu özellikleriyle, yalnız belli bir bilgi ürünü değil, aynı zamanda belli bir zihniyetin, tutumun da ürünü.

Kitap, ücret konusunun tartışılmasına *akademik düzeyde* bir yenilik getirmiyor belki. Çünkü amacı bu düzeyde bir etki sağlamak değil. Ama akademik düzeyde yürütülen tartışmaların özünü çok anlaşılır bir özetlemeyle günün sorularına bağlıyor ve böylece önümüzdeki dönemin ücret mücadelesine bir yandan tarihî, bir yandan da gereğince akademik bir arka-plan hazırlıyor. Ücretin tarihî gelişmesini kısaca anlattıktan sonra teorik incelemesini yapıyor ve bugünün Türkiye'sindeki somut durumunu çiziyor.

Giriş bölümünde ücret'in kapitalist sistemdeki gelirler arasında yeri ve iş-gücünün kiralanması olarak tanımı verilmiş. İkinci bölümde iş-gücünün ücret-öncesi biçimlerinin, yani kapitalist sisteme gelinceye kadar insan emeğinin kullanım ve tezahür biçimlerinin tarihçesi çizilmiş. Üçüncü bölüm kapitalist sistemin özünü, yani ücretin içinden artık-değerin nasıl çıkarıldığını anlatıyor. Böylece, tarihî gelişmeden, teorik tanım düzeyine geliniyor. Artık-değerin farklı gerçekleşme biçimleri gösteriliyor. Bundan sonra (dördüncü bölümde) kapitalist sistemin ücretliler için yarattığı açmazlar, bu sistemin iş-gücüne hazırladığı tuzaklar ve işsizliğin, ücret düşüklüğünün, sistemin *aksaması* olarak değil, sistemin *yapısal parçası* olarak açıklanması geliyor.

Beşinci bölüm dünyadaki eşitsiz gelişme ile, gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler arasındaki ücret dengesizliğini, bunun yarattığı bazı politik sonuçları ve bütün bunların teorik düzeydeki tartışmalarını özetliyor. Bu konular, emperyalizmin yapısıyla da doğrudan doğruya ilgili. Işıklı, burada kesin yargılar getirmiyor, durumun oldukça nesnel ve olgusal bir sergilemesini yapıyor.

Kitabın daha sonraki bölümleri işçi sınıfının ekonomik mücadelesine ilişkin somut bilgiler üstüne. Bu bölümlerde hem aydınlatıcı ve yol gösterici teorik açıklamalar, hem de Türkiye'de ücretlerin durumuyla ilgili genel sayısal veriler ve bilgiler var. Kitabın sonuna, ücretler ve geçim endeksleri üstüne, 1958 ile 1973 arasındaki yılları kapsamına alan bir istatistik eklenmiş.

Alpaslan Işıklı'nın kitabı Türkiye'de ihtiyaç duyulan bazı bilgiler vermekle kalmayıp daha önemli bir ihtiyaç olan bir tutuma da örnek sağlıyor. Türkiye'nin önümüzdeki günlerinde gelişecek bir eğilimi, işçi sınıfının ekonomik mücadelesini tesbit ediyor. Bu mücadelede gerekli olacak somut bilgileri topluyor. Ne bilimsellikten ne de anlaşılır olmaktan taviz vermeksizin, özellikle işçiler ve sendikalar için yararlı, ama herhangi bir solcu aydının da bilgilerine çeki düzen getirecek bir eseri ortaya çıkarıyor. Ücret çevresinde odaklaşmış bir tarihî ve teorik kesiti, yerli bir bakış açısından, yerli ve gündelik ihtiyacın açısından ele alıyor. Kitabı, bu nedenlerle, iddiasız görünümünün çok ötelerine varan bir değer taşıyor. ■

MURAT BELGE

FAŞİZM VE BÜYÜK SERMAYE
Daniel Guerin
(Çeviren B. Tanör)
Suda Yayınları,
474 sayfa, 25 Lira

İlk baskısı 1936, ikinci baskısı 1945'de yapılmış olan kitabın ikinci baskıya önsözünde yazar, faşizm ve faşizme karşı mücadele konusundaki tezini açıklıyor. Tez, bu konudaki klasik görüşle esasta çelişmiyor: Faşizm, tekelci burjuvazinin (büyük sermaye) aracıdır. Ancak yazar daha da ileri giderek faşizmi asıl yaratan ve zorunlu görevin büyük sermayenin «ağır sanayi» kolu olduğunu ispat etmek istiyor. Bu teze göre hafif sanayi, faşizm iktidara gelinceye kadar bir ölçüde tarafsız, hattâ faşizme karşıdır (s. 25).

Butezin pratikte hangi açmazlarla karşılaşabileceği ya zarı ilgilendirmiyor. Çünkü hernekadar böylesine bir ayrım (ağır-hafif) kağıt üzerinde mümkün ise de sanayinin bu iki kesimi birbirleriyle yapısal bir ilişki içindedirler. Ağır sanayinin aksaksız işlemesi, hafif sanayi dediğimiz kesimin makina, teçhizat ihtiyacı için şarttır. Dolayısıyla hafif sanayinin faşizme karşı hoşnutsuzluğu (ki ka-

nımızca varsayımdan öteye gitmez) etkili ve temel bir politik araç olma şansına pek az sahiptir. Böylece pratik olmayan ayrımlar tezinin odağına yerleştirilen bir anlayışın faşizme karşı mücadele konusunda aynı eklektizmi devam ettirmesi kaçınılmazdır.

Nitekim sayfa 16'da «karşılıklı taviz» esası üzerine proletarya ile orta sınıfların ortak program uygulaması anlatılırken koyulan ölçüler belirsiz kalmaktadır. Ve bunun içindir ki yazarın halk cephesi uygulamalarına yönelttiği eleştiriler, kendisine de rahatlıkla yapılabilir.

Kitap, öne sürdüğü tezin bu aksayan yanına dikkat edilmek koşuluyla, İtalyan ve Alman deneylerinin bazı temel benzerliklerini gösterme açısından yararlıdır. Özellikle bu konuda genel bilgiler veren sayısı az yayının yanısıra kısmî bir istatistik veri, zenginliğine sahiptir. Belirli başlıklar altında İtalyan faşizmi ve Alman nazizminin doğuş, yükseliş ve iktidar dönemlerine karşılıklı benzerlikleri açısından bakış, bu iki olayın içsel mantıklarındaki köklü birliği kavramaya yardımcı olur. ■

YAKIN ÇAĞLAR TARİHİ

N. V. Yeliseyeva
(Çev: Yunus Çakır)
Konuk Yayınları,
423 sayfa, 30 Lira

Ülkemizde sosyal gelişmenin, eskinin basit bir uzantısı sayılamayacak yeni bir aşamaya girdiği iyiden iyiye belli oluyor. Sosyal ilişkilerdeki derin değişmenin yansısı olan düşünce ve görüşlerin, 12 Mart «Olağanüstü rejim»inin baskıcı koşulları henüz tamamen ortadan kalkmamış olmasına rağmen, yeniden ve eskisinden daha bereketli bir şekilde yayın dünyasında yer bulması, bunun anlamlı bir belirtisidir.

Gerçekten, —dergi bolluğu karşısında aynı şey söylenemese de— son yılda çeşitli yayınevleri tarafından ardarda yayımlanan değişik kitaplar, sayı bakımından olsun, muhtevalarının düzeyi bakımından olsun, önceki dönemden geri kalmak şöyle dursun, ülkemizde sosyal-politik-ekonomik gelişmede, artık nitelikleri iyiden iyiye belirgin hale gelen yeni bir dönemi işaretlemektedir.

İnsanın, bu yayınların hepsini teker teker okuyup incelemesi hiç de kolay olmuyor. Son çıkan kitaplardan bir tanesi: «YAKIN ÇAĞLAR TARİHİ», öbürleri arasında özel bir önem taşıyor. Gerçekten, *mukayeseli tarih* incelemesi pek az yayımlanmıştı şimdiye kadar. Onların yazarları ise, ya tarihi üretim ilişkilerinin bir gelişme seyri olarak kavramıyorlardı, ya da üretim ilişkilerinin gelişmesini aşırı derecede şemalaştırıyorlar; fakat her iki halde de tarih olaylarını okurların önüne, günümüzdeki gelişmelerle irtibatlandırılması güç soyutluklar olarak sergiliyorlardı. Üstelik bunlar, belirli bir kültür kazanımı olan kimseler dışındakiler için, izlenmesi, anlaşılması zor bir dille kaleme alınmışlardı. İşte, Yeliseyeva'nın *«Yakın Çağlar Tarihi* (1648 - 1918)» kanımızca böyle bir boşluğu dolduran önemli bir yapıt olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yazar, mukayeseli tarih ine imalâthane (manüfaktür) döneminden itibaren kapitalizmin tarih sahnesinde etkili bir şekilde boy göstermesini, burjuva devrimleriyle yükselmesini sergileyerek başlamakta; sonra burjuva devrimlerinin Amerika'ya ve Avrupa'nın öbür ülkelerine nasıl yayıldığını, fabrika (ya da serbest rekabet) döneminde kapitalizmin nasıl egemen bir ekonomik-politik - sosyal rejim haline geldiğini ve bu sistemin sömürgelerle ilişkilerinin nasıl geliştiğini, her ülkenin özel tarihini meydana getiren ayrıntıları da asla ihmal etmeden gözler önüne sermektedir. Böylece okur, bir yandan dünya kapitalist sisteminin ortaya çıkıp boy atmasını izlerken, bir yandan da Batı Avrupa'dan Amerika'ya ve Doğu Avrupa'ya, Hindistan ve Çin'e kadar uzanan tarih olaylarını, karşılıklı etkileri içinde hatırlamış olmaktadır. Mukayeseli tarih türünün, bir ekonomik - sosyal - politik rejimin evrim sürecini, bir yandan ekonomi politik'in verilerine, öbür yandan ilk bakışta birbirinden bağımsız gibi görünen tarih olaylarına dayandırarak, geniş boyutlar içinde ve bir bütün halinde canlandırmaktaki üstünlüğü, Yeliseyeva'nın eserinde belirgin şekilde ortaya çıkmaktadır.

Dikkatli yazar, kapitalist rejimin yeryüzü ölçüsündeki evrimini sergilerken, sadece maddî unsurların tasviriyle yetinmemiş, bu evrim sırasında çeşitli sosyal sınıflarda hangi görüş, değer ve ideolojilerin nasıl ortaya çıktığını ve nasıl bir eylem haline gelerek evrimi hangi yönde etkilediğini pek duru bir şekilde göstermiş; çeşitli kahraman'ların, hattâ rastlantıların rolüne de işaret ederek, önümüze çok-yönlü bir tarih incelemesi çıkarmıştır.

Kapitalist rejimin serbest rekabet dönemindeki gelişmelerinin ortaya çıkardığı sonuçların ve sosyal hoşnutsuzlukların Marx ve Engels'in çalışmalarında nasıl bir içerik kazandığını belirttikten sonra, yazar kapitalizmin, yine Amerika'dan Avrupa'ya ve Asya'ya kadar uzanan geniş bir alanda, hangi tarih olaylarıyla birlikte tekelci, emperyalist aşamaya yükseldiğini, bu oluşumun karakterini meydana getiren esaslı ayrıntılarıyla ve bir bütün ha-

linde sergilemektedir. Kapitalizmin tekelci aşamasının tasvirinde yazar, her ülkedeki işçi sınıfının, çetin mücadeleler içinde «kendi kendine sınıf» durumundan «kendi için sınıf» durumuna gelmesi ve milletlerarası bir sistem haline gelen kapitalizme karşı milletlerarası örgütlenme yoluna gitmesi gibi; tekelci gelişmenin bunalımlara, silâhlanmaya, savaşlara, demokrasinin ve özgürlüklerin rafa kaldırılmasına, mazlum halkların ezilip sömürülmesine olan vazgeçilmez eğilimi gibi; sömürge ülkelerin emperyalizmin boyunduruğundan kurtulmak, bağımsızlığa kavuşmak uğrundaki yenilmez mücadeleleri gibi temel olguları ustalıkla yerine oturtmasını bilmiştir. ■

«MEMLEKETİM» ÜSTÜNE

Geçenlerde, İstanbul sinemalarında, sağcı yönetmen diye tanınan Yücel Çakmaklı'nın bir filmi gösterildi: «Memleketim». Hemen aynı günlerde Erzincan ve Malatya'da olaylar çıktı. Gene aynı günlerde, «Milliyetçi Cephe»ye bağlı partiler, sık sık bir araya geliyorlardı. «Memleketim»i bunların dışında düşünmek mümkün değil. Son yıllarda, hızla politize olmuş kitlelere seslenmek için, sağın ortaya koyduğu bir sinema ürünü.

Filmin konusunu uzun uzun anlatmaya gerek yok. Burjuva aileden gelme bir kızla, yoksul bir Anadolu delikanlısının, Avrupa'da başlayan ve bir Doğu Anadolu şehrinde biten aşklarının hikâyesi. Buraya kadar her şey Yeşilçam kalıplarına uygun. Ama Çakmaklı aşk hikâyesini geriye iterek, ırk, ahlâk, ulusçuluk, tarih üzerine uzun uzun soylevler vermeye kalkınca, karşımıza Hitler Sineması'nın örneklerini hatırlatan bir film çıkıyor. Filmi, «bir 'Milliyetçi Cepheli'nin Avrupa gezisi izlenimleri,» diye açıklamak da mümkün.

Kız, Batılı hippyler gibi yaşıyor, onların yaşama biçimine tutkun; delikanlı, Avrupa'ya, «İslâm gelenekleriyle birleştirmek için bilgi almaya» gitmiş, Anadolu tutkunu. Kızı, aslına, Türklüğe, İslâmlığa geri çevirmek için uğraşıyor. Bu sırada da Avrupa'da dolaşmadık şehir bırakmıyorlar. Viyana, Belgrad, Budapeşte, Münih gibi bir çok şehir önümüzden geçiyor. Delikanlı her şehirde Türk'ün, orada geçmişte neler yaptığını anlatıyor. Tıpkı, o şehirlerin fotoğrafları önünde, elinde değnekle, ırkçılık, ulusçuluk, dincilik, ahlâkçılık üzerine konferans veren bir faşist teorisyen gibi. Sonra Yeşilçam sinemasına uygun bir takım olaylardan sonra, kız Türkiye'ye dönüyor. Ezan sesleriyle ve «Udî Hrant» müziğiyle kendine dönmeye başlıyor, acı çekiyor. Yitirdiği aşkını mı; yoksa aslını mı aradığı belli olmadan iş karışıyor. En sonunda marşlarla birlikte Türk bayrağı ve Atatürk yetişiyor, durumu kurtarıyorlar. Özetle, filim Atatürk portresiyle son buluyor.

Dikkat edilirse, Çakmaklı'nın her çeşit gerici unsuru kullandığı göze çarpıyor. Bir bakıyorsunuz Viyana Kuşatması özlemlerinden söz ediyor. Bir başka yerde Türk'ün aslını, ırkını araştırıyor. Daha sonra ezan sesleriyle birlikte koyu bir dinci gibi söylev çekiyor. Bir başka yerde fanatik bir batı düşmanı oluyor. Hakkını yememek gerek: arada emperyalizmin Avrupa'daki fabrikalarında çalışan işçilerimizden bir tek soruyla söz ediyor. Ama cevabını vermiyor. Bütün bunları yasallığa kavuşturmak ister gibi en sonunda da Atatürk'e sarılıyor. Her şeyiyle gerici, faşist bir manzara ortaya çıkıyor. Gazetelerde, kitaplarda, kendisiyle yapılan konuşmalarda da bu yaptıkları için, teorik sözler ileri sürüyor. Son zamanlarda yaygın olan bir davranışa da uygun bu: Hemen her şeye teorik bir kılıf bulunuyor. Dıştan takma bir teori uyduruluyor. Bu yüzden, kendi dinamiğinden, pratiğiyle birlikte gelişmiş bir teorik sonuç ortaya çıkmıyor.

Çakmaklı emperyalizmi hippy»lerle açıklamaya girişmiş. Ülkemiz için, Batı,. «hippy»ler midir yalnızca? Memleketimizi, emperyalist sömürü olgusundan soyutlayarak tekelci burjuvazinin egemen olduğu üretim tarzını unutturmaya çalışıyor. Sorunları başka yere kaydıracak analizlerle karşımıza çıkıyor. Altyapı analizi yerine, ulusçu, ahlâkçı, tarihçi, üst yapı analiziyle yola çıkan Çakmaklı, metafizik kuyusunun başında, ipin ucunu kaçırmış, ölçüsünü şaşırmış, şoven, ırkçı bir noktaya kadar gelmiştir. Kendi içinde başlı başına bir tutarsızlık örneğidir. Atilla Dorsay'la yaptığı bir konuşmada, (Sinematek Derneği yayını) Mehmet Dinler'den Yılmaz Güney'e; Visconti'ye, MSP'den CHP'ye; İslam sosyalizmine göz kırpan, bu karışık, tehlikeli sinema yapısı, saptırıcı bir olgu olarak önümüzde duruyor.

Kısaca, «Memleketim»; ulusal kültüre, üretim tarzının belirlediği sınıfsal yapıyı göz önünde tutarak yaklaşılacağı doğrusunu saptıran, faşizm hazırlayıcısı bir sanat ürünü, egemen sınıfların ideolojisinin peşine takılmış bir filmdir.

Bütün bunlardan sonra bir sabah, Cumhuriyet gibi bir gazetede Atilla Dorsay'ın «Dürüst bir tez filmi: MEMLEKETİM» başlıklı yazısını okuyoruz. (26 Şubat 1975) Dürüst olan nedir? Filmin taşıdığı faşist tez mi? Yoksa bu tezin sinemasal yapısı mı? Dorsay, daha sonra, sinema sanatıyla ilgisi olmayan, sı-

laytlardan oluşmuş bir anlatım için, «dört dörtlük bir plastik olgunluk», Yücel Çakmaklı için de, hem sağcı olduğunu, hem de solun kendisiyle diyalog kurabileceğini söylüyor. Bu nasıl bir diyalog olacak, anlaşılmıyor doğrusu.

Dorsay işi daha da ileri götürerek, yazısının bir yerinde, bütün solcu aydınlar adına konuşuyor ve Yücel Çakmaklı'nın karşı çıktığı düşünceye, solcu aydınların karşı çıkmamasının olanaksız olduğunu ileri sürüyor. Dorsay, solcu aydınların, yıllardır, Yücel Çakmaklı'nın taşıdığı düşünceye karşı, öldürülmelerine kadar varan mücadelelerini unutuyor mu? Ayrıca, marşlarla, Atatürk portreleriyle, militer gösterilerle, hamasi ırkçılık söylevleriyle döşenmiş bir filim için, nasıl olur da «filim korkulabilecek olan aşırı ve gereksiz bir nasyonalizme bile düşmüyor; ulusalcılığı dozunda, ölçüsünde kullanıyor» diye yazabiliyor? Bunlarla yetinmiyor, «Çakmaklı ve Memleketim filminin temsil ettiği düşünceleri savunan bir sağ'ın başımızın üstünde yeri var» diye de ekliyor. İnanılır gibi değil.

Atilla Dorsay'ın yazısına neresinden bakarsanız bakın yanlışlarla dolu. Yılmaz Güney'in «Zavallılar»ı üzerine o güzel yazıyı yazanla, bu yanlış yazının sahibinin, aynı kişi olduğunu düşününce insan şaşırıyor. Akla, son zamanlarda yaygınlaşan kavram kargaşasına, Atilla Dorsay'ın da bulaşmış olmasından başka bir şey gelmiyor. ■

ALİ HABİB

cem yayınevi

NÂZIM HİKMET

BÜTÜN ESERLERİ 1 • BÜTÜN ŞİİRLERİ 1

ilk şiirler
835 satır
sésini kaybeden şehir

324 sayfa 20 lira

s.eyuboğlu

YUNUS EMRE

3. Basım. 20 Lira

karel çapek

KAYBOLAN BACAK

HIKÂYELER

Türkçesi: Hasan Ali Ediz

168 sayfa, 10 Lira

balzac

KÖYLÜ İSYANI

ROMAN

436 sayfa. 25 Lira

KONUK YAYINLARI

SOSYALİZM KİTAPLIĞI

FRANSIZ SOLUNUN
ORTAK HÜKÜMET PROGRAMI
GEORGES MARCHAIS'NİN ÖNSÖZÜYLE

YAKIN ÇAĞLAR TARİHİ
N.V. YELISEYEVA

GERÇEKTE VE EYLEMDE
HUKUK'UN PAYI
MARKSİST LENİNİST BİR YAKLAŞIMLA
MONIQUE-ROLAND WEYL

ÇAĞIMIZDA
ULUSAL KURTULUŞ SAVAŞLARI VE ÜÇÜNCÜ DÜNYA
EJUKOV • A. ISKENDEROV

MARKSÇI-LENİNCİ AÇIDAN
MAO'NUN TEORİK GÖRÜŞLERİNİN ELEŞTİRİSİ

KAPİTALİZMİN EN YÜKSEK AŞAMASI
EMPERYALİZM ÜZERİNE TEMEL KURSLAR 1974

GERÇEKÇİ ROMANLAR

TESLİM OLMAYANLAR ÖLMEZ
NIKOLAI CHUKOVSKY

SIKIYÖNETİM
FRANCO SOLINAS
çev: ülkü tamer

ÇEKÇEK
LAO-ŞE

EDEBİYAT VE SANAT İNCELEMELERİ

SANATIN GEREKLİLİĞİ
ERNEST FISCHER
çev: cevat çapan

ŞİİR DİZİSİ

BİR SİYASİNİN ŞİİRLERİ
CAN YÜCEL

P.K. 749 — İSTANBUL

koral yayınları

BİRİNCİ DOĞU HALKLARI KURULTAYI
BAKÛ 1920

20 lira
İsteme Adresi: P.K. 907 İstanbul

koral yayınları

m. emin bozarslan
İÇERDEKİLER ve DIŞARDAKİLER
12 Mart rejimi'nin doğudaki uygulamaları

15 Lira
İsteme Adresi: P.K. 907 İstanbul

koral yayınları

amilcar cabral
GİNE'DE DEVRİM
Afrika kurtuluş mücadelelerinin devrimci önderi Cabral'ın yazıları

15 Lira
İsteme Adresi: P.K. 907 İstanbul

GÖZLEM YAYINLARI

semet behrengi

bir şeftali, bin şeftali

BİR MASAL DAHA...

10TL.

pk.966. Karaköy.

GÖZLEM YAYINLARI

semet behrengi

KÜÇÜK KARABALIK

Çocuklarımızın küçük dünyalarına aydınlıklar katacak bir masal

10TL.

pk.966. Karaköy.

İŞÇİ DAVASI

zonguldak işçilerinin haftalık gazetesi

P.K.68 zonguldak abone 60 t.l.

ma ya yayınları sunar:

MAURICE CORNFORTH

BİLGİ TEORİSİ

20 lira

YÖNETİM YERİ: Ankara Cad. Konak Han 43/4. Cağaloğlu – İSTANBUL

KİTLE YAYINLARI

- **Eğitim Dizisi**

ilk 4 broşür:

1. Sınıf Nedir
2. Sınıf Mücadelesi
3. Kapitalist Toplumda Sınıflar
4. Türkiye'de Sınıflar

- **Seçme Yazılar Dizisi:**

1. Grev - V. I. Lenin

Her broşür 2 liradır.
10 adete kadar posta pulu karşılığı gönderilir.

İsteme adresi:
PK 71 — İstanbul

● **ATEŞ**
Henri Barbusse 30 TL.

● **AYDINLIK**
Henri Barbusse 12.5 TL

● **TÜRKİYE'DE İLK SENDİKA «Şarkışla'da 1932»**
İbrahim Topçuoğlu 10 TL.

● **BİRİNCİ ENTERNASYONAL**
Jacques Duclos ... 15 TL.

● **KADIN ve MARKSİZM**
K. Marx - F. Engels
V. İ. Lenin - J. Stalin 20 TL.

● **BABEUF**
Hayatı - Eserleri ve Siyasi Savunması
Josette Lépine ..... 10 TL.

● **SİYASİ DÜŞÜNCE HÜRRİYETİ ve 1961 TÜRK ANAYASASI**
Bülent Tanör ..... 15 TL.

● **İZ DÜŞÜMÜ**
Balaban ..... 15 TL.

ÖNCÜ KİTABEVİ: Babıali Cad. No: 8 Cağaloğlu - İstanbul Tlf: 26 55 13